

Часопис за књижевност, уметност и културну баштину
Књажевац – Сврљиг, број 35, година XII, јануар – март, 2013

КЊИЖЕВНИ КЛУБ
Бранко Милковић
КЊАЖЕВАЦ

Центар за туризам,
културу и спорт
СВРЉИГ

Уредници

Обрен Ристић
Радослав Вучковић

Уредништво

др Стојан Богдановић, Злата Коцић, Срба Игњатовић, др Горан Максимовић,
Драгослав Живковић, Русомир Д. Арсић, Виолета Јовић, Мирослав Тодоровић и
Зоран Гавриловић

Секретар уредништва

Зорица Бранковић-Басарић

Издавачи

Књижевни клуб „Бранко Миљковић“, Књажевац
Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг

За издаваче

Обрен Ристић
Зоран Гавриловић

Адреса

Књижевни клуб „Бранко Миљковић“, 19350 Књажевац, п.фах 58
Центар за туризам, културу и спорт, 18360 Сврљиг, Боре Прице 2
тел. 018/821-059, e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

Часопис излази четири пута годишње, цена примерка 250 динара, годишња
претплата 1000 динара, за иностранство двоструко.
Претплату уплаћивати на жиро рачун: 840-563664-40

Часопис је уписан у регистар јавних гласила Министарства културе и медија
Републике Србије под бројем 3416.

Издавање часописа финансијски су подржали

Министарство културе и информисања, Општина Књажевац и Општина Сврљиг

Коректура

Милица Миленковић

Ликовна опрема

Јована Банић

Слика на корици

Мирјана Радовановић, комбинована техника

Техничка припрема

Млађан Ранђеловић

Штампа

Галаксија Луково, galaksijanis@gmail.com

ПОВОДИ

Сретен Петровић

ХРИШЋАНСТВО И СЛОВЕНСКИ СВЕТ¹

Цивилизацијски домет хришћанства потврђује неспорна чињеница да оно опстаје на историјској сцени Европе више од два миленијума. Као легитимна вера хришћанство је признато 313. године, а недуго потом и као званична државна религија Римске империје. Владар моћнога Царства, Константин Велики, у родном Нишу, обзнањује Миланским едиктом одлуку којом се хришћанству признаје исти статус са другим религијама. За промишљање досега културно-историјских вредности хришћанске вере, а и религије уопште, треба узети у обзир неколико важних антрополошких чињеница: структуру вере и њен социолошки карактер, затим, нституционални формат религије.

Вера, религија и Свето

Значење „вере“ постаје јасније када ту реч доведемо у везу са њој сродним глаголом „веровати“, чији је смисао „поуздати се“, испољити „верност“ неком надмоћном Бићу, Богу. До натчулног Бића са статусом Светог, односно до Свете ствари или Бога, човек не долази тако што се ослања на снагу властитога Разума, већ је нагнан интуитивном потребом, а који пут и драматично проживљеним опстанком. Не ретко, тражење спаса може имати разлог и у мистичном просветљењу када се у нена-

¹ Овим и другим текстовима уредништво БДЕЊА придружује се обе-
лежавању 1700. године *Миланског едикта*.

даним околностима објављује само Свето. Због чињенице да се „вера“ заснива на *откровењу*, на *ауторитету*, или је руковође-на *љубављу*, једно је очигледно: свака вера се примарно ослања на човеково најличније осећање. Темељна одлука која га покреће ка објекту вере, *Светом*, *Сакралном* или *Нуминозним*, у основи је *ирационална*. Три речи: *Свето*, *Сакрално* и *Нуминозно* су истозначне. Оне указују како предмет вере чини својеврсно, узвишено Биће које надмоћно стоји над личношћу јединке, која је упућена на Свето с циљем да му се целином егзистенције приближи и у коначном исходу и сједини с њим.

На шта конкретно упућују, шта симболизују наведени изрази: „Нуминозно“ и „Свето“ или „Сакрално“ [лат. *sacralis*, света радња, обред]? Ове се речи односе на особену врсту „предмета“, „идеја“, који су основ сваке вере. *Свето* је нешто натприродно, нека особина коју човек пројектује у „видљиви објекат“, *биће*. *Свето* се може каткада показати човеку у виду чудеснога „деловањем Невидљивог“, „ирационалног присуства“ неке Моћи наднаравног порекла. Проживљавалац Светог вођен је к њему надахнућем, унутрашњим импулсима који га нагоне да искорачи из оностраности неизвесног постојања, ради задобијања Вишег, значајнијег и савршенијег света! Антрополошки, свака вера се заснива на тој преданости Другом, Вишем циљу, као идеално пројектоване Извесности. Функција вере управо је у покретању личности ка успостављању јединства са Сакралним.

О чињеници да се „вера“ односи на Биће с оне стране *Разума*, које је за људски Ум недостижно, посведочује нам и сама етимологија речи „вера“, као и „вероватног“. „Вероватно“ је када за оно што се њиме тврди нисмо кадри навести научно релевантне *разлоге* који му дају дигнитет рационалног, аподиктичког става. Због тога су одвајкада *Вера* и *Разум*, *Credo* и *Cogito*, и њима сагласни *Религија* и *Наука*, строго диференцирана поља. У савременим религијама „вера“ има ослонац у ауторитету људи, чијим се речима и делима *верује*. Верује се у догму, у идеју, да неко *Свето* биће, на пример *Бог*, припада вишем нивоу постојања. Свето је такве природе да се појединцима, ненадано и у посебним приликама и непредвидљиво, свакад на чудан, ирационалан начин може *открити* и *обзнанити*. О егзистенцији хришћанског Бога данас посведочује Свето Писмо, ауторитет апостола који очевидаца божјег сина, који су слушали његове речи и

на алегоријски начин тумачили његове чудесне и потресне радње. Пред верником су, дакле, казивањима апостола о ономе што се првобитно збило, у шта се верује или не верује. За постојање Бога и веру у Сакрално не могу бити подастрти докази са снагом *истинитог*, научног важења.

О односу „вере“ и „религије“. Израз „религија“ од лат. *Religare*, значи „повезивање“. Посредством *религије* јединка избија на онај пут који је приводи Крајњем – сједињењу са предметом *вере*, било да је то Бог, култни предмет или некакво биће овенчано магмом Свете ствари. *Свето* се може појавити у души личности у бројним облицима. Суочени смо, најпре, са појединцем који верује, срцем исповеда одређену веру. На другој страни су, пак, учењаци, филозофи и теолози који настоје да тај исти појам „Светог“ *разложно* протумаче како би комплексни доживљај Оностраног на схватљивији начин приближили верујућим масама. Као резултат таквог мудровања успоставља се заокружени систем идеја и појмова о Светом. Тако се једно до краја лично, приватно уверење о Натчулном преводи у неко опште стремљење које ће важити за *групу* душевно сродних људи, племена или народа. Реч је о томе да религија важи за групу одређених људи коју одликује заједнички језик и традиција. Црква која се ослања на догме које су учењаци успоставили, настоји сада прописати ритуале и норме које ће људи, појединци и колективно упражњавати у циљу задобијања милости наднаравнога и обожаваног Бића. Свештеници, пастири цркве, брину о спровођењу прописа; руководе обредима. Једном речи, на вишим ступњевима историје и цивилизације, остварење сложеног циља вере често је изискивало формирање институционалне форме попут *цркве*, која руководи организацијом култа.

Лична вера и Црква

У антрополошким расправама о вери преовладало је данас становиште да је појединац, са ослонцем на властита унутрашња осећања кадар да се покрене ка Светом на начин да му при томе уопште *није неопходан* посредник. Било да је то *црква*, *свештеник*, *неки свети спис*, *ауторитет*. Исто тако, вернику није неопходно да познаје обимне теолошке расправе учених, црквених људи како би постао уверен у својој одлуци избора једне вере. Не постоје, дакле, ваљани разлози које би учени теорети-

чар религије могао навести у прилог тези како је једна, одређена религија, вера, а у низу других *вредносно* изгледнија. Ствар је у томе што се интензитет индивидуалног доживљаја Светог никако не мери доказима, још мање придржавањем једног теоријског учења, става или догми одређене цркве.

„Веровање“ има свој енергетски извор у души јединке. Па ипак, због чињенице да је човек истовремено и друштвено биће, члан заједнице, јединка која живи и ради у групи, говори истим језиком и дели исте или сличне вредности, група као целина поседује, исто тако, и исте култове, и има јединствен предмете веровања. Тај спољашњи разлог допринео је да се људи одређене заједнице окупљају око исте вере, прихватају одређену религију, а на вишем степену постају чланови јединствене црквене организације. Француски филозоф религије Емил Диркем указао је на важну друштвено историјску чињеницу, да су „религијска веровања увек заједничка одређеном колективу“, јер је колектив тај који „упражњава одговарајуће обреде“, има исту веру и цркву. „Друштво чији су чланови сједињени зато што на исти начин замишљају свети свет и њихове односе с профаним светом, као и зато што ту заједничку представу испољавају у истоветним обичајима, назива се *црквом*“². Због тога је „религија чврсто повезан систем веровања и обичаја који се односе на свете, то јест издвојене и забрањене ствари, наиме, систем веровања и обичаја који све своје присталице сједињују у исту *моралну заједницу* звану *црква*.“³

Показано је да су унутрашње повезани *вера* и *веровање*. „Вера“, у ужем смислу, као строго *лична*, приватна сфера, указује на тежњу појединца за Бесконачним. У овој димензији вера се показује као *психолошка чињеница*, ствар личности, појединца. Но, када се та иста вера посматра као заједничко власништво, обележје групе индивидуа сличне културе и језика, закупљена истим животним питањима, усмерена на истоветан систем вредности, такву групу најчешће здружује и исти корпус верских идеја. У тој равни једна *вера* постаје *историјска, соци-*

² Емил Диркем, *Елементарни облици религиозног живота*. Просвета, 1982, 41.

³ Диркем, исто, 44.

олошка чињеница коју зовемо *религијом*. Сагласно с овим појмовима, са *вером* и *религијом*, у игру улази и трећи појам, *црква*. И она је, такође, историјска, социјална категорија, облик операционализације одређене „вере“. Црква организује живот људи једне вере, учења о Светом, о Богу, она брине о литургији. Према томе, црква се разликује од оне строго личне, унутрашње интерпретације „вере“ појединца, који је искључиви носилац тзв. „личне вере“ као антрополошког појма. Црква је настала у одређеном времену, она се фокусира на један тип заједнице, и јесте социолошка чињеница. Историјски не постоји једна јединствена црква уопште која би важила за све, али сваки појединац је потенцијално религиозан, али не мора имати цркву. Тиме се жели рећи да је човек *homo religiosus* биће вере *sui generis*. Тај став има карактер антрополошког појма. Црква је, тако историјска појава, она представља кодификацију једну веру; утврђује правила и начине њенога исповедања. Као историјска чињеница, црква није категорија са *трајним* важењем. Тај статус има само појам вере, као својство човека, са његовом могућношћу да своју „личну веру“ може исповедати и независно од цркве.

Појединац као члан заједнице придржава се обичаја, правила у вршењу колективних верских радњи, било у цркви или храму, пред светим дрветом, крај оглашеног извора воде или у породичном амбијенту. Он то чини у циљу остваривања личних, али и заједничких циљева групе. Црква је, дакле, само једна и то историјски нова форма колективног исповедања вере, и представља јавну, *објективну страну* одређене религије. „Конфесије су кодификоване и догматизоване форме првобитних религиозних доживљаја. Садржаји доживљаја проглашени су светим и по правилу су укрупњени у једном несавитљивом, често компликованом мисаоном здању.“⁴

Постоји разлика између индивидуалног, личног или *унутрашњег* посезања за Светим или Вишим, од *црквеног* које је *спољашње*. Црквена вера је формализовано вршење ритуала, заснивано на прописаним, системски уређеном упражњавању вере. Дакле, треба диференцирати веру као индивидуалну испо-

⁴ К. Г. Јунг, *Психолошке расправе*. Матица српска, Нови Сад, књ. 3. 1977, 87.

вест, од религије као јавне, црквене демонстрације вере. У црквеном учењу вера се појављује као скуп догматски уобличених форми идеја. Због те чињенице црквени ритуал, не ретко у *стварности* губи из вида *персоналну* или емоционалну особеност личности верника. Црква појединцу усађује став да ће само колективним практикурањем одређених верских радњи унутар цркве овај бити кадар да оствари и свој лични, уколико примарно ради на заједничком верском интересу, као гаранту општег избављења.

Постављамо занимљиво питање о могућној сагласности у тумачењима религије и цркве двојице филозофа, Емила Диркема (1858-1917) и И. Канта (1724-1804)? Кант је, иначе, доминантна фигура немачке класичне филозофије XVIII века и водећи европски филозоф доба просвећености. Настојим показати како су Диркемови морални ставови унеколико сагласни са етичко-религијским постулатима Кантове филозофије. Кантов филозофски систем фокусиран је на два кључна питања: досег и *граница нашега сазнања* и могућност остваривања *моралне заједнице*. У *Критици практичног ума*, Кант је основну антрополошку позицију сажео следећим речима: „Две ствари испуњавају душу увек новим и све већим дивљењем и страхопоштовањем: *звездано небо изнад мене и морални закон у мени*.“⁵

Када говори о месту религије унутар граница чистог ума Кант је и поводом цркве изложио оригинално становиште. Црква је за њега пре свега средство за остварење „етичке заједнице“ на земљи, будући да је *цркву* схватио као „репрезентанткињу божје државе“. Црква је верска заједница чије устројство нема никакве сличности са облицима постојећих, политичких заједница, тј. држава. Кант је тако замишљену улогу цркве у остваривању моралне заједнице „божје државе на земљи“ доводио у везу са циљевима које има домаћин у ужој, породичној заједници, у кругу духовно блиских сродника.⁶

⁵ Имануел Кант, *Критика практичног ума*. Бигз, Београд, 1979, 174.

⁶ Имануел Кант, *Религија унутар граница чистог ума*. Бигз, Београд, 1990, 93 У д. тексту, Кант.

Слободније интерпретирајући Кантово гледиште, а с обзиром на струјања у постмодерној филозофији религије, није тешко уочити како се немачки мислилац из протестантскога Кенигсберга, северњачке антикатоличке средине, залагао за својеврсни *партикуларитет* у остваривању социјалних и моралних циљева вере. Можда је таквом позицијом, Кант, унеколико, весник антицрквенога хришћанства, за какав су се облик определили савремени филозофи Ричард Рорти и италијански католик и културолог Ђани Ватимо. Они су се zaloжили за нову могућност исповедања вере, са неотуђивим правом човека, појединца на исповедање „личне вере“. Да би се такав пројекат и остварио, данас и у будућности, зависиће пре свега „од способности данашњих црквених власти да дозволе религији да се трансформише у нешто *што припада личној сфери*“.⁷

Чини се да је Рортију и Ватиму, због чињенице да живимо у идејно плуралном свету, са мноштвом култова, вера и цркава, блиска стратегија толеранције и признавање једнаких вредности било којој вери. Вера и религија су по њима искључиво приватна ствар личности, према томе вера остаје и даље с оне стране црквене ортодоксије. А управо се слично, да не кажемо имплицитно наговештено размишљање о вери, може ишчитати и из Кантовог текста о *религији у границама чистог ума*. Подсећам да је Кант диференцирао два нивоа вере: „*чисту веру*“ и њено „*црквено*“ устројство, које сагледава у односу опозиције као: *унутрашњу* и *спољашњу* веру. Када се говори о интимном исповедању вере, Кантово залагање не пристаје на њено ортодоксно, формализовано *црквено* упражњавање, осим у оквиру „истинске заједнице верника“ какву нуди „породично окружење“. Кант је, држимо, био сагласан са идејом да тек мање заједнице, попут савеза братственика, људи „исте крви“ јесу јемство интимнога, унутрашњег исповедања вере. Сасвим експлицитно, заједницу, погодну за развој оптималне верске духовности, Кант је упоредио са „са кућном заједницом (фамилијом) под једним заједничким, иако невидљивим, *моралним оцем*, уколико његов свети чин, који зна његову вољу и истодобно је у *крвном сродству* са свим њеним члановима, заступа његово место тако што их ближе упознаје са његовом вољом а они стога у

⁷ Ричард Рорти и Ђани Ватимо, *Будућност религије*. Приредио Сантјаго Забала, Албатрос Плус, Београд, 2011, 25. подв. С. П.

њему поштују оца, и тако међусобно ступају у једну слободну, општу и трајно истинску заједницу“ (Кант, 93). Ако Кантов став узмемо метафорички, наслутићемо како се амбијент у коме се слободно исповеда вера могао протумачити као заједница искренога, чистог поверења јединки окупљених око кућног, *очинскога* стожера.

Поновићу, да су за немачког мислиоца вера и религија само ослонац, особено средство за остваривање темељнога моралног принципа, тј. *категоричког* или *моралног императива*, који гласи: „Ради тако да максима твоје воље у свако доба може уједно да вреди као принцип општег законодавства.“! Због тога је Кант придавао највећи значај оној врсти религије која је кадра да у социјуму оствари високи *морални* циљ. То се види већ и из начина на који Кант диференцира две врсте религија, као однос вредносне опозиције. Једну од њих Кант жестоко осуђује. То је случај када појединац упражњава Веру ради „*задобивања наклоности*“ више Силе, Бога, на пример, искључиво због стицања егоистичних, *личних* користи. Вера таквога појединца, вели Кант, занемарује пред Богом узвишену моралну потребу да као личност „постане бољи човек“! Дакле, *егоистичан* верник не чини ништа да задобије божју наклоност. Због тога Кант предлаже као незаобилазну, дакле, и једину праву религију коју именује као „*морална религија*“, односно као „*религија доброг вођења живота*“. То даље претпоставља да се „према *моралној религији*“ остварује најважније „начело: да свако мора да чини толико колико је у његовим снагама да би постао бољи човек“! И при томе Кант додаје, како није од значаја „да *свако зна шта Бог чини*“, већ шта сваки верујући појединац *лично* „сам има да чини да би постао достојан тог стања“ (Кант, 49). Имајући у виду Кантов систем у целини може се закључити религија у моралној заједници потребна управо због идеје Бога који се у теорији морала постулира као гарант остварења такве моралне заједнице.

Лична вера и дух секуларизације

Друга половина XX века обележена је снажним напорима хришћанске католичке цркве у њеном прихватању стратегије секуларизације, тј. посветовљења цркве, чији је смисао да се црква спусти са висине Неба у живот на Земљу, а ради решава-

ња стварних проблема човека, овде и сада. Закључци Другог Ватиканског концила, завршеног 1966. године, били су у знаку секуларизације, чији је замах и данас још на снази у католичкој цркви. Црква је иницирала процес секуларизације пре свега због све већег слабљења мисије доктринарног хришћанства и губитка реалног контакта цркве са верницима. У обреду, литургији, у церемонијалу црквеном, повећао се број посредника, институционалних механизма. Формализација црквеног живота, ритуализација и софистицирано упражњавања вере далеко су од тога да греју срце истинскога верника. У свету у коме је на делу готово неповратно отуђење човека, јер га процес глобализације који је захватио сва поља живота, из дана у дан поништава као самосвојну јединку, шанса за избављење, могућност спасења које му црква пружа, су сасвим неделатни, неизбављујући, без Наде.

Изазов црквеном устројству вере, које превидља личност јединке, јесте потреба за јачањем тзв. „личне вере“. Таква нова парадигма, како се она назире из видокруга постмодерне филозофије у основи је хуманистичка и демократска, партикуларна. Она се темељи на стратегији оспоравања бирократског владања друштвом и човеком, на критици монолитизма у уметничког стварању и рецепцији, на негацији монопол на само једну истину: у науци, религији, политици. Пориче се *црквени католицизам* као вид монополизма хришћанства као једине, искључиво „истинске“ вере. На удару је такве радикалне критике свеукупна *тотализација* живота у чијем је темељу идеологија „глобализације“. Наспрам тих настраности, је настојање да се обезбеди већи простор за слободна опредељења јединке у свим доменима духовне и практичне егзистенције. Опозван је монопол над постојањем само једне, метафизичке истине са захтевом за признањем поливалентности у свим доменима живота, духа и културе. Не постоји само један пут у досезању до истине. Свако је знање, свака истина у основи фалибилна.

Озбиљно се преиспитује пракса религијског монолита, оправданост преузношења вредности једне, најчешће, сопствене вере над другим верама и религијама, култовима и цркавама. У антрополошким расправама, а и у теолошким круговима трага се за новим путевима изласка из ћорсокака тоталитарности. Са великим изгледима на успех присуствујемо промоцији демократског концепта афирмације „личне вере“, и у томе, са оправ-

даним позивом на црквеног ауторитета, апостола Павла. Јер, уколико је већ разум немоћан да докучи последње тајне света, будући да више не постоји само једна и суверена Истина, из тога следи да је и сам језик као „оруђе мисли“ ограничен, немоћан да искаже нешто што не егзистира – Непостојеће. Најзад, ако релевантних научних сазнања о Свету и Богу нема, још и више су мањкава пророчка казивања. Шта преостаје? И ево, ту смо управо код речи апостола Павла изговорених у Посланици Коринћанима, у *Оди љубави* или *Химни љубави*. „**Љубав** нигда не престаје. Пророштва? Она ће ишчезнути! Језици? Они ће умукнути! Знање? Оно ће нестати. Јер, **несавршено** је наше **знање**, и несавршено наше **прорицање**. Сада остаје вјера, уфање*) и **љубав** – то троје – али је **највећа** међу њима **љубав**.“⁸ Љубав као једина узданица која нас може покренути ка трансценденцији!

Хришћанство између догматизма и адопције древних култова

Када је реч о трима великим хришћанским црквама, двома западним – католичкој и протестантској, и трећој источној, православној, реално историјски гледано, несумњиво је како им је дуговеки, миленијумски опстанак био омогућен и чињеницом што су хришћанство, према томе и његова три основна црквена обрета, морали да праве одређене уступке затеченим, древним верама народâ који су се затекли на европском тлу. Хришћанска црква се, наиме, суочила са снажним религијама, као и целокупним духовним наслеђем великих група народа. Била је пред великим изазовом. Како се поставити према локалним традицијама; у којој мери толерисати готово заокружена стара веровања и култове; односно како их ефикасно интегрисати у свој корпус вере, будући да старе, укореењене обрасце није могла једним потезом, бирократски отписати? Несумњиво је, било је и потеза

⁸ Види: 13. гл. *Коринћанима посланица прва* Светога апостола Павла: Хвалоспјев љубави. Библија. Стари и Нови завјет. Стварност, Загреб, 1969, Превод Др Људевит Рупчић, 1083-1084; гл. 13, став. 8-13. Упор. и превод истога; *Коринћанима посланица прва* апостола Павла: О љубави. Библија или Свето писмо. Старога и Новог завјета. Превео Стари завјет Ђура Даничић. Нови завјет превео Вук Стеф. Караџић. У Београду, стр. 180-181.

*) Код Вука је ова реч преведена као „над“ (Вук, стр. 181).

насилнога, крвавога покрштавања, као на пример у XI и XII веку на простору Западних Словена у Прибалтику, посебно на острву Рујану (Rügen). Уосталом, постојећа, народна религија, уколико се већ укоренила и ужилила, није се могла тек тако, а понајмање брзо и олако избрисати, јер јој је њено вековно трајање обезбедило заокруженост и утемељеност у народној традицији. Како је, у најкраћем, текао процес христијанизовања.

Доласком у Европу, у њеном средишњем, западном и источном, а онда и у јужном делу, Стари Словени су донели и своје древне обичаје, богата верска схватања и развијену обредну праксу. За све Словене, према томе и Јужне, карактеристично је било да је на народну машту, а пре доласка на садашње просторе, снажно деловала природа која је у свести људи наталожила бројне култове и ликове богова, који су постали отпорни и жилави на утицаје страних верских система. То да је „Словен бранио своју религију пред надирањем германског завојевачког хришћанства на пруској равници северне Европе најјасније сведочи о виталности тога религиозног типа. Борба за Световида, Дажбога и Перуна била је већ и борба за прве словенске племенско-државне ћелије.“⁹

Овај проблем се нарочито запажа у оним хришћанским црквама, а поглавито католичкој, које су у процесу покрштавања народа чиниле све да тзв. новим „верницима“ усаде једну, до тад невиђену, „апстрактну веру“, неразумљиву, а према којој је народна душа остала равнодушна. И не само то. Црква је у преобраћању народа старе вере, устајала не ретко врло одлучно и бескомпромисно, тако да се у бахатости често и неопрезно поиграла са сентиментима људи, који су вековима били чврсто сједињени са вером и култовима, идолима и идејама својих предака. Те старе представе су у најбољем смислу биле израз божанстава у чулно опипљивом, ликовном формату, дате у имажинацији завичајних и племенских идола. У свему, била је то вера саздана на темељима породичнога осећања света, према томе, до дна обухватајући и узносећи простонародну душу.

⁹ Владимир Дворниковић, *Борба идеја*, Службени лист СРЈ, Београд, 1995, 76. У д. тексту: Дворниковић.

У оквиру християнизације, и при томе у обрачунавања са древном народном религијом, нису све цркве поступале на исти начин. Разлика је очита већ након прве велике диференцијације цркава (1054), на *западног* и *источног* обреда. Те две цркве разликовале су се не само у погледу неких уже стручних, теолошких питања, која су, узгред речено и дан данас остала народу неразумљива, већ и на плану организације цркве и култа. Док је *католичка* црква тежила *свеопштности, универзалности* (стлат. *catholicon*, од грч. *katholikón*), друга црква, *православна* или *православна* формира се по националном принципу *посебности, или партикуларитета*. Док прва тежи верском монопољу над посебности народа и држава; православна признаје националног поглавара са битном толеранцијом других православних цркава.

Што се Словена као бројне групације тиче, нису сва њихова крила пригрлила хришћанство истим интензитетом. Владимир Дворниковић, српски антрополог и етнопсихолог, изнео је тезу да је „у руској земљи тај словенско-хришћански тип најјаче изражен“, једнако као и код Пољака, с том разликом, што су „Пољаци показали јаке диспозиције за мистички католицизам“. Међутим, и то је основно: код осталих Словена народна, традиционална вера била је, и остаће још дуго без знатнијега преиначивања. Према томе, када је реч о ономе притиску хришћанске цркве, стари народни култови су, или доживели извесни преображај, или су, пак, многи сегменти традиционалне вере преживели. Каткада су се и веома значајни моменти старе вере сачували, а под привидним хришћанским плаштом, све до данашњега дана. Шта су поједини народи Словена преузели из корпуса хришћанских схватања? И такође, да ли је и у чему стара словенска вера била подстицајна за даљи развој управо христологије? Овим поводом се чини веома важним Дворниковићево запажање. Он полази од идеје да је Словенима у хришћанству било блиско схватање по коме су „божанство и човечанство фамилија“. Но, још и више блиска им је била и представа о „богу оцу небеском“ што је даље претпостављало да су „сви људи браћа, деца његова. То фамилијаризовање бога и људи, та деција оданост и подложност оцу небескоме до дна душе одговара Словену. Бог је врховни ауторитет људске задруге и целог живота у њој“ (Дворниковић, 76-77).

Хришћанство и словенски свет. Срби и црквена вера

Сасвим конкретно о Јужним Словенима, о њиховом пријему хришћанства. И овде пратимо неколико диференцијација, раслојавања, која су осим на језичком и културолошком плану, и у домену религије. Алпски Словени или Словенци, за разлику од Срба, „подлегли су више *црквеном* него религиозном духу“. На другој страни, хришћанска цркве код Срба је имала више посла, суочивши се са нешто *тврђим* словенским типом, те се овде слабије примила. Па ипак, у коначном билансу, када Јужне Словене у маси упоредимо са Русима и Пољацима, запажа се како код Јужних Словена, „ни римско ни византијско црквено хришћанство није захватило у срж југословенску, нити је наш запад до дна постао римокатолички, нити исток византијско-православни“. Дворниковић ће, осим Срба и отпора християнизацији, установити како и хрватски сељак веома јасно „одваја своју религиозност од црквеног католичког хришћанства“, и мање је био цркви подложен у односу на Словенце (Дворниковић, 77).

Дакле, за све европске народе, и такође, за Словене, карактеристично је да је у доба формирања држава, код појединих грана почео процес трансформације „старе религије и прелаз на хришћанство“. Тај је процес „текао постепено“, каткада брзопотезно. У свему, пријем хришћанске вере одвијао се искључиво „површински и формално“. Јужни Словени су християнизовани у IX веку. Чешки антрополог и археолог Зденек Вана, сматра да је покрштавање имало знатнијега успеха пре свега на „владајући горњи слој, док је народ и даље живео са изворним представама и дуго времена их се тврдоглаво чврсто држао чак и под плаштом хришћанске вере“. Због тога су огромне масе словенскога народа, поглавито сељаци, и даље упражњавали своју стару веру и обичаје „под различитим метаморфозама све до данас.“¹⁰ Док је цркви пошло за руком, да у неким сферама народа, релативно брзо и лако уништи идоле паганских богова“, на другој страни, у масама, она се „узалудно борила са паганском вишеструком обичајном праксом, која је у ритуалу

¹⁰ Zdenek Vána, *Mythologie und Götterwelt der slawischen Völker*. Die geistigen Impulse Ost-Europas. Uravhhaus, Stuttgart, 1992, 17-18.

сачувала све најбитније ослонце старинске словенске вере. Пагански преостаци су хришћанством, како где, трансформирани, односно адаптирани и тако адоптирани, но не и уништени.¹¹

Натко Нодило, учењак са овога тла је, након опсежних анализа фолклорнога и верског материјала, потврдио овде већ изнето гледиште: да хришћанство није знатније утицало на искорењивање старе словенске вере код балканских народа. По најмање је то било могуће код Срба. Уосталом, познато је да су „Срби међу свим Аријцима европским, уз једини изузетак Литванâ, најпознији уздржаватељи првобитног свога веровања”.¹² Антрополошка је чињеница, да када се одређена вера једном укорени „у души народној”, она тада самој тој души постаје неопходна храна, која ће дуго потом пркосити свакој „коренитој промени религије”.¹³ Овај став је важан пре свега за психолошко и социолошко разумевање природе човекове религиозности. Пријем једне вере, новог култа, с намером да се углоби у душу човекову, могућно је тек дуготрајним променама и преинакама, приближавањем новог модела вере души народној. Да би се то догодило најпре треба из бића народнога елиминисати његова првобитна веровања која су се дубоко и дуготрајно у њој усађивала. Без тога „пражњења” душе нема погодног ослонца на који се може положити нека другојачија верска супстанција, колико год она била примамљива.

Имајући у виду религиозност Срба, бар на спољашњем плану, средњи век у српској култури је остао, поглавито, у знаку Византије. Током развоја који је уследио, „Српско православље развило је своје особености и задржало много тога из старе, прехришћанске епохе. Сам процес црквене християнизације није продро онако дубоко као у Руса, већ је народ унео у цркву и својих националних елемената, сасвим различитих од православља нпр. грчког, руског и других источно-хришћанских цркава”. Дворниковић је, да додамо и то, био слободан да изнесе и једну радикалну мисао: да је „често у нас и из патриотизма било речено или написано“, како је „*Наш народ је побожан*”. Мис-

¹¹ Z. Vána, исто, 51-52.

¹² Натко Нодило, *Стара вјера Срба и Хрвата*. Логос, Сплит 1981, 6.

¹³ Нодило, исто, 9.

лим да ово није тачно. Побожност, било црквено-конфесијске, било као интимна диспозиција за религиозну контемплацију (као нпр. у Његоша) у нашем народу не истиче се никакве јаче диспозиције за црквену побожност, а још мање за теолошка дубљења и схоластичка цепидлачења. Ни једној од свих наших вера и цркава није успело да до краја затре трагове прехришћанске религије као ни јаче диспозиције за старе паганске словенске празноверице. Најјаче и највидније обележје живог и породичног српског православља *Слава или Крсно име прехришћанског је порекла*: по досадашњим истраживањима биће да има везе са култом предака“ (исто, 77-78).

Користећи примере из сопственога истраживања, али се и ослањајући на резултате других аутора, овде настојим подастрти неке чињенице које говоре о природи вере нашега народа. И, што је врло важно, овде желим да скренем пажњу на онај тип породичног упражњавања религије, али и сваког члана заједнице, понаособ, који се умногоме подудара са већ изнетим гледиштем Имануела Канта. А то је гледиште сагласно и са савременим процесом секуларизације. Реч је, дакле, о партикуларном исповедању вере које се примило у православном обреду и постало сада део народнога али и црквеног ритуала. Имам у виду својеврсно слободније, породично демонстрирање вере у којем је приметно учешће *партикуларног* субјекта, поименице *домашина* братства, који у ритуалу замењује свештеника, као што су његов дом и огњиште, алтернатива цркви.

Још једном ћу подсетити на Кантове речи о улози религије у остваривању моралних циљева. Религија као друштвени институт постиже свој функционални облик онда када се запажа напредак у моралној заједници у целини и, такође, у усавршавању личности човека. Кант нипошто не мисли да се ова стратегија може остварити неком тврдом, доктринарном и бирократском мером црквене институције, већ искључиво остварењем у равни индивидуалне дужности, напредовањем свакакога појединца засебно као и у моралној интеграцији људи. Тек смо тада пред вратима основнога циља задобијања „божје државе на земљи“.¹⁴

¹⁴ И. Кант, *Религија унутар граница чистотога ума*. 93.

Навешћу неколико карактеристичних историјских чињеница, важних за разумевање феноменологије односа хришћанства и древне митологије народа на балканском тлу. Запоседање западног Балкана од стране Турака у XIV веку произвело је вишевековно ропство знатнога дела Јужних Словена. У то доба, с почетка XV века, у појединим српским земљама, нарочито у источној Србији био је незнатан број хришћанских цркава. Са друге стране, Турци су на ове просторе донели исламску веру која је словенском менталитету била апсолутно страна, што је и важан разлог, да је уз поменуте историјске околности и непоседовање цркава, присуство страног, окупаторског менталитета ишло у прилог народној решености да сачува свој културни идентитет. Према томе, у ситуацији када су верске институције нове хришћанске вере у источној Србији биле неразвијене, народ је био одлучан да у противставу турској религији, још одлучније пригрли своје старинске култове, прадедовску веру, своје обичаје и језик, предања. У источној Србији су, једном речи, наставили живот стари култови под турском окупацијом. Била је то иманентна духовна заштита од асимилације и намећања мухамеданских вредности. Таква је пракса поглавито наставила да живи на простору Тимочке крајине и готово у целој источној Србији. Поставља се питање какве је све то последице произвело, бар на интензитет и квалитет пријема хришћанства код Срба на овим источним просторима?

Бројне анализе, проучавања домета религијских култова у источној Србији, помогли су да установим неке специфичности у погледу дијалектике односа старе српске, односно словенске вере и хришћанства. Како су се вршили стари народни обичаји и какав је био статус, односно судбина прехришћанских верских ритуала? Најзад, каква је улога тзв. „православних“ верника у источној Србији приликом вршењу обреда који су и иначе преузети из старе вере и тако постали саставним делом црквеног ритуала? Опште је познато, да људи у овом делу Србије и данас, можда још и више но раније, не маре много за цркву, дубоко поштујући своје породичне светиње. Када је реч о заједничком вршењу верске службе она се одвијала под окриљем породице на чијем је челу *pater familias*. Индикативни су, никако усамљени, примери из народних обичаја и веровања, које су наши просвећени учитељи забележили крајем XIX и почетком XX века у источној Србији. Посебно на простору Хомоља и

Бољевца. Како се касније испоставило, иста веровања и практичне радње, касније су истражена и забележена у крајевима истога подручја: у Заглавку, Буцаку и Сврљигу, Сокобањи и Алексинцу, најзад, у Књажевцу и у околини Зајечара.

Примери: Славски култ је у овом делу Србије био искључиво под контролом *домаћина* породице – *pater familias*-а. Он сече славски колач у својој кући и централна је фигура целокупнога обреда. У студији *Српски народни обичаји из среза Бољевачког* (1909), Саватије Грбић, поред осталог, описује и ритуал сечења славског колача. „Има доста и таквих домаћина, који не шиљу колач да им пресече свештеник, него га о ручку са гостима сами секу, а динар, што су обавезни да даду свештенику, дају кмету, а овај свештенику“.¹⁵ Исти је случај и у Хомољском крају. У истоименој монографији, а из пера Саве Милосављевића (1914), описано је како „омољски сељаци ретко носе колач у цркву, да им га пререже попа. Такви би се људи могли избројати у целом срезу на прсте. Томе тешко да је узрок даљина и немање цркава, већ им је такав *обичај од старине*. Али ипак сваки плаћа попу свечарско, које купи на списак један сеоски кмет“.¹⁶

Истражујући обичаје, веровања и ритуале у Сврљишкој регији последњих деценија XX века, суочио сам се са сличним сценаријима у вршењу породичних и сеоских обреда, поглавито *славе* или *крснога имена*, али и заједничке сеоске прославе под именом *заветина*. Те две светковине које покривају читав простор, утисак је, готово неподељен, спадају у парадигматичне старинске институте српске народне вере. Њима се могу придружити још два ритуали, *један* који припада сплету обичаја везаних за Бадњи дан, када се симболички прославља одлазак Старе и почетак Нове године. У бити, то је време зимскога солстиција и када, иначе, почиње нови Сунчев циклус. Та је прослава у старини била посвећен богу сунца, старом Сварогу који

¹⁵ Саватије М. Грбић, *Српски народни обичаји из среза Бољевачког*. Српски етнографски зборник, књига 14. Обичаји народа српског, књига II, Београд, 1909, 210.

¹⁶ Сава Мил. Милосављевић, *Српски народни обичаји из среза Хомољског*. Објављено у: Српски етнографски зборник, књига 19. Обичаји народа српског, књига III, Београд, 1914, 207.

одлази, и подмлађеном Сварожићу који се рађа. Друга светковина спада у велике пролећне манифестације у част плодности природе, под називом Ђурђевдан. Не заборавимо, српска православна црква, са просвећеним духовником првим српским архиепископом, Растком Немањићем, односно Светим Савом, уврстила је *крсно име, славу* у корпус легитимних празника српске православне вере, као, уосталом и *Бадњи дан* који је постао део не само источнога обреда већ и хришћанске цркве уопште, који се номинално фиксира за дан рођења Исуса Христа, Божића.

Шта бисмо могли онемо што је већ речено придодати? Шта се ради када осване дан сеоске заједничке славе, које народ зове *заветина*? У Хомољском крају се тога дана пред *записом*, светим дрветом, сече заветни колач. Хроничар обичаја, Сава Милосављевић бележи како је и овом приликом присуство цркве споредно. „*Запис* се у Омољу сматра као народна светиња и као чувар села од облака, града, олује, грома и свега осталог, чега се сељак боји.“ Због светости „такво дрво нико неће поткресати или пресећи“. Дакле, када људи дођу на заветину, и „кад се под записом окупе, настаје резање славског колача. Ни у једном селу колач о заветини *не реже свештеник*, већ сами *колачари* са сељацима за софром онако, како се реже и славски колач“ (С. Мил, исто, 211-212).

О основним питањима старе српске вере, као и о светињама и очувању идентитета нашега народа за време турске владавине, а и иначе, бавио се знаменити српски филозоф религије, класични филолог Веселин Чајкановић. Он је, поред осталог, с правом уочио како је након површног и формалног, спољашњег пријема хришћанства, „једна област наше старинске религије ипак продужила да живи и даље; то су старински култни обичаји, у које православна црква не само да није дирала, него им је, када су то заслуживали, дала и своју ауторизацију и благослов”.¹⁷ Тој оцени се придружује и антрополог Миленко Филиповић, који наглашава још одређеније како је један од битних ослонаца старе српске вере била пре свега „крсна слава”, коју су од свих православца једино сачували Срби. Дакле, *слава*, односно *крсно име*, били су у почетку, додуше, на удару цркве, али због жилавог народнога чувања ове светиње, православна

¹⁷ Чајкановић, Veselin, *Mit i religija u Srba*. SKZ, Bgd, 1973, 217-218.

црква, не могавши да тај институт затре, морала је прихватити *славу*. Тако је пред *крсним именом* црква „положила оружје и узела га под своје окриље и сматра се данас саставним делом српског православља”.¹⁸ Аутори, истовремено, наглашавају, да је и код хрватског народа у традицији постојао славски обичај, но њега је католичка црква суровом борбом сасвим искоренила.

Јован Ердељановић је у много чему сагласан са француским филозофом религије Емилом Диркемом, а и у погледу следећег става. Наиме, у Европи су код пријема хришћанства „поједини хришћански свеци претворени у заменике старих прехришћанских божанстава и народ се сада обраћа њима исто онако [...] као што се обраћао некада својим прастарим боговима који су му били оличења знаменитих предака или природних појава или каквих других прилика знатних по његов живот”.¹⁹ Дакле, *крсном имену* домаћин је „устајао у славу“, као своје заштитнику, уједно и чувару његовог имања и огњишта. Таквих, домаћих заштитника, патрона [заштитника огњишта] било је десетак које данас именујемо као „хришћанске“ светитеље. Нема никакве сумње, славе подсећају на древна породична прослављања локалних божанстава, може бити богова другог реда. Но, као и Словени уопште, и Срби су имали свог *највишег, врховног бога*. Због ове праксе у Срба, у теологији је не једном постављано питање: нису ли садашњи славски светитељи у Срба, попут Луке и Димитрија, Мрате и Ђорђа, Игњатија, Николе и Василија, Јована и Марка, најзад, Илије, Петра и Пантелија, уистину митске алегорије дванаесторице, као изрази древног словенског божанства Сунца. А то највише божанство словенски народи су неговали под различитим именима: Сварог и Сварожић, Световид, Перун и Триглав, али и Тројан и Велес. Ова духовна алхемија хришћанства којом су пагански породични култови адоптирани у корпус православља, необразован народ је, унеколико, лагодније прихватио. Разуме се, смисао оних других, апстрактних догми хришћанства народ никада није био кадар да докучи. Посебно га се није дотицала идеја о тзв.

¹⁸ Миленко Филиповић, Основн карактер и структура народног веровања у источном делу Југославије. У: *Зборник Марице српске*, Нови Сад, 1953. Наведено из: М. Филиповић, *Трачки коњаник*. Просвета, Београд, 1986, 23.

¹⁹ Др Јован Ердељановић, *О почецима вере и о другим етнолошким проблемима*. СКА, Београд 1938, 204.

Јединосом, безличном а троједном Богу, који је народној души био несхватљив.

Овим смо већ сасвим близу одговора на друго провокативно питање. Да ли пуким преобраћењем једне социјалне групе у нову веру, из свести народа аутоматски ишчезавају старе религијске представе? Према искуству социјалне психологије мора се рачунати са извесном „метаморфозом изворних представа“. Свакако, „не сме се превидети један далеко значајнији моменат: изванредан конзерватизам одређених основних представа, које често не само што настављају да трају у оквиру исте културе народа или групе народа, него и у култури хиљадугодишта“.²⁰

Несклон робовању догмама и схемама европске теологије као ни предрасудама евроцентричке науке о духовним феноменима, историчар религије Мирча Елијаде дошао је до закључка како би се „на теолошком језику“ могло казати да су „бројна архажска предања интеграцијом у хришћански сценарио и сама доживела своја 'искупљења'. Реч је, у ствари, о феномену усаглашавања различитих и разноликих религијских светова. Аналоган процес се уочава – већ крајем античког периода, а нарочито у раном средњем веку – у преобраћању митолошких богова и хероја у хришћанске свеце“.²¹

Православно хришћанство као „трећи пут“ – *tertium datur*

Енглески писац и теоретичар књижевности и културе Томас Стернс Елиот сматра бесмисленим да се још и даље верује како постоје „чисте религије“. На очигледним примерима из историје религије Елиот је показује како „садашња религија ни једног европског народа није никада била *чисто* хришћанска нити чиста у било ком смислу. Увек постоје остаци и трагови ранијих вера, мање или више апсорбованих; увек постоји тенденција ка паразитским веровањима“.²² Због тога не чуди што је професор хуманистичких наука у Грацу, Грегор Крек, настојао аргументовати тезу која се може сматрати својеврсним изазовом савременој хришћанској теологији, а која гласи: да се

²⁰ Z. Vána, исто, 35.

²¹ М. Елијаде, *Историја веровања и религијских идеја*. II. Просвета, Београд, 1991, 316, и даље.

²² Eliot, *Zum Begriff der Kultur*. Rowohlt, Frankfurt am Main, 1961; такође, наш превод, Елиот *Ка дефиницији културе*. Просвета, Ниш 1995, 29.

„веома озбиљно треба замислити пред питањем да ли је живот светаца икада образовао интегративни саставни део хришћанског учења“.²³ У том смислу данас је извесно како је цркви уопште, не само православној, управо култ светаца био добро дошао да би помоћу њих формално узев, црква у пракси могла трансформисати своје апстрактне догме и учинити их прикладним обичној народној свести. То је, дакле, значило само једно: да се на други, номинално хришћански, језички код преведу стари народни култови породичних светаца. При свему томе, разуме се, црква је древним словенским митолошким божанствима придодала хришћанска имена свуда тамо где је то било могуће, а по оној народној да се „Власи не досете“!

Питање дијалектике односа различитих верских система, политеизма [митологије], с једне стране, и монотеистичких религија, с друге, отворило је нови проблем којим се бавио романтички мислилац немачке класичне епохе, Фридрих Шелинг. Он је трагао за тзв. трећим решењем између два верска модела, *античког политеизма* или *митологије*, и апстрактног *хришћанског монотеизма*. Та два система чинила су супротност: *природна* и *откривена* религије, која се у уметности показивала у познатој стилској антители *симболичког* и *алегоријског* приказа божанства, односно *класичне* и *романтичке* епохе. Покушај ове симбиозе Шелинг је око 1800. године изнео у пројекту „нове митологије“, према коме би се на продуктиван начин интегрисала два древна култа: *диониски* (природни, конкретан и партикуларан) и *аполонски* (идеалан, апстрактни, општи). Реч је о покушају интеграције *природне религије* [Космоса, *диониског култа*] и *хришћанства* [Духа, *аполонског култа*]²⁴. Овој

²³ Gregor Krek, Beiträge zur slavischen Mythologie. Veles, Volos und Blasius. *Archiv für slavische Philologie*. Berlin, 1876, 147.

²⁴ Види: F.W.J. Schelling, *System des transzendentalen Idealismus*. Leipzig, 1979. VI, §, 3, стр. 273; Schelling, *Philosophie der Kunst*. Darmstadt, 1980. § 42; Schelling, *Einleitung in die Philosophie der Mythologie*. Erstes Buch: Historisch-kritische Einleitung in die Philosophie der Mythologie. U: Schellings Werke. Sechster Hauptband. Schriften zur Religionsphilosophie, 1841-1854. München, 1928, 250; Schelling, *Philosophie der Mythologie*. Zweites Buch. Y: Schellings Werke. Fünfter Ergänzungsband. *Philosophie der Mythologie*. 1842. München, 1943, 121. Види и: Dr. Adolf Allwohn, *Der Mythos bei Schelling*. Kant-Studien, 61. Pan-Verlag Rolf Heise, Charlottenburg 1927, 41-42.

романтичкој идеји, био је веома близак савремени историчар религије Мирча Елијаде који је са своје стране понудио начин како спровести дијалектичку симбиозу древних култова *старе вере са хришћанским* монотеизмом. Та је синтеза могућна управо као пројекат једног нарочитог типа религије коме је Елијаде дао назив „космичко хришћанство“. Реч је о покушају да се „христолошка мистерија пројектује на Природу у целини, [а да се] историјски елементи хришћанства занемарују“.²⁵

Није ли одвише смело закључити: допринос једној таквој дијалектичкој идеји, а у оквиру *источног православног обреда*, припада понајвише *српском типу православља*? Ова је црква од самога почетка, са Растком Немањићем на челу, своју особену теолошку стратегију развијала у смеру који је, према мом скромном разумевању ствари, увелико била на линији данас главне тенденције у постмодерној теологији. Ствар је у томе, што је у средњем веку управо *српска црква*, интегришући народну верску духовност у свој систем представа, у бити, унела у хришћански систем елан *партикуларности*. Није ли се, питање је, на овај начин, сасвим несвесно, у хришћанској филозофији узнела, а тиме и на плодан начин оживела једна од најзначајнијих европских духовних традиција – античка грчка култура, и са њом хеленска филозофија? На тај начин је, са источњачким митом о Христу, ревитализована чисто европска, велика балканска традиција, чијим је присуством успостављена равнотежа међу супротностима, начињена особена *coincidentio oppositorum*, јединство *диониског* и *аполонског* принципа. Добијена је симбиоза *чулног* или *космолошког* елемента, сједињеног са *апсолутним, чисто духовним идеалитетом*. На филозофском језику то значи следеће. Идеја о Христу као Богочовеку управо нам све казује о тој синтези, о укључивању *Партикуларног* у *Опште*, подижући га до нивоа принципа, а тиме и о до афирмацији саме Личности верника. Реч је о праву Индивидуума на своју особеност, Партикуларитет. Овим се чува пуни елан јединке као верника, његов психолошки субјективитет, лично осећање и ентузијазма, право на избор пута ка трансценденцији и онострaном.

²⁵ Мирча Елијаде, *Историја веровања и религијских идеја*. I. Просвета, Београд, 1991, 316, и даље.

Недељко Богдановић

АПОСТОЛА ПАВЛА ПОСЛАНИЦА О ЉУБАВИ

У Библији, у Новом завету, поред јеванђеља и других дела, значајно место заузима и 14 посланица апостола Павла²⁶. Као 13. глава *Посланице прве* упућене Коринћанима²⁷, јавља се често цитиран текст „О љубави”. Претпостављамо да би и читаоцима Бдења било драго да га прочитају.

О љубави²⁸

1. Ако језике човечје и анђелске говорим
а љубави немам,
онда сам као звоно које звони,
или прапорац који звечи.
2. И ако имам пророштво
и знам све тајне и све знање,
и ако имам сву вјеру да и горе премештам,
а љубави немам,
ништа сам.
3. И ако раздам све имање своје
и ако предам тијело своје да се сажеже,
а љубави немам,
ништа ми не помаже.
4. Љубав дуго трпи,
милокрвна је;

²⁶ „Свети апостол Павле, рођен је у Тарсу у племену Винијаминову. Најпре се звао Савле, учио код Гамалила и био фарисеј и прогонитељ хришћана. Када се чудесно преобратио у вери, постао је апостол и ватрени поборник и проповедник Јеванђеља, од границе Арабије до Шпаније. Много је страдао и стрпљиво подносио муке, чврст и стамен у својој вери и Господу, достигавши такво савршенство да је могао рећи: „Не живим ја, него Христос у мени”. Посечен је у Риму у време цара Нерона као и апостол Петар”. Интернет, Wikipedia < 18. 4. 2012.

²⁷ Око 54. године нове ере.

²⁸ Доживљавајући овај текст као песму, и вођени њеном мисаоном и ритамском структуром, текст приказујемо изломљен – у облику стихова.

љубав не завиди;

љубав се не велича,

не надима се.

5. Не чини што не ваља,

не тражи своје,

не срди се,

не мисли о злу.

6. Не радује се неправди,

а радује се истини.

7. Све сноси,

све вјерује,

свему се нада,

све трпи.

8. Љубав никад не престаје,

а пророштво ако ће и престати,

језици ако ће умукнути,

разума ако ће нестати.

9. Јер нешто знамо и нешто пророкујемо.

10. А кад дође савршено,

онда ће престати што је нешто.

11. Кад ја бијох мало дијете

као дијете говорих,

као дијете мишљах,

као дијете размишљавах;

а кад постадо човјек,

одбацих дјетињство.

12. Тако сад видимо

као кроз стакло²⁹ у загонетки,

а онда ћемо лицем к лицу;

сад познајем нешто,

а онда ћу познати као што сам познат.

13. А сад остаје

вјера, нада, љубав, ово троје;

али је љубав највећа међу њима.³⁰

²⁹ У неким преводима видели смо да се ова синтагма преводи са: *као у огледалу*. То је једино место које нам се чини успешнијим него код доброг старог Вука Караџића, мада мислимо да треба да остане све како је Вук пре више од 180 година рекао.

³⁰ *Библија или свето писмо Старога и Новог завјета*, Београд 2004, стр. 180-181 (прев. Вук Стеф. Караџић).

Не осећамо потребу да овај текст коментаришемо, јер сам собом више говори од могућих тумачења за које се не сматрамо ни способним нити достојним, али радо указујемо на непролазност мисли овде изречених. Литература информише да је *Посланица* писмо апостола Павла настало у Ефезу³¹, а упућено житељима града Коринта, који је био космополитски, са више заједница (а скоро две трећине били су робови). Ово тематски структурирано писмо (обликовано скоро као жанр) упућено је хришћанској заједници, која је у то време била пуна свађе и раздора и требало је да буде одговор на питања хришћана те заједнице која се тичу брачног суживота, и уопште хришћанског живота. То су питања о појавама које су владале у граду: блуд (нарочито проституција и блуд у ванбрачној заједници), грешни обичаји, пагански судови; као и питања о љубави, женидби (и брачном животу); правди, снази вере и односу према њој („све ми је слободно, али није све на корист; све ми је слободно, али нећу да што овлада мноме“³²), о спасењу.

При читању библијских текстова свакако треба имати на уму и неке чињенице које доноси само време. Несумњиво је да им претходи доста дуга стварност у којој су се обликовала сазнања о односу човека и природе, случаја и судбине, веровања и уверења, конкретног и универзалног, пролазног и непролазног; о утицају средине на јединку и јединке на средину...

У текстовима се види, или претпоставља, и само искуство човеково да сазнања претвара у реч, у казивање, у говорни облик (који није ништа мање од облика мишљења), у филозофију и књижевност.

У њима се, једном обликованим, преноси то искуство векова и језика на језик нове заједнице и уграђује у културу сваког народа понаособ, и сваког човека који с њима ступи у однос.

На томе путу, од стварности која је обликовала Библију, до тренутка када јој се читалац предаје стоје и препреке превођења, лична способност преводиоца, припремљеност примаоца, раскорак између векова настанка и тренутка сусрета са текстом.

То и много шта друго чега и нисмо свесни одређује утицај уметности Библије у обликовању бића човековог, верујућег и неверујућег, и упућеног и оног који се тек предаје лепоти и

³¹ Ради се о античком граду на западној обали Мале Азије.

³² *Коринћанима посланица прва*, глава. 6 (О расправама пред судом. О неправедницима и разврату), стих. 12, н. д. стр. 174.

смислу дела еванђелиста, делима апостолским, или списима хроничара. Не треба заборавити још један могући додатак, као вероватан сувишак историје, да је свака генерација могла да традицији придода и своја искуства.

Због свега тога, ми и посланицу *О љубави* не тумачимо, свесни да је некад сам доживљај, као учење без инструкције, јаче и делотворније од могућих сецирања и објашњења, за које нико не гарантује да могу бити дубља истина од доживљаја.

*Свештеник Страхиња Ераковић,
парох сврљишки*

СВЕТИ ЦАР КОНСТАНТИН И ЦАРИЦА ЈЕЛЕНА

(БОГОСЛУЖБЕНО-ПРЕДАЊСКИ ОСВРТ)

Ако говоримо о Константину Великом не можемо да пре-небрегнемо чињеницу вере која је утемељила његову визију новог Рима и живот хришћана до сада.

Како да занемаримо Христа и уверење Царево остварено у екстатичком искуству визије крста, и речи – *Εν τούτω νικά* – (овим побеђуј), када знамо да га је оно надахнуло на подвиг који је даљим током историје узроковао усавршавање свеколике цивилизације света до данас?

Његова светост, личност и дела сваким секуларним приступом била би у суштини погрешно схваћена, поистовећена са духом овога света и ништавна.

Ако верску димензију свега учинимо празном и излишном, какву силу и божанску покретачку снагу можемо приписати свему? Зар његов лик и дело не би били исто што и било ког другог хришћанског цара?

У књизи ДЕЛА АПОСТОЛСКИХ, Свети Лука је забележио Гамалилово мудро саветовање када су пред синедрион извели апостоле: *Прођите се ових људи и оставите их; јер ако буде од људи ово дело, поквариће се; ако ли је од Бога, не можете га уништити; чувајте се да се како не нађете као богоборци* (Д.А. 5, 38-39).

Да би се избегла свака „плотска“ полемика заиста је важно учинити богословско сагледавање, сагледавање кроз призму вере, созерцање, теорија-у свега што је чинио и нама као потомцима православним предао кроз Предање (Παράδοσις, Traditio) Цркве. Тако нећемо доћи у искушења телесног расуђивања династичких сукоба, превирања у Цркви и других саблажњивих ствари примамљивих информација за човекову знатижељу, али тамних за душу и веру која се данас посебно у ове свете дане годишњице Едикта могу понегде запазити.

Покушајмо се удубити у стварност првих векова хришћанства и одушевљене вере тих прогоњених људи и сагледати простодушније.

Пре свега чиста и јака вера хришћана раног четвртог века, дубоко утврђена у апостолској проповеди, мученичкој крви и непоколебивој духовној снази црквених јерараха тога доба дала је фундаменталну подлогу поштовању хришћанске традиције и постулата.

Није зачуђујуће да су многи римски грађани фасцинирани примерима једноставне вере и живота хришћана (*collegium illicitum*) и сами симпатисали или прелизили тајно у веру Христову, и небројени су примери светитеља које је из римских многобожачких редова Црква уврстила у своју хагиографију.

Исто тако може се разумети зашто су Констанције Хлор и Јелена, родитељи цара Константина гајили потајну љубав према њима.

ШТА ЈЕ СВЕТОСТ? ЗАШТО ЈЕ ЦАР КОНСТАНТИН СВЕТИ?

Формално гледано, да би неко био проглашен за светитеља потребно је пре свега да исповеда веру у Господа Христа, да је крштени члан Цркве, да је активан у литургијском смислу (евхаристијски учесник, да упражњава Свете тајне), једном речју живи да богословским животом (да богослови и славослови Господа). Ипак, у верско-логичком (кроз силогизам вере) не можемо строго таксативно прилазити овом проблему. Могло би се рећи да је наведено један услов или форма док се до суштине долази благодатним даром.

Светост за хришћанску веру, није антропоцентрична него теоцентрична, и не зависи од моралних достигнућа човека, колико год да су значајна, него од дара и благодати Божије и од степена личног нашег односа са Личним Богом. Светост, према томе, није за Цркву индивидуални посед било кога, колико год да је неко свет у свом животу, него тема личног односа са Богом. Бог, по своме слободном хтећу, освећује кога Он хоће, дотле да ово освећење не зависи ни од чега другог сем једино од слободне воље Бога и освећенога.³³ Као што наглашава Све-

³³ http://www.spc.rs/sr/obozenje_svetih_kao_ikona_carstva_bozijeg

ти Максим Исповедник, ми људи не доприносимо ништа друго сем наш слободни избор, без којег Бог не делује.

Познато је да су многи римски грађани (многобошци) некрштени постајали светима (пример Св. Мученика Нестора, 9. новембар). Важно је поменути да су овакви светитељи самим чином страдања за веру били „крштени у крви“ како се тај вид мучеништва иначе називао. Чин безрезервне вере у Христа, наравно, подстакнут интензивношћу чуда и дарова Духа Светога који су се пројављивали пред њима, био је довољан основ за њихово проглашавање светима од стране „браће у Христу Ису“.

Они пак који су примили благодатни дар крштења на себе, нису по аутоматизму након упокојења добијали венац светитељства већ осведочењем од стране верујућег народа (лаос лаици) и црквене јерархије која би покренула сам процес. Након неког времена били би оглашени и проглашени светима, а званично сама ова одлука запечаћена великим народним – Амин – на литургијском сабрању.

Апостол Павле у својим посланицама назива светима сву браћу којој се обраћа, критикујући уз то њихове греховне падове. Наравно да ниједан грех не чини човека светим, но у контексту учествовања управо у евхаристијским сабрањима (причешћу у телу и крви Христовој) он их доживљава као свете.

Што се тиче самог црквеног устава тј. Типика увођења у ред светих, неопходно је да светитељ управо из горе наведених разлога има утврђену **службу, тропар, кондак и акатист** као и дан празновања чиме се финално канонизован „верификује“ у свеколиком православном свету.

Бог је дакле Светог цара Константина прославио Својом Славом, нетварним енергијама Својим које су хришћани препознали и крунисали евхаристијским (заједничким) сабрањима кроз искуство Цркве у целини. Без препознавања истих енергија не би било никаквог светитељства.

Ако бисмо грубим примером, навели да су нека црквена лица прогласила некога светим без тог литургијског и светотажинског Амин, његова „светост“ трајала би колико и њихов животни век. Јер свака светост наведена по нама самима је демонска и нема своје извориште из Светости Цркве.

ПРАЗНИК И БОГОСЛУЖЕЊЕ

Свети и Равноапостолни цар Константин, пред крај свога овоземаљског живота примио је крштење, од хришћана је био слављен и поштован, најпре као „блажени“³⁴. У првим вековима хришћанства појам светитељства се тек развијао кроз успомене на прве страдале – мученике – касније исповеднике вере и јерархе црквене који су у гоњењима за Христа дали своје животе.

Првобитна хеортолошка (празнична) успомена на Светога цара датира из VIII века из минологија (месецослова) цариградског и то у контексту Свете царице Јелене, благочестиве мајке његове 21. маја, тј. 3. јуна, текућег лета.

Богослужење овога празника може се датирати од IX века из месецослова цариградских храмова³⁵. Свети цар и мајка његова називају се: *Τὸν ἁγίων ἐνδοξὸν, μεγάλων θεοσεπτῶν καὶ ἱσαποστόλων βασιλέων Κωνσταντίνου καὶ Ελένης* или дословно – великим богочасним и равноапостолним!

Термин *равноапостолни*³⁶ је формиран у првих девет векова постојања Цркве и употребљаван је за светитеље чија светост није уско везана за чудотворства већ за њихове велике заслуге у хришћанском свету. Разуме се да по питању чуда и саме терминологије не треба бити искључив, јер је познато на примеру самог цара да је место кивота његова „исцељења точило“ вернима³⁷. Сличан пример равноапостолства имамо у Светој браћи Кирилу и Методију учитељима словенским који су својим трудима подобни били апостолима Христовим.

ПЕСНИШТВО СЛУЖБЕ

Православно богослужење суштински је везано за црквено песништво. Писање стихира, антифона, икоса или каквих других црквених псалмодија, служи пре свега да вернима да једну

³⁴ Јевсевије епископ Кесаријски (+340 .г.) своје дело је насловио на следећи начин „Εἰς τὸν ζῖον τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου“ или на српском „О животу блаженог Константина“.

³⁵ Acta SS.Mai V, 12-27- Хеортологија – Л. Мирковић, Београд 1961.

³⁶ http://azbyka.ru/tserkov/svyaty/trubachev_kanonizatsiya_svyatyh_02-all.shtml

³⁷ Видети стиховњу стихиру службе Светитељу у минеју, 21. мај.

есхатолошку димензију светитељских личности у моментима службе, да уздигне душу верних ка Богу и његовим угодницима. Из ових разлога вокална музика у пажљиво одабраним стиховима, ритмици и гласу, може се објаснити као принос, жртва песникова пред Богом. Чињенице историјског типа поменуте у њима нису строго, логички и емпиријски потврђене, зато што се наглашава недвремена и надискуствена истина Царства Божијег.

У песмама цару Константину, он се најчешће пореди са апостолом Павлом и као *Павле примивши позив од Бога, а не од људи...* (Тропар Св. Цару Константину и Јелени), како би се нагласила његова равноапостолност или старозаветним Соломоном³⁸ (стихира на Господи возвах) како би мудрост светитеља дошла до изражаја. Оно што буди својеврсну историјску пажњу је што се у једној од стихири помиње царско крштење од „светитеља Силвестра“, и то на следећи начин:

*Ти који си највеће богате дарове примио од Бога. Најмоћнији царе Константине превелики, у њима (даровима) се високо уздигнувши, озаривши се зрацима пресветога духа од Силвестра светитеља крштењем. Међу царевима јавио се јеси небедив. Васељењу као дар дао си Саздатељу твоме и царски град благооночеств. Зато молећи се храбро не престај Христу Богу да дарује свима који творе памјат твоју сагрешења опроштај и велику милост.*³⁹

Дакле, песник не помиње Јевсевија као извршиоца ове Свете тајне над Царем што нам неки историјски извори потврђују...

Даља старозаветна читања паримеја својим радосним тоном⁴⁰ указују да је из прошлости човечанства указивано процима на оваквог цара хришћана.

Константину се у току службе приписују све хришћанске врлине, говори се о значају проналаска Крста, о Сабору којим је утврдио православље и борби против јеретика.

³⁸ Дао јеси човекољупче благочестивом твоме угоднику Соломонову мудрост, Давидову кротост и апостолско православље као цар царева господара свих зато пак твоје човекољубно старање славимо Исусе свесилни спасе душа наших.

³⁹ Минеј месец мај, московска типографија 1863. године

⁴⁰ 3. Царева, Исаија гл. 60, 61

Катавасија којом почиње Канон на јутрењу, јесте Катавасија Лазаревог васкрсења, којом је богомудри песник кроз ову типологију указао на значај „малог васкрсења“ хришћанске вере кроз Константиново дело.

Света Јелена, мати царева, описује се у контексту проналазачка Часнога Крста, благочестивих особина, назива се благоутробном, али у сваком случају акценат службе и доминирајући лик у већини песама даје се сину – Константину.

Једна од стихира у деветој песми Канона на јутрењу гласи:

Свето завршивши свој живот, са светима сада си се населила испуњена освећења и просвећења. Зато и исцељења свагда источаваш рекама и спаљујеш страсти, Јелено свеблажена ти напајаш душе наше.

МОШТИ (ЗЕМНИ ОСТАЦИ ТЕЛА СВЕТИТЕЉСКИХ)

При крају празничног богослужења важно је поменути чињеницу да песник наглашава да су мошти Светога Цара у додиру с вернима и да им он као и мошти Царице дају исцељења недуга.

Историјски је потврђено да су његове мошти биле похрањене у Цариграду. Мошти Царице Јелене пошто се упокојила пре подизања Константинопоља, највероватније су прво биле у Никомидији, а затим су пренесене у Рим у базилику Св. Петра и Марселина.⁴¹

До пада Цариграда 1453. године, или више од 1000 година мошти Светога Цара налазиле су се у цркви Св. Дванаест апостола, а након тога им се губи сваки траг. Мошти Свете Јелене током векова биле су преношене у многобројне хришћанске крајеве. Данас се један део њених светих моштију налази у Риму, други у Паризу у цркви St. Leu – St. Gilles, трећи, (глава) у трирској катедрали и постоје многи други делићи моштију у свету.

Најзначајнија новост у овом погледу јесте вест из Украјинске православне цркве и Кијевске митрополије (фебруар 2013. г.) да су на 1700-годишњицу Миланског едикта, са Свете горе у Херсон стигле мошти, тј. Честице моштију Св. Цара Констан-

⁴¹ www.radonezh.ru

тина и Јелене као и делић Часнога Крста који ће се убудуће налазити у храму Воздвижења Часнога Крста у Херсону.⁴²

Ово је заиста охрабрујућа вест за свеколики хришћански свет за који су до сада мошти Светога Цара биле заувек изгубљене.

Црквене песме за сам празник написали су: цар Лав Мудри, Методије патр. Цариградски, Теофан, Константин Акрополита и Никифор Грегорас.

ЦАР КОНСТАНТИН КАО УЗОР КОД СРБА

Од настанка српске државе на Балкану, Св. цар Константин је био подстицајан за владајуће династе. Учени Константин Философ у свом „Житију деспота Стефана“ износи генаологију Немањића. Занимљиво је да уз велике хронолошке скокове овај летописац наводи личност Константинову као полазну у формирању родослова из кога се касније рађа сам Стефан Немања и други српски владари.

Јасно је да писац због географског поднебља и образа управљања државом и вером, доживљава српске династе као покровитеље Цркве и „земљаке“ Светога цара.⁴³

У српским агиографијама средњег века честе су аналогије овога типа. Такође и приказивања у фрескосликарству.

Из наведених разлога можемо закључити како се Свети Константин почео славити у српском народу као слава, заветина или имендан.

Све ово указује да светост Цара Константина није занемарљив црквени епитет, већ универзална вредност и кључ разумевања успеха Царевог као и утемељења богослужбеног поштовања његовог лика у народу. Наше доба својим материјалистичким расуђивањем презири светост зато што на све начине у људима побуђује самољубље и човекоцентричност, одводећи нас од Христа и Његовог знака у име неутралности у вери и космополитизма, а заборављајући да једино он као начело Космоса, љубављу, светошћу и лепотом јесте његова алфа и омега.

⁴² <http://www.pravoslavie.ks.ua/news/view/1012>

⁴³ Православље, бр. 1080. 2012. г.

Светлост пресветла и царска звезда неvěчења, од неверја у веру Божију прешавши ти дође да осветиш свеколику земљу и град твој и образ крста на небесима видевиш услиша га и од тада победио си све непријатеље твоје. Од тога часа као свештеник узвишен и цар јелејем помозан утврдио си Цркву Божију царе православних. Јер и гроб твој исцељења точи Константине равноапостолни, моли се за душе наше.

Иконица из Минеја сврљишке цркве Св. цара Константина и Јелене, Московска типографија 1863. године

Бдења

Зоран Ђирић

ЗАУСТАВНО ВРЕМЕ

1

Тог дана небо над стадионом „Јединства“ није се ни затворило ни отворило. Кроз фронтле похабаних облака, боје запрљаног, немарно угашеног креча, пробијају се нехајно расути, заслепљујући трагови сунца у одступању – налик прохладним ласерским зрацима који нити кога греју, нити коме осветљавају пут; ту су тек колико да, у складу са ритуалима вашарске религиозне вертикале, обележе контуре гњецавог травњака, украшеног машинском руком исцртаним, цомбасто испрекиданим линијама, и оивиченог звездасто расутим фино просејаним шљунком. Призор делује можда спортски инспиративно, али нимало окрепљујуће. Ваздух виси прилично непомично упркос *рецкастој* набрушености гомиле која се, поштујући масовне стандарде, можда исувише уживела глумећи публику.

У ствари, све изгледа тако природно. „Мара-Кан Мала“ личи на отворену конзерву сардине, полуоцеђену и полупоједену, са доста црног лука и парчића бајатог хлеба у ономе што је преостало да се изгњечи, сажваће и прогута. А опет, *Синђелићева руна* (како су понеки у народу још увек називали ово здање) могла се описати, у тренуцима губитничке инспирације, као исушени рибњак, замаскиран кржљавом травом пуном роваца и прилично равномерно прошаран громуљицама искључиво псећег измета, јер је вршење велике људске нужде на овом месту било најстроже забрањено. Толико строго да је та забрана ушла и у анекс градског урбанистичког плана. А урбана легенда о

томе је надалеко премашила локалне границе нишвилског атара, рејона и среза...

Додуше, Алекса Тирнанић, актуелни тренер „Јединства“, човек-професионалац са сваковрсним *овдашњим* и *тамошњим* искуством у несумњиво сумњивим лигама, био је – управо због тог вијугаво пређеног пута – спреман да призна себи како се њему временом све више свашта нешто причињава. Некада није било тако. Негде успут, у туђем међувремену, научио је како препознати да су твоја привиђења само твоја грешка која се не да исправити јер је страшно пролазна. Као отужна слабост коју изазива сећање на неуспели секс са прижељкиваним непознатим моделом што се фотка зато да се не би дирао и мазио...

Неповратно увучен у умишљено надметање са непознатим, природно озбиљан до границе смркнутости, Алекса стоји на излазу из свлационице; дубоко дише са рукама још дубље забијеним у џепове панталона, успут фиксирајући свој астрални одраз на недосегнутом, само њему видљивом хоризонту. Чиграсти човек у сивкасто плавом листер оделу, белој кошуљи, црвеној кравати и црним улаштеним ципелама прилази аут-линији, уз увек исти осећај да се налази на ивици света, којем свако мало добровољно излази на црту. Отуда пркосно истурена брада која као да придржава остатак господски набораног, перфектно избријаног лица, са крупним, широко отвореним, камелеонским очима што нетремице гледају у кристално мутне даљине, а виде још даље... До последњег реда на испљуваним, тежачки нахереним трибинама... Као и *оно* што се налази иза излаза са овог бетоном и жицом уфалцованог стадиона.

Када зачује тремарошки жамор иза себе, окреће се и театарно рашири руке коракнувши према својим играчима, за које се у себи није усуђивао да их назове „изабраницима“. Он само ради свој посао са оним чиме располаже вољом виших сила које су глумиле моћ људског фактора. Наравно да се подразумева да то ради најбоље што може и уме, а верује да много може а још више уме. Такав му је карактер, а и понешто је научио једући тренерски лебац без свињске масти, умешан са трином, сламом и прашином од туцаног камења... Незасити борци умеју да сваре своје изгрижене заноктице чак и на празан желудац, како му је на детињем енглеском једном казао Ђанлука Вијали у паузи за туширање. Била је то тек једна од многих мудрих анегдота које је чуо у оним *наполитанским данима*, када је био водоноша што кофом масира непродате фудбалере.

Некима је и копачке изнајмљивао, а неке упознао са српским *ентузијастима* који су пословали у фудбалским предграђима талијанских градова. А много је теже успети испод Везува него испод бутика у Милану. Свуда на овом округлом црно-белом свету Југ је био тестирање без бодовања, а Север рекреација са бенефицираним стажом...

Како би се што брже вратио у такмичарску садашњост, Алекса почиње рукама да гестикулира у стилу свеже преобраћеног зен-учитеља који још увек по навици тражи затурене индијске штапиће, све мислећи на тамјан и кандило. Селећи се из конфузије у хаос, из унутрашњости у спољашност, покерашки хладнокрвно спаја јагодице прстију у висини затегнутог подваљка и непомичне Адамове јабучице. Затим свечано спушта раширене дланове призивајући смирење без допинга, док погледом срцоломца што зарађује за живот као каменоломац, педагошки фиксира играче који су га окружили попут следбеника. Зато мора да пази да не претера са „баскијском хипнозом“ јер управо треба обавити последње спремање пре почетка меча. А ови мусави, алави младићи у прописно смандрљаној опреми изгледају му спремнији за неке друге игре – забавније од хоно-рарне крљачине што је сенилни моторци називају спортском разонодом. Али те доконе дртине не трче и не ломатају се по утабаној ледини, већ грицкају семенке и леблебије и чешају јаја док псују све оне којих се сете да су им криви што им је седење на попуцалом, полураспаданом бетону једина занимација.

„Ало! Фију!“.

Алекса започиње убрзану литанију очинским гласом, молећиво умекшаним али и зачудно храпавим – као да се тек пробудио из нимало пророчанског сна. Подиже руку тако да се онима из првих редова чини како у шацци држи стартни пиштољ чији ороз ће повући сваког момента и дати знак за почетак нечега, за шта одједаред никако не може да се сети о чему се ту, у ствари, ради и како се одређује победник а како онај који то није. Шта се ту уопште губило? Мора да се напне из Ахилове пете како би одагнао овај њему потпуно необјашњиви, изненадни и подли напад смушености, и настави да говори оно што је временом сам смислио и напамет научио.

„Значи, прво рекреација и проветравање“.

Вијугави покрет из лакта – какав чине учитељи пливања на сувом – прелази у махање орлића у гнезду.

„Затим успостављање ра-вно-те-же“.

Наизменично ширење и скупљање руку од рамена до средњег прста, које би – можда, а можда и не, компликован је ово посао! – требало да симболизује контролу енергије, њено подешавање нагоре-надоле, како би се спојиле све тачке на невидљивој мапи.

„А онда медитација. Хоризонтална, па вертикална. И обратно. Вертикална, па хоризонтална.“

Подиже се, баш као и његове избуљене очи; напетогурен попут специјалца на специјалном задатку који не зна какав га снајпер вреба са неке од супротних страна.

„Неприметно разапињање у формацији четири-четири-два.“

Извија тело показујући да му је одело сашивено од високо квалитетног материјала. Шнајдерски крој преноси угодни потисак на стражњу страну, тек толико да му задњица осети тртичну кост.

„И онда“, глас му прелази у шиштави шапат, „брзи рез и скок на муњу!“

Раширених руку, раскречених ногу, *зипованог* осмеха – некеме би могао да заличи на палог анђела, који и даље умишља да је анђеозаштитник. Зашто да не? За сваки случај, увек је добродошла једна нирвана. Да се не заборави на ефекат лажног изненађења. Непробуђена сећања му кажу како тако нешто не може да смета. За разлику од *оних* сећања у којима Алексе нема, али има оних који га због нечег траже...

Покрети које чини целим, сада већ усправљено мигуљем телом, подсећају на аматерске пробе ултрамодерног фри-џез балета у некој скученој „АКУД“ просторији.

„Акција иде без увода. Поклони се и почни.“

Уплитање и расплитање прстију, којима час пролази кроз дискретно зализовану косу, пажљиво зачешљану од чела према потиљку, а час проверава дугмад на шлицу, пребројавајући их одоздо нагоре – што је такође део његовог јединственог метода да „увуче“ фудбалере у свој концепт и да им оживи своје идеје.

„Чим се обави акција, следи трансформација.“

Алексина мимика неодољиво личи на антиилузионистичку мађионичарску пантомиму.

„Прво скоцкамо бункер. Четири-пет-један.“

Изговара спикерским гласом, као да набраја извучене бројеве на ТВ-лутрији. „Затим померамо зону. Четири-три-два-један.“

Сада диригује у слоу-моушн верзији.

„Чекамо да помисле да су успоставили свој систем, а онда се премешемо у три-три-два-два.“

Степује на сценски неупоредив начин јер се будаком раскрчени фртал земље по којем стоички газе ни у сновима не усуђује да назове *сценом*. Неки тврде да се жабе тако трзају када се порађају, али ово је више плес за одрастање пуноглаваца.

„Редослед се мења по договореном редоследу. Не престајете да кружите у смеру кретања казаљки на часовнику.“

Затворених очију заноси главу у реченом смеру, вероватно се питајући да ли треба да прати дужу или краћу казаљку.

„И онда ла-га-ни-ни... Затварамо круг.“

Пуцне прстима будећи себе и играче из *припремног заноса*. Погледа их значајно, спојених обрва, ширећи ноздрве, дишући гласно и ритмично, а онда проговара максимално продубљеним гласом који се једва испетљава из његовог стомака, пуног гасова од оволиког психо-физичког напора.

„И запамтите“, подиже кажипрст попут заставе на Иво Цими.

„СВЕ ЈЕ У ГЛАВИ.“

Настаје епски тајац; пауза у којој се свако ништавило испуњава светом тишином. Након што у себи изброји колико дуго може да издржи са главом зароњеном у воду, Алекса се поново огласи усиљено опуштеним, „мужевним“ тоном.

„А сад, ајде – *шетња*.“

Можда би речити тренер казао још коју теоретску финесу за могућу практичну евентуалност, али га свеопшта стадионска галама и дрека – појачана „топовским ударима“ и праскањем свега што пуца а не убија тренутно – утишавају до потпуно занемелог гашења.

Кроз дим од запаљених бакљи, тракторских гума, и осталог спорогорећег а неподношљиво смраднoг материјала, Алекса се хладнокрвно пробија као најсветлији делић тог фудбалског приказана, те одлази до клупе и смешта се покрај свог помоћника, обећавајуће робусног Тркија.

Иначе, та тренерска клупа јесте врло маркантна – толико упадљива да представља један од заштитних знакова „Мара-Кан Мале“. Како и не би била маркантна када су, уместо уобичајених, препарираних канцеларијских фотеља од пластифицираног скаја, постављена (и то тако као да су *уграђена*!) седишта из најтенковскијег јенкијевског ципа званог „Хамер“. А познато

је да кад се у њих завалиш остајеш удобно усправан – ето колико су моћна на први и последњи поглед. Претећи црна, претећи широка; са стране пространи тоболци од ручно штављене коже за сву неопходну војничку опрему: цигарете, виски-ракија, говеђа сушеница, кандирано воће, енергетска чоколадица, мултиетнички индијски орах, епрувета за узорак крви, аутомат за дијет колу и кондоме, микрофилмски дурбин, вазелин за дум-дум метке, табле седатива добијене на рецепт, бешумна моторола, сигналне ракете. Плус као каријатиде високи наслони који могу да се штелују за сваку кичму и сваку спондилозу, сколиозу и остале јуначки зарађене ишијасе.

Одмах иза овог дводелног тренерског престола налегла су комби-седишта са резервним играчима на које мотри физиотерапеут Стеван, једна ненаметљиво корпулентна појава, орловског носа и псећих очију, са правилно обликованим мишићима и густим брковима који више него уверљиво потврђују да је пореклом са Делијског Виса. Стога и не чуди што је такав зрели спортски тип, атлетског држања из којег зрачи атлетски карактер, истовремено и кондициони тренер фудбалског клуба „Јединство“, иначе једног од најозбиљнијих и *најопаснијих* фаворита за шампионску титулу у „Српској Евро лиги“.

Још даље позади су трибине – степенице са плитким ношама за гузице оних који су на чувавцу стекли свакодневне карактерне навике. На тој малаксалој стрмини има пуно рупа, метафизичке празнине и породичне пустоши, али и свакаког мрдајућег, омлитавело жилавог света који је домилео из својих земуница и јазбина.

Потпуно изолован од свег тог балдисаног гнева што цури као машинско уље које је загнојило, а нема никакве крпе којом би се тај исцедак покупио, негде на ушушканом врху, укотвљена је ВИП лежа за Председника клуба, доживотно бесмртног „команданта Маркана“, надалеко познатог по свакојаким знаменитостима које поседује. Отуда његово вишеслојно блиндирано „јавно место“ изгледа као барокни висећи апартман који истовремено функционише и као коктел-кабинет, масажерски салон, осматрачница, мењачница, снек-бар, апотека, трафика и пекарица.

На подразумевајућој раздаљини, три артиљеријска нивоа испод, налази се још неколико далеко скромнијих лежа, за успутне намернике и локалне званичнике. Из које год перспективе их гледали, опис би био исти: малтером и цоклом ренови-

ране, получучеће, мушкатлама *застакљене* терасе са равно исеченом плеханом стрехом – налик качкету са дугачким штитником који би на свакој плажи сунце заклонио.

Док траје интонирање клупске химне – „Марш на Дрину“ у електронско-електротехничкој верзији, уз пригодно семпловани хип-хоп-хумпа-цумпа аранжман – јасно се чује саботирајуће крчање из планински масивног али очигледно дуготрајно рабљеног разгласа. Тај непланирани *фидбек* узнемири стероидно напетог Тркија, те помоћни тренер поче да се врпољи, скупа са својом скупоценом „умбро“ тренерком, бацајући брижне говно-смеђе погледе иза себе; због своје видно исклесане грађе и крупне висине, труди се да претерано не искриви врат трзајући се уназад, преко свог широко дефинисаног рамена. Још кад се по други пут родио, научио је засвагда да се не сме бити сувише упадљив – нарочито онда када желиш да будеш неупадљив. Чим се заврши ненамерно авангардни микс „Марша на Дрину“ и „Беле буке“, Трки стреловито устаје, као избачен из катапулта; рударски силовито маше рукама гурајући знојем презасићени ваздух према одређеним пунктовима на трибинама. Одакле се моментално заори колективно певачко драње и урлање које се стихијски стапа у таласе што запљускују стадион са жељом да га преврну и потопе. А све уз мелодијски препознатљиви препев старе партизанске песме из још старијег партизанског приморја...

„Мааааар-ка-не, Мар-кааане/ Мааааааааар-кане, Марканеееее/ Мар-ка-не, Мар-кане, бар-јак ти-се-вијеееееееееее/// Бааааааарјак-ти-се-вије/ за-крст-се-чааааааасно-бијеееее/ бар-јак-ти-се-вијеееееее/ крв-ће-даааааа-се-лијееееее.“

Резервни играчи се хитро придижу – препознаје се устаље-на команда – и кретенски раздрагано машу и цупкају, а потом громким аплаузом поздрављају напаљену и свом глумљеном лудилу верну, бројчано пробрану масу. Ништа мање увежбани хор навијача грлено отпоздравља, лебдећи стојећи, уз звиждуке и скарадна добацивања противницима њиховог тима, вође, града, гурманских специјалитета и свега осталог што је *њихово*.

После салутирајућег певања креће скандирање којем се придружује и немузикални део публике.

„Јединство – јебачи! За пичке – тровачи!“

„Јединство – јебачи! За пичке – тровачи!“

„Јединство – јебачи! За пичке – тровачи!“

Као и обично: народ ликује, весели се без реда.

Рески звук судијске пиштаљке јесте знак за почетак стадионске контролисане избеумљености коју само радосна мржња и обесна туга могу да произведу. Цика и вриска допиру са свих шест страна света. Разуларена хистерија је час еуфорично негативна, час агресивно позитивна, нимало запитана о границама дегутантног неукуса и осећаја за меру гутања укусног ужаса.

(Уводно поглавље из истоименог, необјављеног романа)

Стојан Богдановић

BLOODY MERY ANTE PORTAS

29

Господин Ђели је на носу имао једу огромну брадавицу, која му је прилично сметала када је забадао нос тамо где не треба. Са друге стране, на брадавици је он гајио специјалне гљиве које је заједно са својим слинама стављао у једну здепасту, округлу, стаклену теглу. Њу је зором, док су комшије спавале, износио на пространу терасу, са оне јужне, сунчане стране. Ту су се, онда, на то скупљале муве разних сорти, од домаћих до повећих сјајних жутозелених зунзара.

Привучене комбинацијом мириса Ђелијевих гљива и његових слина муве су скакале у теглу као са трамбулине, и наравно, пошто нису на време, док су још биле мале, завршиле пливачки курс, убрзо би се удавиле.

Тада наступа господин Ђели. Узима мрежицу која је била разапета преко једног пластичног правоугаоника, а овај је био причвршћен за једну глатку, глатку дршчицу. Лагано повлачећи мрежицу по површини љига покупио би све муве до последње, одједном. Тако је своју околину чистио од мува. Али није му то био једини циљ.

Ако би имао вишак времена, захтевао је од свог секретара, првог сарадника, да мувице баци на тигањ са мало лука и мало маслиновог уља, које су му пословни партнери и пријатељи доносили директно из Италије. То би му било довољно за доручак. Тако је задовољио своје потребе за протеинима, и уштедео би новац који би дао за месо, које је у нашим продавницама, од рата на овамо, и пре, било увек сумњивог квалитета и редовно је помало смрдужкало. Па зар да даје толике паре за смрдљиво месо кад има толики нос.

Ако је господин Ђели био у стисци са временом, онда би на брзака промућкао мувице са мало својих слина, соли ради — мора се уносити со у организам; о значају соли за организам ћемо други пут. Затим је то, ту текућину са мувицама прогрглио у устима да јој осети укус и, онда је то прогутао, сладећи се. Блажено.

Из брадавице на носу су у зимским и у летњим месецима расле чудне длаке, разних боја. Господин Ђели је ове длаке сецкао, али само донекле, јер су му оне покривале покварене зубе. Тако су му служиле и као бркови.

Онај одсечени део длака је лепио на своју ћелаву главу, и кад би пролазио улицом, што је ретко чинио, сви су се дивили његовој коси. Будале једне.

На улицу је излазио само кад нема ветра. Није био пожељан ни поветарац, иначе би сви открили његово умеће са косом, ако би је којим случајем ветар подигао.

Један део тих сјајних длака господин Ђели је продавао Ђоки брици за даљу употребу. Други део је остављао у лед да се укруте, потом је од појединих које су биле еластичне правио чачкалице, а од других је правио четке за бријање, четкице за зубе – ту су долазиле у обзир само беле, начисто оседеле длаке.

Оне боље длаке је раније употребљавао за четке за кречење, али сада је технологија толико напредовала да их више нико не купује, немају прођу.

Нема везе, треба му пар длака и жени да залепи. Стид ме да вам кажем, али ви већ наслућујете где.

Просто је невероватно да је жена тамо била ћелава, и нико није знао, док се није пожалио њихов први комшија, који је касније то и писмено потврдио, кад га је господин Ђели притис'о судским претњама. Сада он комшију држи у шапи, а жена се излежава на сунцу покривена длачицама из Ђелијеве баштице. Оне су се добро примиле, као да су засађене. Све се наострешиле као и њена перика на глави. Види се да је исти материјал, квалитетан. Божанствено изгледа. Ко би рек'о да није права коса.

Њему су расле длаке и из ушију. Само су биле дуже и дебље тако да је њихова упоредљивост била смањена. Излазиле су из ушију као корење оног великог фикуса у Хонг Конгу испод кога смо мој кум Мики и ја пили кафу кад смо тамо били на Светском конгресу за алгебру. Слична је ситуација и на Тајланду. Длаке су се увртале и ландарале на све стране света. Њихова улога је била да спречавају улазак мува и других бубица – незваних гостију у уши. Све што је господин Ђели био старији и немоћнији, длаке су бивале све моћније. Оне су

спречавале и улазак разних звукова. На пример, појави се неки непознати звук, оне га не пропусте, док познатог зграбе као полип неку морску животињку, смотају га и убаци у средње уво. Ако он тамо почне да дивља, да пара уши и да смета гос'н Ђелију оне га опет смотају и катапултирају из увета. Тако да звук оде својом брзином, брзином звука, тражећи у свему неко погодно уво које ће слободно парати до миле воље. А господин Ђели се на тај начин коначно решавао главобоље коју му је мама оставила у наследство.

32

Питате се зашто господин Ђели није мушице хватао на носу већ у тегли. Има више разлога. Споменућу најважнији. Мушице су слетале на његов нос као на аеродром. То му није нарочито сметало. Али су се оне потом завлачиле у нос тражећи згодно место да положи своја јајашца. То њихово мување у носу је код њега изазивало страховито кијање, тако да су лекари мислили да има неку опасну, неизлечиву алергију. У ствари, он би сваку муву искијао. Кад би се то догодило, то кијање је производило такав ветар, да смо се ми сви хватали за главе. Да човек не поверује, као торнадо. А мува која би се ту затекла била би избачена као из топа и моментално би била залепљена на зид тек окречене собе, флека је била одмах изнад слике диктатора. Тада би на сцену ступала гос'н Ђелијева мама. Она одмах узима метлу и сви мисле да ће са зида скинути ону залепљену муву. Али не, она креће према свом мезимцу Ђелију да га метлом испраши, ко да је јадни Ђели нешто крив. Тада настаје невиђена јурњава око стола, вика, треска, прескакање столица, кревета. Сломљене кинеске вазе, чаше, тањери... Е, да би све то избегао, да се мама не би секирала, гос'н Ђели је прибегао тегли за хватање мува.

34

Понекад се деси да нека неваспитана мува слети директно на нос, онда је господин Ђели одмах лупи својим лепљивим језиком, који је досезао, кад се добро истегне, и до увета, гледано са ове стране. После би му ту на носу остало црвенило од ударца језиком, које се богме дуго задржавало и скретало пажњу људима. Њега је то нервирало. Као да је обележен. Зато је избегавао да примењује овај метод. Осим када је било нужно.

Милоје Дончић

ЗВУК РАСХОДОВАНИХ СУГЛАСНИКА

КАСНО ЈЕ

Националој академији

Касно је за врелу звезду и сунцобран од челика
Касно је за воз који никад није кренуо
И путнике пробушене у њему
За машиновођу и црни качкет са две надстрешнице.
Касно је за погнуту азбуку и 25 расходованих сугласника
Касно је за задушне бабе
И дан мртвих по летњем рачунању времена.
Касно је за уроловане језике
Црвено слово у новчанику и орне ћутологе
Касно је за стоматолога и три расклимана зуба,
За вилице потрошене.
Касно је за јетре пресељене и бубреге у регистраторима
Касно је за службени огртач и кућне савете у успону,
За бели штап и сузну крштеницу
Касно је за распоред столица у дремарници
За глувог педагога и дечаке који расту
Кроз школски хербаријум и жицу
Са енциклопедијама у главама и ожиљцима на лицу.
Касно је за књиговођу, бројача мртвих јабука
За подвучене редове јутарње штампе и плућну гимнастику
Касно је за национални јеловник са неограниченим роком
употребе
За шпагетну стратегију и меморандум домовине.

ЗЕБРЊАК

Милану Ракићу поводом јубилеја
стогодишњице протеривања Османлија

Куло кумановска преполовљена а цела
Света сабљо Васељенских вертикала
Усамљена мето небеских вокала
Болно мотриш макову ливаду, престоницу модрих карамела.

Залуд вране гракћу у Ц-дуру
Скопље пузи по такту Биг-Бена
Совин осмех у мехуру, залуд алке јањичара.

Командоси-вадичепи залуд прска шампањ-пена
Загреб црни инкубатор, залуд греје јаја лешинара.

Залуд клавир Франца-Паше, Босфор-хармонија
Залуд референти, кадије и ћате
На мокрој столици гутају пљувачку.

Залуд ти везири отимају меморију
Прахом белим залуд посипате кифлу ђачку
Ортопеди орни залуд носе штаке од папира
Залуд воде следе бозације да преправе историју.

Залуд вам се сударају ревери и капе
Бледе црте билијарског штапа
С којим сортни црви доцрташе мапе.

Са брда овог султански је чадор шибнуо низ Вардар
Пукле су кочије Фердинанда
Овде је Лењин труле делио јабуке
Пао је и пијани Берија
Хунгарски излет, носећа гувернанта
Са овог брда пашће и ова империја.

ЖИВ СИ МИЛАНЕ

Милану Ковачевићу другој жртви
минског поља у Шевенингену.

Из твоје самице буди се дан као из јаслице
У срцу оловне саднице са Цера и Брегалнице
Научиће да расте домовина
Научиће да бестидно тече Дрина
Са бечких балкона најлепше заслепљује твоја висина.

Жив си Милане!

Седиш у радној соби на своме небу у својој пирамиди
Нису те усмртиле жуте фасцикле и струјне кабине
Завидан ти је облак што ти над челом бриди
Преко школске табле поспане отаџбине.

Огртач истражни претворен у нулу
Унезверени мантили
Крај узглавља твога оставише бочицу вакцинску
Оборену црну налик на караулу.

ШКОЛСКО ИГРАЛИШТЕ У МЕТОХИЈИ

Лета авнојевског на Дан републике 1974.

Курири упорни и уморни
Казалке крваре у утроби зидног сата
На ударној табли поставише оглас спорни
Скојевски је капут звучним тактом мерио дужину реферата.

Пао је први конгресни летак
Комад бордо тканине и црна мрља прекрише тробојку
На календару страве тринаести месец слепак
Из штафетног бубња статисти лажни надвисише бројку.

Блатњава лопта од телеће коже
Маршалова шапка штитила је задах надошле армаде
Од кумовских пакета расле су очи ложача Боже
Шињели Авноја означише почетак параде.

Из моје руке излете мехур свеже закланог вепра
Пиштаљка стара ново полувреме за прогнану наставу
Носио сам помагала разна
Свињске уши на штапу ко борбену заставу
Половина игралишта већ је била празна.

ИМЕНАРНИЦА ЗА ЕПОХУ

Прво је планула шума да обасја звук труба
А потом су дошли Богољуби и Богомири
У пратњи Ратомира и Славољуба.

Кроз бакље прилазили својој тами
Славољуби и Србобрани у борбеним оделима
На ветрометини вечито истурени и сами
Ковали сабље и вукли ланце по трговима.

Затим дођоше неки безимени и незнани
Са сувих грана праћкама скидали Драгољубе
Док су пијани дрхтали Травољуби
Унезвереним осмехом показивали потрошене зубе.

Прођоше векови, године и дани
Навалише Југослави, Титослави и Звездани
Потиснуше Крстољубе, нудећи лажну свилу и мртве бубе.

Брда кокаина расту без контроле
Дуго је дрхтао један Дувољуб сакривен у пласту
Бројка са календара јавља
Шприцољуби и шмркољуби отварају школе.

Ранко Павловић

ИТАЛИЈАНЧИЋ У ГОЊЕНОМ СИЉЕГЕЦУ

Фулвио Перини волио је за доручак неколико кришки домаћег црног хљеба дебело намазаног домаћим кајмаком из качице и све то заливао је повећим лончићем хладног млијека, по чијој површини су се сударали жућкасти колутови масноће и крпице младог кајмака.

Госпођа Силвија Перини обично је, уз шољу незаслађеног липовог чаја, доручковала тању кришку црног домаћег хљеба, који је мијесила од брашна самљевеног у властитој воденици и пекла у пећи на дрва Милосава Пастирчић, намазану кашичицом (само једном кашичицом) багремовог меда.

За ручак, након три или четири чашице шљивовице расхлађене у подруму под кућом спратницом, Фулвио Перини волио је пасуљ са димљеним свињским ребрима и сланином *сапуњаром*, чије је велике табле гледао објешене под кровом пушнице у дворишту, а најукуснија салата биле су му паприке, убране у врту испод куће и запечене на плотни, посуте ситно сјецканим бијелим луком и преливене уљем и сирћетом које је од јабука двиљака правио Милијан Пастирчић. Омиљена послastiца биле су му палачинке са џемом од дрењака и јео их је све дотле док га госпођа Силвија не би мрко погледала, што је отприлике значило: побогу, престани, не буди незајажљив!

Травчице су биле омиљени ручак госпође Силвије Перини. Неколико листова маслачка, два или три пера црвеног лука, неколико листова зелене салате, на колутове изрезан доњи дио стабљике празилука, који листић босиљка и метвице, па све то зачињено са само пет или шест капљица уља, трунчицом морске соли и соком од пола лимуна, а све свјеже, тог часа убрано у врту и опрано на чесми пред кућом – зар је требало још нешто за остваривање њених снова о савршено здравој храни? Док се њен муж гушио крупним залогајима палачинки, бришући дланом цурке џема са браде, она се сладила грицкајући неогуљену црвену ротквицу.

Ах, вечере! За Фулвија Перинија вечере су биле права светковина. Прво неколико чашица ракије, затим, с врућом погачом чији мирис је испуњавао трпезарију и кроз отворен прозор ширио се двориштем, четворо јаја тек донесених из кокошиња,

печених на великим комадима сланине и шунке, ишчетворана повећа главица црвеног лука, слани сир из сурутке, а на крају шоља или двије киселог млијека.

Вечере госпође Перини нису биле ни сличне ономе што се под тим појмом подразумева: шољица сока исцијеђеног из поврћа које се нашло при руци с кексом нешто већим од нокта на њеном палцу и јабука не већа од кокошијег јајета.

Милосава Пастирчић јела је исто што и господин Перини, само обилније и брже од њега. Ако би он појео три кришке хљеба, њој су биле потребне макар четири, док би он попио шољу млијека, она би испразнила двије, док је он из тањира захватао посљедњи комадић сланине, дајући главом знак да не може више, она је већ завиривала у дно свог другог тањира пасуља.

Милосавин муж Милијан Пастирчић спадао је у људе који су јели оно што би ставили пред њих и онолико колико би добили. Узимање хране за њега је представљало обавезу, баш као што му је обавеза била да свако јутро оде у школу удаљену нешто више од два километра, да провјетри учионице, пребрише прашину са школских клупа и катедри и да шмрком полије двориште да би било расхладније. Послије тога је долазио кући и обављао пољске послове, да би у послијеподневним часовима опет ишао у школу, да уради све оно што је задатак школског послужитеља. И у љетном периоду је, мада није било наставе, ђака и учитеља, у исто вријеме одлазио у школску зграду, само што се нешто краће задржавао него током школске године. Додуше, у вријеме одвијања ове приче била је друга половина августа и за неколико дана требало је да дођу учитељ и учитељица, а он је желио да затекну све сређено, све на свом мјесту.

За разлику од живахне супруге која је, како су сељани у шали говорили, могла *и с међедом да се ухвати у коштац*, Милијан је био успорен, сувоњав, некако усукан, мало у струку повијен, сличан накривљеној тркљи на коју се вјеша дјетелина да се просуши. Никада он такав какав је, подсмјехивали су му се иза леђа, неће Милосави направити дијете, осим да припомогне неком рмпалији тако што ће јој брисати зној са чела док онај буде у међуножју мајсторисао, па да по томе сматра да је дијете његово.

Силвија и Фулвио Перини случајно су се обрели код Милијана и Милосаве Пастирчић. Послушали су савјет туристичке агенције и кренули у авантуру коју су у тој агенцији именовали

сеоским туризмом негдје на Балкану. С ауто-картом на којој је црвеним тушем био уцртан пут којим треба да се крећу и картончићем на коме је, поред презимена Пастирчић, било исписано име села Горњи Шиљеговац (а које никада ниједно од њих није могло да изговори, иако је Фулвијев отац био рођен и живио у Ријеци до своје петнаесте године, па је и сина научио да се макар мало служи језиком краја из кога потиче и који је звао југословенским), возећи се прво ауто-путем, затим магистралним, па локалним друмом и неколико километара макадамом, обрели су се пред новом кућом, ограђеном уредно поткресаном живицом и окруженом разним воћкама са већ дозрелим плодовима.

Прва два дана све им је било необично, чак помало нестварно, нарочито Силвији која није разумјела ниједну ријеч позамашне и у лицу увијек румене домаћице, али су се брзо навикли и често једно другом понављали како ће им ово љето остати незаборавно.

- Каква ракија, каква храна! – говорио је Фулвио.
- Каква љепота, какав ваздух! – додавала је госпођа Перини.

Док је Фулвио задовољавао своје гастрономске прохтјеве, говорећи да таквих јела нема нигдје осим у *Гоњеном Силјегецу*, дотле је Силвија високо подизала главу, ширила ноздрве и удисала пуним плућима разним мирисима натопљен ваздух, мрштећи се само онда када би се сјетила загађеног ваздуха у свом Торину. По неколико пута на дан звала је мобилним телефоном двадесетогодишњу кћерку Лукрецију и говорила јој да идуће године мора обавезно с њима доћи у то село коме је Свевишњи дао све љепоте, али и име које нико осим мјештана не може да изговори.

Милосава је имала тридесет пет, муж јој је био пет година старији, а Фулвио и Силвија били су опет пет година старији од Милијана. Све је то Фулвио сложио у поприлично јасан мозаик, служећи се више прстима него ријечима, и све је преносио Силвији, заборављајући покатак да се они могу споразумијевати на свом језику, него се и у разговору с њом покатак служио широким замасима руку.

Лака храна чинила је да и Силвија буде лака, па се стицао утисак да не дотиче земљу док корача између вртних гредица, стазама око куће, ливадама и оближњим шумарцима. Покатак

би погледом разгртала траву пред ногама не би ли угледала какав јестив листић, покатад претраживала гране воћака испод којих је пролазила, вребајући какву воћку с краставом кором што је указивало на то да је нису окрзнули отрови пестицида, а каткад опет упијала ведрину неба па су јој очи постајале плавље, онај ко би се у њих загледао могао је само очекивати да у њиховој дубини запливају рибице. Личила је лептирици која врлуда изнад цвјетова и само понекад застане да провјери има ли на латицама и у чашицама меденог праха због којег се вриједи заустављати. Хаљине од танког памучног платна, најчешће једнобојне, пастелних нијанси, лепршале су око њеног витког тијела и оне ко је посматрао изгледало је да би се, ослобођена сила које је вежу за тле, сваког часа могла винути у висине и постати дио изненада искрелог паперјастог облачка. Шетати, шетати, шетати до изнемоглости, и цијелим бићем уживати у шетњи, то је био једини, али слadak напор коме се могла излагати госпођа Перини. Њој било какав посао, било који други напор, једноставно није пристајао, као што ни дрвосјечи не би пристајало да у каквој кинеској мануфактурној радњи ножићем ручно дјеља чачкалице.

Тешка и обилна храна није дозвољавала Фулвију Перинију лешкарење или лагане шетње; тјерала га је на трошење снаге, па се, кад год би му се за то указала прилика, придруживао Милијану у тежим пословима. Слагао је дрва на дрвљанику, превртао откосе дјетелине и касније их вјешао по тркљама, носио и у каце истресао пуне сепете накупљених раних шљива које су се у ројевима с грана осипале и при слабашном протресању стабла, бацао вилама на штагаљ навилке сијена. Када би домаћин узмицао пред тежим пословима и одлазио према школи да тамо тобоже уради што се мора, а то се врло често догађало, нарочито када припекне поподневно августовско сунце, Фулвио је помагао Милосави. Носио је канте напоја до свињског обора и изливао их у корита, доводио с њом краве са пашњака у шталу, предвече заливао поврће у врту усмјеравајући понекад, уз грохотан смијех, шмрк према њеним стаменим ногама. Настојао је да се лати било каквог посла, па било то макар уношење неколико нарамака цјепаница у кухињу, као да је тиме желио да оправда своју облапорност за трпезаријским столом. И увијек се трудио да је што ближе Милосави, да се у заједничком послу макар дотакну раменима или ознојеним мишицама. При тим случајним или намјерним додирима осје-

ћао је како му колоне несташних мрава пролазе цијелим тијелом, од ножних прстију до тјемепа, и како му ватра плапти по врату, лицу и грудима, као кад је у дјечачким играма додиривао мршуљава тијела дјевојчица.

И Милосава и Фулвио неким крајичком подсвијести наслућивали су да ће морати да се догоди то што се збило када је Милијан једноставно изишао из амбара и упутио се према школи, остављајући зачуђену Милосаву крај коша и насмијаног Фулвија на даскама стављеним преко греда горе крај отвора спремишта, гдје је до тада примао вреће пшенице и истресао их слушајући зујав звук слапа зрневља које је, смирујући се, стварало велику купу.

На мужевљев излазак Милосава је љутито фркнула, али се одмах насмијала, зграбила најближу врећу и, гурајући је уз даске коша, покушала да је подигне до Фулвија који се добро сагнуо, да би ухватио врећу за горње крајеве и повукао је, како би помогао презнојеној жени с чијег лица није силазио осмијех. Загледан у бисерним капљицама орошене њене груди испод дубоког прореза маслинасте блузе, није провјерио да ли је отворени врх вреће тачно изнад коша, него ју је нагнуо не скидајући поглед с крупних уздрхталих дојки. Пшеница се као ријека, којој горња даска коша чини вододјелницу, разлила у два тока: један се сливао на купу жита у кошу, а други расипао по Милосави остављајући сребрнаста зрнца у коси, на обрвама и трепавицама и творећи цурак који је удолицом на прсима налазио пут према стомаку скривеном под памучним платном које се од жениног смијеха тресло и таласало као застава на вјетру.

Фулвио је бацио врећу с преосталом пшеницом у кош и, заборављајући да није дјечак, скочио на дрвени под удаљен од греда за висину човјека с испруженим рукама изнад главе. Тек што се дочекао на ноге, осјетивши да је мало недостајало па да се опружи по буковим подницама, почео је да из Милосавине косе истреса пшеницу, а затим да зрна стреса с рамена и са врата. Кад је осјетио Милосавине прсте у својој коси, брзо је спустио руке ниже и дланове му је опрљила врелина дојки које су се испод њих измицале да би се одмах затим податно за њих лијепиле. Није имао времена да раскопча блузу него је траго дугмад и зрна пшенице стресао са затегнутог стомака, вадио их палчевима из пупка који је пулсирао попут отвореног кратера живог вулкана, извлачио испод појаса сукње. Потрајало је то кратко, а

онда је осјетио како Милосавине руке потискују његове све ниже, како се сукња на неки чудесан начин сама распочава и клизи низ бедра према поду и како рукама претражује има ли зрневља у шумарку по брешчићу изнад вреле локвице...

У априлу сљедеће године – а прољеће је било топло, воћњаци се осули цвјетовима, па се пчелињи зуј с густим мирисом полена уздиже са пристранака као лјетна јутарња измаглица – Милијан пред сеоску продавницу изнесе неколико школских клупа, споји их и прекри бијелим папиром за умотавање меса. Донесе неколико гајби пива и сока, изнесе десетак хљебова, узе што је у продавници било сланине, кобасица, салама, месних нарезака и кекса, па поче позивати све који наиђу да се погосте. Трчећи пуних руку слаткиша, дјеца разгласише по селу шта се догађа пред продавницом, па како је био празнични дан, *црвено слово* у календару, ка центру похиташе прво мушкарци, а за њима и жене, све по двије или три заједно.

Стара Драгиња Распоповић преко прага куће удаљене од главног сеоског пута петнаестак корака, истурила главу, ослонила се о дренов штап, па свакога ко наиђе пита куда журе, шта се то догађа у селу, али је нико не чује, сви се дали у жив разговор, до њихових чула и свијести не допире ништа што је изван њих самих и њиховог интересовања. Чула је напосок њено питање сипљива Велинка Мајсторовић, заостала иза групе жена тешко савлађујући узбрдицу.

– Части подворник Милијан – просу дахтаве ријечи према Драгињи и крајевима мараме свезане под грлом обриса зној са лица.

– Зашто шкрти подворник Милијан части? – искашља баба још једно питање и искорачи једном ногом преко прага, као да је хтјела своје ријечи погурати узбрдицом, да што прије стигну до Велинке.

– Жена му Милосава, за коју је стално говорио да је јаловица, прије неколико дана родила сина.

Прије него што се Велинкин одговор скотрља до прага Драгињине куће, сипљива жена замакну за расцвали грм глогиње.

Раиша Перић

РАЗГОВОР С ЛИРИКОМ

Твој сам, Лепото раја! – Госпођице твој
А и како бих без травке, цвета, мириса...
без птице оне високе, или грмуше певне
Зар да не видим звезду, и да не чујем рој
Из грозда зар само да сањам весели век
Са кућног прага смо ми, из рођаја ми
Сазданац онај вишњи на Гозби принесе дар
некоме чедност липе, некоме глога трн...
Ал' изданак нек је нежности жељан свагда
да раст је к Сунцу леп, и срце зарно, и око
јер даждило је и жарило у веку сваком
Спаси, утеши, Сестро! Призови благу реч
да не гоји се зло. – Укроти злобну мисао
да душа варварка није: у љуљци чеда, не
у храму старца, не! О белом врту да сни
О, госпођице Лирико, да сним... да сним...

ВЕРИЦИ ЗА ПРАЗНИК

С харфе, с Горње харфе, слушамо арију
ону вечну живу са божанских страна
и тад Зрака сјајну с младих ти очију
а и с мога лица – ко са океана

Времешан већ јесам, и ти слатко зрела
а душа нам сродство не би листопадно
узнело се Духом да не би увело
и још је у нама зимзелено, складно

О – то ли је доказ да душе не старе
кад двојинством сегну до Изданка чиста
да се оном рајском светлином озаре

и да буду цветник што мирисно листа
уз крстате цркве и златне олтаре
где су небесници у – светлости Христа!

СТРЕЛА

Ако си Творче некад
у оно ловно доба
и мени дао стрелу
да је из руку хитнем

У неког земног створа
оног што јелен јесте
оног што птица јесте
оног што риба јесте

нек се то збуде Боже
у некој густој тмини
у некој невид-магли
ил' у мећави снежној

да стрела згоди камен
да стрела згоди ватру
ил' да посрне висом
па никад у тих живаљ

јер Ти нам дарова већ
од младих срна млеко
од шарних птица јаја
и с грозда зрна и пиј

и то Невеста нуди
с осмехом који зари
часну трпезу с крстом
где си источни Челник!

КУЋА ЗА ПТИЦУ

Паклено је доба: – снајпериста циља
у детету срце, с осмехом на лицу
а ја, стари лирик, пењем се на липу
да окачим кућу за зимовну птицу

О – свемоћни Боже, натруни му око
и скрени путању метку што убија
и помози птици, верној завичају
да склониште има, док Небо просија!

СВЕТЛИЛА

Проходај
и – засветлећеш
Научи слово
и – засветлећеш
Напиши књигу
и – засветлећеш
Засади липу
и – засветлећеш
Сазидај кућу
и – засветлећеш
Направи цркву
и – засветлећеш
Уздигни крст
и – засветлећеш
Надвиси гроб
и – засветлећеш

Лаза Лазић

ТИХА ВОДА

Имаш времена, имаш могућности, имаш снаге, имаш средстава, имаш вере, имаш душе да радиш и урадиш оно што је добро, што је праведно, што је потребно и Богу угодно. Чинићеш то поступно, мудро и с љубављу, ваљано, упорно, честито, без сујете и нестрпљења. Ова тиха вода нека тече стално, мирно и својим током и нека налази своју утоку – све дотле док се сама од себе не прекине, не стане и не постане нешто друго.

СТИПСА

Шкртица, стипса, avarus, истиче свој потпуно истинит аргумент. Његов крик: *Све је скупо!* – разлеже се, у свим временима, очајнички, широм сфера светске оскудице. Али тврдичин јаук заправо означава његову тајну жељу да се сви који нешто плаћају осећају као да са себе кидају живо месо, док обични сиромаси одвајају тек прљаве новчанице од свог новчаника, ако га имају. Неки, наравно, пазе на трошење, чак и штеде, али се не потресају, не откидају од уста и од срца, цепа им се само рухо и руинира покућство, и они знају да ће се сутра бринути за се.

НА БЕСПУЋУ

У једном од праосновних стања човека, симболичком и митском архетипу изгубљености, страшне и подсвесне море дезоријентације, што је негатив човеку дате природне укрепљености у сигурност, у примордијални положај, у сопствену тачку на умореном тлу бића, борави сваки појединац, у сну и на јави, те је мотив избављења потка укупне динамичке психологије личности. Антички лавиринт, шума Стриборова, пустиња Мохавк, прашума Амазона, основне су сценографије не само нашег страха, него и нашег незадовољства, ми смо у беспућу отсуства смисла који не можемо да нађемо, те смо га окитили фикцијама спољних сила. Али лавиринт има срж, центар, наш циљ није да из лутања изађемо, и то наш положај неће решити.

Циљ је да се победи Минотаур, да се убије Узрок наше изгубљености, који се мора отклонити.

PORTULACA GRANDIFLORA

Када би падала киша у бојама, свежа, ретка кишица, у иначе светао, празнични дан, када би свака њена капљица била другачије боје, када би небо у дђ слало једре, меке перле свих могућих ведрих, сигналних нијанси, онако узгред, изненада и наоблак, као скерцо воде и светлости, а капи падале на широка дворишта између периферијских кућа, уређених дворишта и малих тргова поплочаних једноставним квадратима камена – на саставима сјајног патоса, мрко-ружичастих плоча, у великом, великом броју, уз мудру и разиграну клавирску музику, израстали би, у брзом темпу, шарени цветови, на хиљаде, хиљаде цветова у сваком трену, из уских пруга подлоге као из пукотина моћних ливада: цветови *резанчића*, и све би тло за трен зарасло у премили *пркос*, у цветове *Portulace grandiflore*, стварајући фасцинирајући приказ мог раног детињства, када сам, и не знајући то, обожавао невини дух природе и суштаствену лепоту елемента: воду кише, земљу њиве, мирис баште и пламен цвећа...

МОДЕРНОСТ

Модерност у већини случајева служи песницима *ante rem*, као оријентација, узор, упутство и модел. Истински песник је, међутим, инстинктна звер у својој самовољи, он ствараје безобзирно још непостојећу ствар уз своју елементарну искључивост у односу на сваку *школу креативног писања*. Песници су независни од књижевности: они је стварају. Тако раде и радили су у свим добрима културе. Њихов резултат је модеран а *posteriori*, слажући се са временом зато што песнички гениј на основи осећања скривене бити свог, или долазећег, доба, умерава, блажи или интензивира израз свог дела, доводећи га на степен хармоније на који се уздигла постојећа стварност. Песник налази и тумачи себе на равни на коју је данас, у чистог и умног света, доспело разумевање људске душе: осећајности, жртве, љубави и истине.

Санда Ристић-Стојановић

ИДЕАЛ

Ноћ имитира само црног
нека идеална поза.
Небо цепа на слике птице,
земље идеална доза.

Ноћ једва дочека да
идеал нашег црног прекине.
Небо за читаву птицу
идеал саме земље закине.

Реч ноћ намерно погрешне
речи дана повеже.
Месец идеал жутог од
своје и наше месечине одвеже.

Реч ноћ идеале свих
речи дан укрсти.
Рука ноћи остави отисак
где су већ црног нашег прсти.

СИМБОЛИ

Ноћ намерно баци у
симбол црног неки свој застор.
Реч време препешачи
симболичност речи простор.

Звер симбола растргне све
што антилопа уметности постигне.
Месец у реч Месец пре
симбола ноћи и месечине стигне.

Рану сна , тужакају да је ноћ,
њени сопствени завоји.
Реч ноћ симболично превозе
речи дан, конвоји.

Ноћ тек сад ископа црно
које чини њено пространство.
Нељудско небо стрмоглави се
симболично у птице човечанство.

УОБРАЗИЉА

Реч ноћ окрзну тек
речи црно нека машта.

Реч време баци у бунар речи,
своје најдубље свашта.

Крошње снова траже
дрво, свих снова, разлика.

У рите стварности зађе
још отрцанија времена прилика.

Разбијено огледало разбаца још
један на лик стварности осврт.

Цвет самоће, разрова
неки туђи вербални врт.

Слика сна се претвара да је
једина ноћи наше изложба.

Радника ноћи преради
нека тајна звезде служба.

ЗАБИТ

Звезда превише црно
прошета до ноћи, забити.

Крв прети црвеном да
ће га на цедилу, оставити.

Реч свет поста нека
речи земља, недођија.

Ноћ једва пронађе,
црног нека иронија.

СЕЋАЊА

Месец се само
наше мене сећа.
Реч прошлост саму себе
на реч свет, подсећа.

Небо закопа у плаво
реч земље : птица и прошлост.
Тишина замени за звук
давно своју благост.

Реч свет слично као
реч прошлост, сањари.
Сумрак се и сећањима
речи ноћ, повери.

Ноћ откри да је црног
неког туђег, успомена.
Ноћ сећању црног поста
превише црна, опомена.

УПЛАШЕНА ПЕСМА

Ноћ исто као
реч ноћ, песму плаши.

Шума лист света,
зелено уплаши.

Мотив ноћи поста звездом,
исто као црно преплашен.

Простор лута песмом,
речју простор заплашен.

Слика поста као и реч слика,
свим призорима престрављена.

Ватра поста као реч пепео,
песмом воде запањена.

ПОРТРЕТ

Ноћ побољша само
црног нашег лик.
Портрет јутра поста одласку
сваког белог ка нама, налик.

Вода превише узе од
протицања света, портрета.
Сунце наслика све осим,
сјаја нашег, покрета.

Ноћ савлада нашим ликом идеју
сумрака да је само своје лице.
Ноћ покупи набрзака
свог црног света, скице.

Тихомир Нешић

СТАРАЦ НА КАМЕНУ

Опијен клокотањем воде, ошамућен сунцем, затрављен мирисима прошлости, стојим укипљен и заробљен помишљу да сам у свом родном месту као путник- намерник, туриста: пределе, многе куће, ток реке и прелазе преко ње, усамљено дрвеће и шумарке, препознајем, мада измењене, па ми изгледа као да их не памтим из детињства, већ зато што сам их некада видео на фотографијама...

Моје родно место као да је из туђих успомена, јер познатих људи нема! Као да су предели и предмети, а не људи, мој прошли живот... И како онда да одлучим да ли су детињство и младост оно што је остало или све оно што је – нестало? А најнесталније је, и најнесталије, човек... нигде...

Човек, најзад угледам човека: седи на каменој плочи, ослоњен на натруло дебло оборене тополе, на истом углу раскрснице на којем је увек, као да дежура, седео старац, увек погнуте главе као да згаслим погледом прекопава нашу родну земљу и проучава све што је прошло стазама нашег родног краја.

Охрабрен што сам у свом родном месту најзад угледао човека који седи, као у мом детињству, на истом камену, покренем се, а ускомешају се и моје успомене; али не помажу ми у напору да се присетим и да препознам старца што – поверујем у немогуће, па прекорим себе – на непромењеном камену седи толико дуго, од мога детињства до мог повратка у родни крај.

Као да је мој деда све време на истом свом одморишту, помишљама приближавајући се месту где сам слушао прве приче и стицао прва знања о причању: као магнетом привучени окупљали бисмо се, утихнули, ширили очи, остављали уста полуотворена и дуго, за нас невероватно дуго остајали непокретни док се дрхтав глас подмлађивао како је приповедање напредовало.

И сада се слично зауставим кад се нађем на дохват старцу који не подиже главу ослоњену на шаке преклопљене на усправљеном штапу; према мени се крену само његове очи, затамњене једнако тугом и осмехом.

Не препознајеш ме? – пита једва чујно.

Завртим главом одречно, одмеравајући да ли ми је то посивело лице познато иако га никад нисам видео или ми је непознато иако је исто овако безброј пута било преда мном.

Ни ја се нисам одмах сетио ко си ти, каже: Али чим сам те препознао, обрадовао сам се, не само зато што смо, после толиких година, опет заједно, већ и зато што се потврдило баш оно што сам, док седим на овом камену, мислио: да се круг увек затвара, да свако мора да затвори круг, и то не само зато што се сви ми овде – како нам је, док смо седели у овој прашини, причао твој деда – вртимо у круг.

Почео сам да одгонетам ко је тај што је сада заузео старачки камен. Али све што помислим толико ми је невероватно да одустајем од присећања, опомињем себе да већ дуже време својим сећањима не могу да верујем; а он се, као сваки старац, у причању не да зауставити:

Али ја сада знам – то је ваљда генерацијски и цивилизацијски напредак – ја знам да твој деда није био праву кад је мислио да је круг само за нас овде, зато што нисмо ни у долини ни на планини, па ипак нам брда и брегови висе над главама као стална опасност, а као још већа претња, под нама зјапи стрмина ка провалији, док нам је видик отворен једино кроз кланац који није случајно назван Ждрело; и тај једини наш излаз, једини пролаз за све правце према свим странама света, од љутог је камена, стрм и вратоломан као пут ка срећи толико да личи на разјапљене чељусти. Тако је – сећаш се? – говорио твој деда и објашњавао: Иако изгледа да смо затворени, опет смо на раскрсници, на средокраћи као да нас је избљувало разјапљено камено Ждрело или као да нас је испљунула црна шума која се назире на крају нашег кривудавог друма, па се чини и наша гладна поља могу да нас зграбе, издробе и као ђубриво усисају. Погледу нам је могуће само од Девојкиног камена до Бабиног кала, од Теменог врха до Равног дна, ниједна наша узвисина нам не помаже да даље од себе видимо.

Па – сећаш се како је твој деда, занет причом, вртео главом? – зато се ми овде вртимо у круг и, немајући куд, идемо у поделе, делимо се уздуж и попречно, по ширини и дубини, кошчатости и дебљини, делимо се на црне и белоглаве, на домаћине и оне који не мисле на сутра, на мајсторе, надничаре и просјаке, на свакакве и никакве, на оне који не могу без весела и оне који не могу без коре хлеба...

Сви смо, промуцам, сви смо у овом нашем кругу исти и различити, говорили су нам старци у нашем детињству...

Али није тако. Није тако и тачка! – и кажем ти, верујући да си се и сам у то уверио!

То одсечно, пркосно, чак инацијско *није тако и тачка*, помогло ми је да, најзад, одгонетнем чији је то глас који до мене стиже са звуцима мог родног места; иако више није дечачки резак, старачки је омекшан и изломљен, то је глас мог друга из детињства који је нестао још док смо били ђаци, изгубио се пошто је не знам колико пута поновио *није тако и тачка*, једнако непопустљиво одрезао свима, својим и нашим родитељима, учитељици, па наставницима и професорима, чак директору школе, а нама што смо се с њим дружили одсецао увек кад се није саглашавао, кад није било како је желео, кадгод је био незадовољан. Зато смо ми његови вршњаци били најмање изненађени кад се чуло да је побегао од куће, па се причало да је заувек из нашег родног места отишао, најзад, да није само родни дом, већ и земљу напустио, на далеки север доспео, чак у Шведску, да би се, како су године пролазиле, препричавање мењало: да је на Новом Зеланду, па да је у Америци, час у Јужној час у Северној, да је у Кини или Јапану... Његов отац је, кад је сасвим остарео, причао да му син повремено долази; сви су сумњали да старац у самоћи измишља, па се нико није чудио, нити је питао, како то да повратник никад није виђен...

Ваљда зато ни ја нисам очекивано изненађен што га сада видим у нашем родном месту и то на камену крај којег смо приче слушали жудно како то само деца могу и умеју; не изненађује ме ни његова старост, али се и сада тешко усуђујем да ништа не питам, ни откуд он ту преда мном, ни како је то за шта каже да није онако како нам је говорено...

А он, као што је некад мој деда седећи на том непромењеном камену, чита ми мисли и одговара на оба моја питања:

Није тачно да се само ми вртимо у круг, већ свако, лутао или смишљено ишао кроз свет, мора на крају да се врати тамо одакле је пошао... И зашто се, онда, чудиш откуд ти и ја опет у нашем родном месту?

Први пут се, погледавши у небо, упитам: шта ћу ја овде?

Спустим поглед на земљу да и њему сличним питањем узвратим: ма, откуд ти овде?

Али празан камен ми не одговара.

(Из Разгледнице с повратка у родни крај)

Љубиша Ђидић

СКРАЋЕНИЦЕ

БЕЛИ СЕ УСАМЉЕНО ЈЕДРО

Постоје градови какав је Петровац на Млави.

Постоји дан када се Петровчани окупе око душе Бранка Лазића Мануса.

У зимско вече 24. децембра греју се на његовој души као око топле пећи. У Библиотеци „Ђура Јакшић“ када још позову песника Мирослава Тодоровића и Љубишу Ђидића да поделе сећања на њиховог драгог сународника.

Али постоји у том дивном граду и строги полицајац који ће на вашу „корсу“ невино паркирану послати прождрљивог паука.

Али постоји и народни посланик Тића Михајловић који ће ваше возило ослободити од паукових канци.

И кад се двојица спасених отисну уз кривудава пут, низ кривудава Млаву, уз добар ветар, неће ни приметити како се на брисачима „корсе“ још вијорила велика папирчина од неуспеле казне.

И неће приметити како су на том добром ветру отпадала сва она грешна слова у неко бочно трње.

И кад се хартија очисти у своју невину белину, и кад путници упловише низ Мораву, њено велико бело једро пунио је добар ветар чије име нису знали.

А можда је дувао из саме душе Бранка Манаса.

ВЕТРОВЕ КОПИТЕ

Кажу вести у Боливији поплаве, у Скандинавији снегови, у Енглеској олуја, у Малој Азији земљотреси, у Србији – кошава.

После неколико дана, кажу вести, у Боливији престале кише, у Скандинавији престао снег, у Енглеској престала олуја, у Турској (мада није морало) престали земљотреси, у Србији и даље – кошава!

Кошава ће дувати и даље, најављују.

Кошава у Србији напада градове, села, улице и засеоке, шорове и буцаке. Напада депоније на сваком мањем путном завијутку, урвини уз реку. Као прелепе балерине лете у небо најлон кесе, понеко дрво постаје аветињски лепо, онај Кустурица лети са својим Циганима у картонским кутијама, онај Милић од Мачве са својим балванима, Васко Попа са својим крпицама... Лете заставице, гаћице, трице и кучине, лети прљав веш који је сваког лета код нас све прљавији, лете гнезда, само да би се чуле вране, лети врзина само да би се поново посвађала браћа око међе, лети једна цркла комшијска крава. Политичари који лете први формирају заветрине.

Једна добра брезова метла, макар на њој јахала вештица сад би добродошла, омакло се спикеру на вестима, јер је прогноза иста, па иста.

Али Србијом још није пројахала ветровита сила. Још је сређује под копитама!

Октобар, 2011.

СЛУГА МИЛУТИН

Препустих се сумраку, једној његовој наранцастој санти у врелом јуну 2012.

Нађох се као тајни шетач на бусену поред Лазарице, седох на траву, међу зрикавце.

Кад ме сненог подиже благи лахор, видех, то она дође пре-да ме, невеста, са велом од прозирних нити каменог веза, али нежног. Лазарица!

Била је прелепа. Нисам луд да јој верујем. Тако бајковитој.

Отиснух се што пре пут сунца које је сурово крчило стабла, шуму и оранице, ваљајући све живо пред собом.

И видех да сам успео да потонем у тог шетача. Могао сам сада већ да лагодно стрпам руке у цепове да личим на остале пролазнике.

Али ја нисам носио ни леву у десној руци, нити сам имао бурму Дамјанову.

И постидох се.

Радомир Виденовић Равид

ОКО АЛЕМ ПЛАМЕНА МИ ВИЈЕМО ВЕНАЦ

*Изблиза светлост и ватра су
светлост и ватра и у теби
за сутрашњи и за судњи дан*
Томислав Мијовић

Око Алем Пламена окупи нас дело
Те бдимо НА НОГАМА посве у осами
И дозивамо јавке и угарке смело
Не мерећи подљуте и чини у тами

И дозивамо јавке и одсјаје смело
Песник не пристаје да угарак буде
А ВРЕМЕ НА ОКУПУ будно је и врело
Кад искра и камен ватра су за луде

И бдије НА НОГАМА посве у осами
И многе га бујице увек промашиле
(А НАУК ЖИЗНИ У РИТАМА И ТАМИ!)
Од толике сече главу саклонио

Награђене беде га нису домашиле
Нишчима до себе није се поклонио
Изнима у прелету смерно одолео
И ТОМИСЛАВ ОД ПЕСМЕ ЗАРНО ОБОЛЕО!

У ПУСТОШИ ПЕСМОПИСАЦ БИТИ

*Сестро моја нежна
Кад се једном родиш
СКИНИ МЕ С РАСПЕЋА*

Зоран Вучић

Стихописац паде на тај камен луди
И ко Вук Ђигоски ВРХУ се узнесе!
Истим ударјем пламену и студи –
Даде облик звона и светом пронесе!

Даде облик звона и пронесе светом –
Живи пламен бића дарива ВИСИНИ –
Изгони тамнину – СТИХ освешта цветом
И тајну цветања завешта СУШТИНИ!

ГЛУВО ДОБА – смело рећи – У ЛИЦЕ ВЕКУ!
А ЗНАЦИ ИЗ ТЕСКОБЕ – које бол прожима –
Нек пркосе вечно – крви, сперми и лелеку
У мрклици и пометњи међ ватре и дима!

(И ЗЛИМ СВЕТОМ МИНУ ЈЕДНА ЗВЕРКА РЕТКА!)
Те сјаји ВИСОТА – језа и горчина јетка!
Нека је блажени-наклон уклетој души –
ОВДЕ У СЕРБИЈИ – У СВЕОПШТОЈ ТМУШИ!!!

Саша Тодоровић

ВИЗИЈА

посв. старцу Гаврилу

I

Прогон није престао у предаху
После избављења проводио сам
Најбезазленији час у стеченом зноју
Када бих се нашао унутар града
Брисао бих речи из бесног грла
За мирне уши песника
За достојан пламен једноставног говора
За чист живот на кремену

II

У мени као у граду
Сплели се случај и промисао
Помешало виђење света
Ново је време дошло
Нико никог да расплете не уме
Све мање се далеко види
А напред се мора стићи
Оном ко још чува стари пут
Нису потребне лажне победе

III

Треба бити потпуно луд
Па подићи руку за реч
Унутар града
За време пролајале памети
Не устручавам се да блажен
Сачувам визију мира

ПИСМО О ДЕЛУ

Проповедај нек се диже храм
Не бирај град за време
Сабери расуту децу по свету
Усмери пут у живот трајно
Да се познају дела очева светих

Гради мост над реком тајно
Обрадоваћеш порушене стране славно
Посрнуле зближи зарад невоља лакших
Не остављај их у манама једнаким
Нек горди спознају врлину долично
Да су кротки једини наследници векова

Записуј речи за памћење
Без вере слово не започињи
Путем подвига за потомство
Тако унапред учи да корачаш
Никада те неће стићи двоумљење

ПРЕДАХ

У граду сам ловио предах
Док је улицама текла немирна река
Свакодневно иста

Срећан што нисам једини
Који лови и кога лове
Данима без предаха

Чинио сам све
Да се кући вратим
Бар једном
Од брига напуштен

Мирко Иконић

КЊИЖЕВНО ВЕЧЕ У ПРИЈЕПОЉУ

То књижевно вече у Пријепољу, последњег јануарског дана, у малој, пријатно загрејаној сали Дома културе, била је добра прилика да се малобројној публици представе књижевни ствараоци овог града и неколико суседних градова. Био си позван да као гост читаш песме, као уосталом и других петнаестак учесника, како је то програмском организацијом било и предвиђено.

Читање поезије на књижевним вечерима, поготово у малим срединама, никад ниси волео, а да ни сам ниси знао зашто. Више ти је одговарало да прочиташ одломак из приче, или да говориш о новим и актуелним књигама, уверен да су тада непоразуми мањи, или их уопште неће бити. Из искуства си знао да је све сложеније и неизвесније у тим учмалим провинцијским градовима, где су промене споре или их нема, где су културни догађаји реткост, а књиге се мало и ретко читају, а ако се нешто и прочита то је у склопу какве афере која распаљује знатижељу.

Песници, учесници у програму, били су свечани и поетични како и доликује узвишеним тренуцима, када се обзњањује уметнички чин. То се нарочито односило на оне млађе, али и на једног старијег песника, из суседног града, који је прочитао чак пет песама, иако је организатор одредио да се читају по три песме.

Када си ти најављен рекао си неколико пригодних речи о граду домаћину, затим си прочитао три песме из најновијег рукописа, које су се односиле на неке догађаје из твог детињства, из раних шездесетих година прошлог века, када си већ и сам могао закључити да је оно што пише у књигама другачије од оног што је у животу. Од тада је прошло више од педесет година а животне странпутице и путеви, како се то каже, ишли су уз брдо и низ брдо, живело се не како би хтели, него како се могло и умело.

Сад се вероватно и сам питаш: па чему враћање пола века у већ напола заборављено, макар то биле и литерарне побуде које вероватно нису ни прикладне ни занимљиве у овом времену, мада су у публици, какве ли случајности, преовлађивали баш

они који су управо из тог времена. Па и међу песницима бар половина су били твојих година, а међусобно сте се углавном познавали са оваквих и сличних сусрета.

Вероватно зато када си прочитао наслов прве песме „Писаћа машина Божа Бјелице“ жамор се наједном стишао и сви су те пажљиво погледали.

Скандал је био на помолу па није требало ништа пропустити.

Помињање у наслову великог зликовца, једног од најозлоглашенијих последњих одметника, није могло испасти на добро. А ти си наивно био уверен да је временска дистанца од педесет година, као и све промене последњих година, идеолошке и политичке прилике и неприлике, довољни разлози да песма може бити одраз аутентичног доживљаја, па макар он био и непријатан. Пажња је, као што рекох, била појачана а ти ниси уочио да су се неки изненађено погледали, док је песник из суседног града који је прочитао пет песама рекао нешто неразумљиво, одмахујући главом.

Заправо, као што се из наслова песме види, ти ниси певао о омраженом зликовцу, већ о једној писаћој машини марке Remington, и свом ујаку Станиши из убогог села Мењице испод планине Прениша, који је после дуге и тешке болести, на самртном часу, открио да је писаћа машина закопана испод кућног прага.

Знао си старо правило да песму не треба објашњавати, још мање тумачити, мада би за тебе било боље да си то учинио.

Већ на помен имена Божа Бјелице, пензионисаном учитељу, једном од последњих секретара Савеза комуниста, зажагриле су очи, дохватио је оловку и почео нешто да записује у роковник, у коме су биле његове антиратне приче, које је те вечери читао. Наравно, занет песмом ти то ниси видео, мада ће тај његов запис послужити за касније жучне расправе о пропустима организатора, односно о твом непријатељском испаду.

У песми се певало о тој злосрећној писаћој машини, правом чуду технике које до тада у нашем селу није виђено, коју су савезници, да ли Американци, да ли Енглези, у Другом светском рату спустили четницима из авиона, која је потом доспела у руке последњих одметника, а онда бог зна како до нашег ујака Станише, који никад није крио да је био припадник краљеве војске у отаџбини, али није хтео да се прикључи одметничкој банди Божа Бјелице, мада су га удбаши држали на оку, уверени да је један од великог броја јатака. И не само држали, него и

приводили и тукли, а кад је банда у једном суседном селу под Јаворјем побила неколико доушника Удбе, ујак Станиша је ухапшен и без икаквог доказа осуђен на петогодишњу робију, коју је издржавао прво у Сремској Митровици па онда на Голотому.

Одметници, па и Божо Бјелица, већ одавно су били ликвидирани када се ујак вратио са робије педесет и осме године. Иако је тада имао четрдесет година, био је сенка од човека, већ старац потпуно сед и без зуба.

Брзо се опорављао и поживео је још четрдесет година, тако да је надживео многе своје душмане и мучитеље, и дочекао да се законом рехабилитују четници као војска у отаџбини и да се у свему изједначи са партизанима.

Међутим, подмукла и тешка болест га је оборила на постељу и он је почео убрзано да копни. Када му се приближио самртни час открио је тајну, тражио је да откопамо писаћу машину, која је била закопана испод прага наше старе куће у којој већ одавно нисмо становали, били смо саградили већу и лепшу.

Откопана машина била је тако добро умотана у некакве масне крпе, а како је била ван домаћаја влаге, заиста тонула није. Тада си први пут видео писаћу машину и већ си слутио да ћеш кад порастеш бити песник и да ћеш о њој и несрећном ујаку испевати песму.

Слова на машини су била ћирилична (што је у оно време а и касније била права реткост), а тастатура је била од лакираног ораховог дрвета.

Већ истог дана умро је ујак Станиша, сахрањен је на малом гробљу под Пренишом, а машина је запала теби пошто си тада, као ученик завршног разреда гимназије, био најобразованији у фамилији, па је једино теби могла бити потребна. У то време писаће машине су биле претежно са латиничним словима, тако да је твој матурски рад откуцан ћириличним словима био права сензација у школи.

Машина је до данас сачувана, мада је њену улогу одавно преузео компјутер, а она подмазана чами на орману у твојој радној соби. Било је неколико прилика када си је могао добро уновчити, али ти то, наравно, нипошто не би учинио, па макар да си био и сигуран да је то писаћа машина Божо Бјелице, како су злобници понекад говорили. Она је теби, као што је и разумљиво, пре свега била успомена на ујака.

Ето то је била прича о писаћој машини, можда и Божа Бјелице, преточена у песму о страдању ујака Станише коју си прочитао дрхтавим гласом на књижевној вечери у Пријепољу, последњег јануарског дана на почетку друге деценије овог века, а која је изазвала будну пажњу и притајени револт бившег „друштвено-политичког радника“ и пензионисаног учитеља Р. Шундека и већ одавно остарелог песника Џема Арнаута, који ће наредних дана и недеља покушати да оживе стара и већ заборављена времена хајки и прогона.

Друга прочитана песма на књижевној вечери у Пријепољу носила је наслов „Песма о срећи“. Она ти је, знам, посебно драга и ти је често читаш у сличним приликама.

У њој си такође опевао истинит догађај и злосрећну судбину твог рођака Р. Милића, предратног комунисте, ратника, првоборца и поратног страдалника који је годинама умирао на наше очи, болестан и обогален, али су у међувремену поумирали многи који су били здрави, а он је из сваке зиме излазио као трула и црвоточна клада, хладан као санта леда и помирљив као искушеник.

Песма је била кратка, три пута краћа од претходне, и како се испоставило, ефектна, судећи према аплаузу малобројне публике.

У најкраћем у њој је било како се наш рођак Р. Милић вратио из рата као инвалид, без ноге и ока, са две медаље за храброст. Знаш да су га поспрдно прозвали *ћопо* и *ћоро* са Превије, оне у шибље зарасле врлети где се налазила његова кућа. Памти се да је отерао попа када је дошао у село да свети водицу. На свим скуповима, па чак и на сахранама био је једини говорник, а говорио је о светлој будућности која је сасвим близу, о правди земаљској и о комунизму као идеологији која ће победити и на западу, у Енглеској и Америци. На издају и издајнике бацао је анатему, а на партијском потезао пиштољ на колебљивце и претио банди Божа Бјелице, Српка Меденице и Влада Шипчића (опет та зликовачка банда и опет Шундекова белешка у роковнику). Шугави јатаци, проклети били, једва дочекали и дојавили, па банда изненадила усред дана. Скоптали га на ливади иза куће, везали за шљиву и тукли кундаком и штапом. Пребили му руке и ону једну ногу, а око му оставили да их види и запамти. Лечио се три године по великим градовима, после га као трупац у ћебету донели. То како је зиме проводио зна он сам, а с пролећа износили га на осунчану ливаду да се ослободи студени и

нагледа неба. Кад би се угрејао, рођак Милић је говорио промуклим гласом да је срећан и задовољан што је жив и што има око којим може видети слику свог великог вође у рату.

Читање ове песме заинтересовало је и оне млађе у публици, који су након прве песме остали равнодушни. Видело се то и по томе што је један млади песник аплаудирао и кад су други престали.

Твоја трећа песма коју си те вечери прочитао била је насловљена „После рата“. За разлику од претходне две, њени стихови су били римовани и сложени у складне катрене. У песми је било речи о твом стрицу Митру, који је оне исте године када си се ти родио трагично настрадао у среском затвору Удбе, у овом граду где се одржава књижевно вече. Наравно, ово последње ниси рекао у песми и то је за тебе било добро. Званично, он се обесио а незванично се причало да му је врат сломио крвави удбаш Батак, односно Хасан Батаковић, који је са партизанима ослободиоцима дошао однекуд из Босне, па након ослобођења, по задатку остао у нашем месту и био по злу запамћен.

Та нежна и безазлена песма о трагичном стрицу чија свећа догорева у вреви задушница, на гробу који је ван гробљанске оgrade (удбаш Батак се потруди да га и мртвог понизи, забранио да га у гробљу сахране) изазвала је пажњу као и претходне. Проломио се дуготрајан аплауз, чак је кажу аплаудирао и Џемо Арнаут, а ти си сео на место са мислима о чемерном оцу који је о свом "пострадалом" брату причао понекад у дугим зимским ноћима, кад сан није хтео на очи ни нама млађима, а камоли њему који је и сам искусио силу и бес Хасана Батака.

После су читали други, млађи и старији од тебе, а они најстарији Шундек и Арнаут су дуго објашњавали и тумачили, први причу о великој бици, а други неколико песама о безбрижном животу на обалама Лима, о избехаралом воћу и осмеху сељака на основу чега је он у својој песничкој машти видео плодну и берићетну јесен.

Све у свему књижевно вече је трајало нешто мање од два сата, а онда је уследио коктел са сиромашном закуском.

Један млади песник из Велике Жупе био је одушевљен твојим песмама, а нарочито причом која се тих дана појавила у локалним новинама под насловом „Петокрака у мраку“. Та прича свидела се многим, а било је и оних који су имали велике примедбе са објашњењем да се у њој омаловажавају тековине револуције. То ти је отворено рекао Р. Шундек још пре поче-

тка књижевне вечери. Ниси на то обратио пажњу, мада је, можда, требало. Углавном књижевно вече у Пријеполу се завршило у опуштеној и пријатној атмосфери, уз ракију и ћевапе.

Међутим, оно што ће уследити следећих дана и недеља није било пријатно, а још мање опуштено. Организатор књижевне вечери, тамошњи Дом културе, односно Књижевни клуб и уредник програма, на захтев Р. Шундека и Џ. Арнаута извршио је анализу књижевне вечери, наравно уз активно учешће ове двојице, и закључио да је било успешно, али да си ти, односно твоје песме једина мрља. Додуше било је и оних који нису тако мислили, али су они били у мањини. Шундек и Арнаут су инсистирали на осуди и закључку да је реч о промовисању четничке идеологије и оправдању одметничких банди које су починиле страшне злочине у овом крају и да се од тога треба оградити. Узалуд је Винко Шелоба, иначе професор књижевности у пензији, покушавао да објасни, да је реч о поезији, личном доживљају и пренесеном значењу, да се у највише критикованој песми не пева о одметнику Божу Бјелици него о писаћој машини и песниковом ујаку, да све то не би требало узети поједностављено и томе слично.

На крају је неко рекао да су четници и партизани изједначени пред законом и да се последњих година врше судске рехабилитације свих учесника у рату који нису починили злочине. То је тек разбеснело Шундека и Арнаута, дошло је до свађе и увреда, и друштво се разишло, без конкретне одлуке, у мучној атмосфери.

Ја сам ти предлагао да тада, када је све било још вруће, напишеш о томе причу која би могла бити занимљиво сведочанство о књижевном животу у овом крају, у коме су и на почетку друге деценије овог века још увек постојали идеолошки чувари револуционарних тековина које су већ добрано биле расточене. Ти си то одбио па сам се ја, твој пријатељ, морао помучити. И ето прича о твом учешћу на књижевној вечери у Пријеполу је написана, а како видим и чујем ти ниси задовољан, а не знам да ли причом или твојом улогом у њој.

Сретен Божић

ПЛАЧ ЗА ЖИТОМ

СЕЉАК

Туда више не вијуга ни бела пантљика друма. И пролазници су уклету призор. Само се свечери и јутра, када се на небу зажари паљевина жита, силуета старца појави на обали. Вуче са собом глогову грану у жељи да је баци на проваљени богаз. Његова повијена прилика све дубље понире у воду. Али старац није капетан који на дно одлази са својим бродом. Када му хладноћа досегне до грла, креће се узводно. Побада жељезни штап у муљ да чује звекет камена у ораници. После се враћа обали; из очију му сунце – јаче од све енергије која се из језера сурвава у турбине. Чело му је плава дубина неба са одагнатом сумњом кише, и руке су му за педаљ дуже. Са њима је опипао шум златног класја на њиви над којом мирује модро орање вештачког језера.

ОРФЕЈ

Кад воз остави окуку превоја сви путници су на прозорима. Онамо, на другој страни реке, међ жутим чипкама брега – полунага девојка изводи скроман балет у вртлогу вихора. Њени покрети опонашају титрај свакога листа. Уз најмањи мрмуљ реке њена се коса расплете у сноп златних жица и на њима заструни музика воде. Она игра, али не за себе. Њен поглед прелази преко реке, благо се спушта и милује залеђена чела путника. То је вечерњи опроштај пред миран сан; лагани пољубац залазећег сунца са лишћем на брегу. Намене је свим тужним који у одласку и доласку носе тајно бремене. Путници би да стане воз, да цимну кочнице у одају аплауз, али девојка тада нестаје. Занеми покрет светлог брезовог лишћа и вода се заборави.

КРТИЦА

За њега нема смисла то слепо пробијање пута кроз земљу. Женка је изненада стала. Сада је њена црна кадифа само одар. Ноге је подигла у висину њушке, као да моли за опраштај што је себично отишла у смрт. Мужјак је не осуђује. Он поамно

јури по свим прокопаним спиралама испод земље. То је сада једини његов ход – када не заваља траг змијама и ласицама; уједно и његов последњи лов и пут ка женки. Он се пропиње, искаче на дан, сада ни жуте стреле сунца не коче његов труп. Ово му је прво кртичење кроз гранит, његов неумољиви дозив смрти. И седми је дан како напуштени мужјак повећава глад, али смрт се заинатила и не долази.

МАГЛЕ

Најпре је дугачка простирка ливада са увелим иванчицама. После њих треба да је усамљена продавница крај друма. Девојка из засеока пролази и враћа се, а то је бесконачно дуго. Пред њом се у плавој даљини стачу одмотане трубе панаме и цица. То је њен пад између влажних цакова соли и брашна пошто је у брави зарзао кључ. Она се окреће, у ушима јој звук расточен до неба. Не може да распозна да ли је то њен крик на поду или обичан шкргут бомбоне под зубима. Она се мува у кругу. Рукама притиска стомак нарастао до крика, хтела би да је све само ружан сан. Али буђење је овде изостављено. Девојка из засеока иде поред потока, крије се под сенкама врба и тражи продавницу крај друма. А у погледу јој, уместо стазе, одмотане трубе панаме и цица отичу у бескрај.

УГАО

Он је отишао. Не зна нико где је – говоре јој. Али девојка са испусалим уснама на ветру не одлази. Притеже се скрштеним рукама у намери да успори рашћење стомака. Дошла је и заборавила повратак. Она је у непрекидном ходу. Њен траг се наизменично понавља од Рудокопа до Управе. Сви јој вичу да оде, али нико не каже куда. Кад смене пролазе према окну она се склања. Бежи са пута и пузи уз обалу трошну од кише. На бедему обгрли неко стабло и једноставно стоји. А са пута опет гласови: – Он је отишао... не зна нико где је.

НЕЗГОДА

Младић је за ово путовање поређао на ревер све ударничке значке, подметнуо под њих црвену чоју која их је још више истицала. Није веровао кондуктеру, од путника је затражио ред

вожње. Нажалост – и у њему је писало да воз на првој станици иза тунела стоји само два минута. Младићу није требало много времена. Док би машиновођа наточио воду за локомотиву он би се заситио погледом на предео на коме је некада његова бригада крчила шеварје да би поставила трачнице.

Стешњен у купеу између поспаних путника и корпи сељанки на поду, путник са значком се заиста осећао као недужни затвореник. Нервозно је прстима дроблио картон возне карте. Када је између тунела и његове омиљене станице наишла ревизија – он, који је за ово путовање поређао на ревер све ударничке значке, морао је после давања личних исправа да сиђе. Од његове возне карте остао је само самлевен картонски прах на поду купеа.

Сретен Божић Снага (1932), родом из Горње Трешњевице код Аранђеловца. Родитељи му беху Стеван и Даринка. Недуго по рођењу крштен је у оближњем Брезовцу у тамошњој „стародревној цркви“ (данашњи „Манастир Брезовац“). Кума на крштењу беше му Гвозденија А. Михаиловић од *Шуковаца* из истог села, пореклом иначе од тамошњих Максимовића – који његовим Божићима и Терзићима „кумују од старине“. Одрастао је у Трешњевици где је завршио четвороразредну основну школу. Као „кулачки син“ беше под идеолошком епитимијом – те до редовног школовања једва да је некако доспео (похађајући Млинарску школу у Новом Саду), па је се тако – из нужде „образовао потпуно сам“. Како пише Душан Величковић („НИН“ – 16. августа 1981), у својој двадесетој години стигао је у Београд – практично без икаквог образовања, и почео да пише песме. Своју „књижевну каријеру“ – по сведочењу Н. Ј. Бајиновића („НИН“ – 20. септембра 1981), започео је као члан књижевног клуба „Ђуро Салај“ у Београду – као једини „писац са села“ међу њима (о чему је благовремено обавештен и Драгиша Витошевић). Војску је служио у Загребу.

Добитник је неколико награда за поезију (1955/57), када почиње да објављује песме у *Младој култури* и *Нашем веснику*. Једно време бавио се и новинарством, да би се потом као *неподобан* обрео у емиграцији (1958) – „идући пешке“ Европом, када се на кратко скрасио у Паризу где, као радник, учи језик – упознајући се са људима окупљеним око Музеја човека, па и са Сартром и Симон де Бовоар, која касније пише и предговоре за неке његове књиге. Присуствује тамошњим расправама о неким антрополошким и етнолошким питањима, а потом одлази у Аустралију – (као лице без личних докумената, тек са једном овереном службеном белешком француских званичника која гласи: „Овај човек за себе тврди да се зове Сретен Божић“) да би у тамошњим пустињама изучавао живот урођеника, стицајем околности откривши племе за које он беше први *бели човек* којег су видели у

животу. Живећи и сам њиховим животом, животом Аборицина, чије митове и обичаје бележи и објављује, као и прозу засновану на веродостојним појмовима и појавама преузетих из њихове „примитивне културе“ – а као борац за њихова права заступа их у јавном животу тамошње заједнице (бивајући изложен претњама и прогону од државних званичника и установа), тако да од њих добија њихово име БАНУНБУР ВОНГАР, које би могло дословније да се преведе на наш језик као ЗВЕЗДА С ОНОГ СВЕТА – како нам је то сам *Вонгар* тумачио (1981), када је последњи пут био у Трешњевици.

То име (Вонгар) постаје његов књижевни псеудоним под којим објављује своје књиге писане на енглеском језику – којима стиче завидну књижевну репутацију у књижевном свету. Дуго се у Аустралији није знало ко стоји иза овог псеудонима, и сазнање да је *Б. Вонгар* нико други до *Сретен Божић*, *Србин из Горње Трешњевице* код Аранђеловца – објављено је као прворазредна сензација. Неке од његових књига помно су читане и тумачене међу читатељством на енглеском говорном подручју, а беху преведене и на многе светске језике. Од његових књига најпре је на српском (1983) објављена ПУТ ЗА БРАЛГУ – БАБАРУ – у издању *Народне књиге* (Београд), да би потом нишка *Просвета* (2004) објавила ЦВЕТ ИЗ ПУСТИЊЕ, а онда (2005) *Матица исељеника Србије* објављује ПОСЛЕДЊИ ЧОПОР ДИНГОСА; исте године и аранђеловачки *Центар за културу и образовање* објављује збирку песама БИЛМА. Завичај се Вонгару – Сретену Божићу, и његова Шумадија, одужила и почасним докторатом Универзитета у Крагујевцу (2009), заузимањем др Александра Петровића који је и приређивач његових *изабраних дела*, које објављује издавачка кућа ЈАСЕН (Воје Станишића); од седам предвиђених објављено је већ пет књига (2010/12).

Сретен Божић још 1989. постаје члан Удружења књижевника Србије, а данас се у њему води као „почасни члан – по позиву“. У родној кући у Г. Трешњевици оставио је иза себе прилично несређених рукописа: романа, дневничких забелешки и збирки песама које му је мајка напажавала за живота (да би им се потом изгубио сваки траг међу сродницима). Уз његову сагласност, дату нам 1981, из те рукописне заоставштине из раног периода његовог овдашњег стваралаштва доносимо овде неколико краћих прозних целина из невеликог рукописа (којег смо насумице издвојили са још неколико дневничких скица и песама из хаотичног преплитања стварности и књишке отуђености) припремљеног за штампу 1959. у Београду – под насловом ПЛАЧ ЗА ЖИТОМ.

Тамара Хрин

ИСПОВЕСТ

Ћутим,
а у тишини скапавам
попут шкољке у слаповима разљућеног водопада.
Прсти штрче
укочени
попут зарђале секире
у кокосовом деблу.
Чекају
умртвљени у ваздуху.

Немир упарен са жмарцима
галомира дуж моје теме,
а затим ускаче у косу
где умрежен цркава.

Давим се
шћућурена у потребама
да грличиним перима
исцртавам хијероглифе
по кожи
коју излажеш погрешнима.

Јасно је...
Нокте укопавам
дубље од храстових корена,
речи утискујем
снажније од ужарених печата,
усне скрнавим
очајније од распуштеница.

Ћутим,
а у тишини скапавам
попут одбаченог птића
из недовршеног гнезда.

Чупавим перима
пробадам табане,
да бих затрпала окорели бол
свежим.
Подло се шири
као гљиве за време обилне кише.

ПОРТРЕТ ИЗ 1001 НОЋИ

Ја сам једини сведок сунчеве лепоте;
Јутро руди,
ја јутрим у слами,
а зевам у крутој колевци.

Не знам где ћу ноћас да заспим.
Једно стопало вечито терам напред
да бих уочила пољубац
рубова сунчевих зрака
са празним хоризонтом.

Признајем,
понекад ме обавије љубомора,
а трнци нагризају препланулу кожу.
Затим дохватим лептира,
или скакавца,
да бих сковала заверу
против осаме.

Прерани залазак Сунца
наговештава сутрашњу кишу.
Стрепим од свежих наноса блата
на ђоновима белих ципела.

Склапам руке
за мољење
за прошење
за монолог
за подсмехе.

Немир начини моје очи
блиставим и орошеним.
И сузе се пресвлаче
у одоре росе.

Међутим,
зрело доба захтева трезвењачког домара –
не желим,
не кукам,
не цвилим.
Нисам обманута фарбом ноћи,
и плава
и сива
и црна
оувек су биле
само целофан
за вечерње покривање звезда.

БОГУ И ГАЛЕБОВИМА

Гроздове снега
просипаш по мојој коси.
Збуњене пахуље – посребрене нимфе
похитале у пропаст.
Хитро додирују плавкасто лице,
а након тога
теку
по промрзлим длановима.

Понекад те нађем
у њиховој бистрини –
и ти се ту осећаш боље.
А кад се једнолики токови сјуре
у промрзлине на кожи,
ти рађе полетиш
ка јату галебова.

Галебови су једном
били твоји анђели.
Сада су им пера

покрила мраморна лица.
На белопутим прстима
наталожене канце,
а меке речи срасле
у крикове.

Нек' утихну,
нек' ућуте.
Свака капљица воде
једном прокључа –
на ватри,
на Сунцу,
на грудима.

Престале су падавине.
Локве заостале по тротоарима.
Газим сваку,
да бих те дозвола.
Тебе,
или бестидне анђеле.
Себе,
или слуђене галебове.

Милош Соколовић

УСЛИШЕНО БИЉЕ

1.

Запис – мождина.
Ретко слово
уздањеног бора.

Пут – мрежа.
Плоди се човек – растерећен,
крвотоком без жила.

Дан уздања
укаљао меке боре.
Пећине у стени
дотичу прелазе светова.

У древне међе
угризима стопала.
Скучена светла
крунишу латице трава.

Унутрашња чула
збијају зенице
у локвама прегаженог друма.

2.

Последњи просјаци
ослушкују мисли
у мозаику давно окрпљених рупа.

Дивовска рамена
у телу жене
радују се вилицама
згрченога хлеба.

Божји угодници ћуте славу
у одајама закаснелог храма.

Трпезе нагињу мушким ткивима.
Бол пробуђених окајава спас.

3.

Мехур прогонства осећа боре.

Дрхти док пева и тражи
сокове прокислог неба.

Обиље огрокталих псовки
растужи грла.

Уснама гладују трпезе
причешћеног трбуха.

Одрубљене главе
расту у ноздрвама
пренеражене погаче.

4.

Врхови прстију
уздигу се ка небу.

Пигменти отиснутих слова
ходочасте Задушници.

Између пергамента и руку
укотвљена вина бездане
проклијалом Сину.

Стеван Бошњак

ПРЕД ВРАТИМА ИЛУЗИЈЕ

Са Пегицом, која му беше партнер за дату прилику (*ад хок* секс у катакомбама је одређивао партнере за одређене задатке: њему допаде Пегица и он је допао њој... – *После чаше кикеона, свака је Пегица* – запазио је)... беше, дакле, те ноћи у оном невероватном делу авантуре, где је она, а то је и био њен основни задатак, требало да донесе мапе свих четвртака, неки би други донели мапе осталих непарних дана, а једна група одабраних, мапе преосталих парних дана!

Кључни свет, некако беше баш тај свет четвртка.

Вечити четвртак.

Све што се икада у историји догодило у четвртак: да ли је *тираносаурус рекс* прегризао ногу *трицератопсу*, снимљена завршна клапа *Моби Дика*, или је генерал Кастер побеђен и скалпиран, да ли је изашао *Базар* са првим дневником *Једне Ане*, свеједно... то је била вечност тог света, која се изнова и изнова понављала, и сваким понављањем ширила, очврснула би за мало више, продубила се и на крају времена постајало би само једно *вечно сада* које се звало *Четвртак*.

Испод падина и долова под снежним сметовима, преко неких грдобних височина, над страшним провалијама, по урвинама, јаругама су ишли тражећи корење тог света, како би га подкопали, ископали и зауставили на прави начин.

...

И тако, једва су се извукли из светова Четвртка а он се већ по нове мапе вратио, успут срећно извадивши Пегицу из живог блата, које се чудном игром стохастичких сила, баш ту, за ту прилику створило, не умањујући својом виртуалношћу ни део његове лепљиве житкости и погубне усисне моћи ка бездану.

Грозна је дашној и лепој Пегици претила смрт!

При том је она и руку ишчашила, ону коју му је у очају вађења једину могла пружити, али јој је он ту руку, кад се, замало трагично послање весело окончало, зачуђујуће вешто и лако наместио па се рука, као жилава грана, брзо и потпуно опоравила.

И касније су ишли већ смирилијим светом, било је ту већ шире, претежно мушко друштво. Идеје ту већ нису недостајале, али беху кржљаве, квржаве као кржљаво, квргаво дрвеће на Шепуринама и Криволаку, под оном леденом сланом буром што кроз Пакленицу, као суманут вал удара по умаласалом каналу и по њима, под скорављеним од студени шињелима, смрзнутим.

Ипак, сретали су жене, лепе жене и путене и дашне су биле те путене жене!

Времена за завођење и завођењу сличне играрије, није било.

Секс је био халаплив, помаман, уривајући, све је шљапало.

Није било времена за измишљене финесе. Финесе уосталом никада и нису биле битне, сем у временима велике смирености коју обично доносе или труло богатство или киселкаст, цијанотичан мирис меса стараца.

И било је свуд много намештаја!

И унутар чудно нахерених палата, и у полеглим меканим бункерима, и у жутим кућама са крововима цикада боје и зеленим оцицима, и унутра се осећала топла мемла која успављује, али и све потере отклања и одлаже, и меко је светло позног предвечерњег сунца заслепљивало зле погледе и ушушкавало оне који се скривају, скривене од трагача.

Ушли сте у Мадрид, срце Кастиље писало је на циновском билборду са ког се изнад слова смешила заносна играчица фламенка, а трен пре беху у Леону и Ла Манчи и кад дођоше у Мадрид, видеше исте оне потлеушице испод моћних зидина, измеђ' чијег камења, међ' пукотинама његовим ницаше красно и мирисно цвеће, чији мириси ублажаваху опор воњ мемле коју они влажни сутерени одашилиаху у атмосферу.

То непобитно беху те улице, те зграде изнад речице уоквирене каменим средњовековним зидовима!

Беху то ти четврти спратови, тог четвртка, представника света свих четвртака, препуни намештаја по којима ходаху сенке искривљених шија због недостатка витамина Д, недовољних количина калцијума у исхрани, последично лоше калцификације, због вековних неизлазака на светло дана.

Ти јадни људи никада нису спознали среду, којом се пило млеко.

И би свуд много намештаја и димензије је и коридоре поставка тог намештаја разнолике правила и многи су се светови ту преплитали али се још чешће и нису сусретали и тако несусретнути нису знали једни за друге.

Мада!

Слутили су се !

И дани су тако тамо, међу тим цунамијским наплавинама намештаја протицали...

већ рекосмо:

свуда је било пуно намештаја... дани су тамо и тако, бесконачни пролазили и недеље и месеци, као један једини убиствено досадан дан, као и тај четвртак за чијом мапом Она трагаше и које се срећна, срећно докопала у авантурама испред и унутар те монументалне средњовековне колосалије.

Могла је сада мирно уснути на изабраном каучу, прекривена његовим пољупцима.

Истина, да нађу почетну тачку новог света, која само наизглед беше тај доста удобан за спавање кауч, али и пригодан за окрепљујући секс, у томе су помогли, у тим догововштинама и свему следственом, неки интелигентни, млади, образовани и њима потпуно непознати али зачуђујуће добронамерни људи.

То ипак није био њихов свет. Непобитно, добронамерност се ту није могла усадити, ни као клица у поље, ни као зрнце жуљајућег песка у ципелу недобронамерности.

...

Пут око времена био је затим задатак тих интелектуалних подвижника, клупска атмосфера је била беспоговорна са свим ритуалима пијења чаја и сребрним звоном под којим дрхте сребрни вршци *Дађирлинга*, али било је и жена, лепих и меких је жена било, и девојака је било које су брзо постајале оне лепе и меке жене и свет је био неодређен у ноћној помами... мирисало је на *кензо* и на *мадмоазел* и на *фаренхајт*, у свирао је *Китаро* у тами која је миловала тела преплетена у помами коју су сви могли да издрже, јер ту нико баш не беше био нешто стар, а и ако си био некако се то и није рачунало, и чим се није рачинало није баш ни сметало... довољно је било само да се на лице навуче *персона* и да се не скину панталоне ако си већ стар био, било је довољно само шлиц откопчати, и ни једна се година вишка, као ни млохавости више није бројала. Оно што нису видели, није се бројало, ако баш сам, по природи

својој, ниси био недоказана цепидлака. А таквих је, уистину, мало било.

Музика је брујала као грлени говор ратничких народа, трзава, секантна, стакато са наглим пасажима носталгичне летаргије, као и махнитост усталом, као и тај помани чин у митреуму, заливен пехарима *кукеона*, који је трајао.

После оргија, отишли су, у подземне радње пуне прозрених људи, радње испод катакомби, катакомби које су само наивне заводиле да су катакомбе крај тог света, и да испод њих не живи једно у свему пријатно, сеновито, бајковитим пределима и приказама испуњено постојање.

Усталом, на самом улазу беше писало:

Друштво са пуном правном одговорношћу:

Катакомба Продукцион.

Тамо су дошли до **Књиге Симурга**.

Књига Симорга

Кад заспиш и усниш, видиш оно што долази.

Видиш да је свако људско биће осуђено на тајну.

Тајна је казна.

Казна је смрт.

Смрт је тајна.

Нико се никада из тих предела смрти није вратио да јави како је тамо: На Асфолделским ливадама! Хаду! Тартару! Инферну! Пургаторију!

Орфеј!

Пука тлапња.

*Херакло! Ма не!
 Одисеј!
 Можда изласку најближи баи он беше!
 Да ли је тамо некакав живот!
 Ма какав био.
 Нека се и млака прашина једе, само да постоји Нешто!
 И пакао!
 Нека постоји!
 Од непостојања је свако постојање боље.
 Да ли је ико чуо звук фанфара са неба!
 Било ко!
 За било ким!
 Било кад!
 Било где!
 Тек, тек...кад непобедива брда завичаја постану равнице, кад
 истински много лета мине, неки забрађени монах, одлепи и
 чује!*

Људско је биће склоно грешкама.

Склоно је и Богу.

Склоно је и грешкама и Богу.

Подједнако.

*Услед своје несавршености оно чини грешке.
 Њиховим исправљањем показује склоност Богу.
 Свака је исправљена грешка пут ка Богу.
 Дуг је тај пут, али и бескрајним се чинио он ипак има крај.
 Вечност нема баи толико стрпљења.
 Зато, на крају, који увек дође, који је за једну коначност мањи
 од бесконачности увек дође до сусрета лицем у лице са том
 узвишеношћу која између два ока мери милијарду галаксија.
 Треба издржати ту светлост трилиона сунаца, тај плави
 огањ, ту поплавну светлост коју серафими излучују.
 Људско је биће, без Њега у срцу, без Њега у уму, тек пука шко-
 лка, љуштура без меса, нулично лично ког је Ба оставила. Бес-
 ловесност без наде да у њеном уздрхталом месу застане, да се
 ту скраси, да пожели да се свије, оно зрно песка око ког ће
 расти плави бисер.
 Цигла, по цигла: цитадела.
 Мисао, по мисао: трон неба.
 У сваком је људском бићу и Бог и Свет, у свакога утиче и из
 свакога истиче...*

Симургов тридесетоглас:

Снови су чудо!
Стаза ка Богу на врху и Бог њом понекад сиђе.
Ти се пењеш, он силази!
Чија је мука већа!
Чија је љубав већа!
Висока је сан гора!
Сад замисли себе као брдо, једно међу безбројним брдима у
великом свету.
То си ти. То брдо.
Сваки је човек нека гора.
О како је свет велики!
Са тог брда видиш света, онолико колико можеш видети.
Видиш колико ти је дато, колико ти је суђено да видиш.
Видиш теби припадајући део света.
Представи сад себи свој сан као лет над самим собом, као лет
над јавом, над тим брдом које си ти.
Видиш шире просторе, као орао шестариш небом изнад себе,
све више и више, и света је све више и више под тобом, и пла-
нету понекад видиш из тамних даљина.
Високо си узлетео. Много великог света видео.
Представи сад себи Бога како са највише тачке света, са врха
његовог види цео свет.
Сваки Његов силазак у свет, твој је сан.
Кад Бог силази ти сањаиш.
Он силази истом стазом којом се ти успињеш.
Ти се пењеш седам хиљада, седамдесет хиљада и седамдесет
милиона степеника се пењеш, сусрећете се и једно сте тад, на
трен!
Он се затим враћа, горе у безмерје, ти се будиш, поново на
свом си брду у овом свом животу, видиш оно што можеш
видети.
Јава!
Трен раније бејасте скоро спојени, трен касније поново је бес-
коначје, све провалије светова, међу вама.
Буђење је граница светова.
Зато су снови дар.
Место где сусрећеш Њега.
Место где Он сусреће Тебе.
Све су твоје особине коначне.

Све су Његове одлике бесконачне.

У сновима постајеш понекад, понегде, бесконачан, на трен само постанеш Он.

Учиш игру богова: како се носити са бесконачношћу.

Траје бесконачност. Светове ствара.

Учиш да видиш како Он живи, како издржава вечност. Припремиш се.

И дете облик света прво спозна играјући кликере.

...

...а горе, на врху света, на највишој светској планини столује Он.

Одатле види цео свет. За њега нема скривеног кутка, нема свинутог простора који крије тајну, нема прошлости, нема будућности. Нема црвоточина ни фазних помака, ни квантних скокова ни тунелских ефеката, нема историје. Тамо је горе само један бесконачни дан. Он живи вечно у том бесконачном дану који вечно траје. Тамо нема јуче, нема сутра, нема могућности, све је остварено.

Цео је свет без остатка, без икаквог вишка значења вечан.

епилог:

И видиш људе, како упорни, мајушни и мучени као мрави, пужу уз страшне литице, уз гранитне стрмени, пењу се у небо, ка Њему на том врху. Копају нокте у гранит, уривају крваве прсте, као орловске канџе у камено ткиво неосвојивих гора и док се пењу шире им се видици, они виде све више и више, све даље и даље, нови хоризонти се разоткривају, све више је света у њиховим очима, све је више леда и клизавог мермера на вертикалним литицама. Страшни крици оних који падају, умножавају се амбисима

...а кад се на крају понеко и попне, неће срести Њега!

Тада ће се осврнути и видеће цео свет и тад ће знати...

о како је лако бити Бог... требало је само попети се.

Требало је само пењати се.

Пењање је отеловило дух који је на успон нагнао.

У природи је ствари овога света: ко се на врх Света попне – Бог је.

Између Тебе и Њега само је тај Успон.

Само Успон и ништа више.

Андрија Радуловић

СОЈЕНИЦА

Данима дан празних очију влада
а звала је распуклим гласом
наром кравим у зору
да гледамо како киша
потапа наше снове
из којих ће прозборити
свебиље и кућу нашу сојеницу
винути над језером
и лађу у којој спава
црно јаре с гуштером о врату
и списе у којима стоји
љепота ће спасити свијет

ПЛАВИ ВРТ

Вериге замукле
мирис запаљеног воћа
уздиже румену зору
завејано чедо

У јаслама брокот
сламени шешир
и грудва неба

Млинар испружио руке
дубоко
блиставо
да точак окрене

У сузи једно једро вије

Траје ова сеоба дуго
говори отац
засребриће
чуј звона

ДЈЕТИЊСТВО

Нека невидљива сила
грицка ме мало помало

И више ја нисам ја

Чудна је ова чаша
ова круна оглодана

А лијепо знам
одувијек сам знао
да је поезија најбитнија
на свујету

Као дјетињство

МЛИНАЦ

Стамболија га шарао
и на Тарабошу је био знам
никад издао није

Обрћем ручицу већ два вијека
помаже ми прабаба Савица
и сви редом честити преци
да самељем Ономе
што нам је небо
у улици спаљивао
и плаву боју из очију
цокулама брисао

Ми Самарићани
попрсканих руку

ПАС

Имали смо црног пса

Био нам је Неко
Најрођенији

Онда је комшија
дошао с теоријом
да пси и дјеца
не иду никако заједно

Свезаше му камен о врат
бацише у ријеку

Задуго нисмо јели рибу
ни ја ни брат

РУДАР

Лулу је пунио до пола
умотао оброк у новине
белгијске масне
и рукама од гранита у злојутро
помиловао уснулу вучад
синове своје
Љуба његова насушни хљеб
натире за рударе мале
што рисују оца карбонима
срцем његовим пишу
зидове куће храстове

Ирена Јовановић

УЛАЗАК У ПЛАМЕН

1

Двострука врата
осмоструке капије
ја у њему и он у мени
крије тајне сажимања пепела
у центар вечности
и жар савршенства

2

Крешем кремен камен
знамен клешем од срца и сна
да запалим пламен истрајавања
уснулог прапочетка
у месечевој долини
и заточим сунце
у куту свог уљуљканог дна

3

Крцкају кости неосветлане
неосвештени рој скаче из таме
разорни пој, подивљали дан
из честице скаче
немоћи на раме
и шири свој длан
у светлосној легији
отетих мачева сунца

4

Обгори бездан
и улазак у постојано
издуби ноћ, изрезбари простор
у арабеску оскудице хладноће
и обгрли међуребарни простор
кованим златом,
у бодеж истине
скупџ своје струне

5

Сагори све што труне
и љуби низине
прочисти пут истине
и светлости
и прости дах поклони
кошуљи овој
од ветра, воде и прашине

6

Змајево срце
буктињо зоре
у буђењу свица
укорениш свој очај
и постојање упркос животу

7

Коштана суштино
уздигли барјаче крста и руже
цвата и светла
опточи мој сан спознајношћу
сабијеног меда
у колосеуму разборитости
и бистре суштине
окупљене у хладу

8

Чега да се машамо
у обостраном двојству
одсуство празнине
и чекање коначности
откочује засун на догорелој ивици
понора живота
и бескраја дна
до сна коштане олупине
у опречном пролазу
и копљаника светлости
прободеног истином

9

У сусрету две таме
прождиремо се
пуцкетају варнице
и искриче оклопи
светлосна замко моја
што ме пошкропи ведрином
уништи све у име спокоја
што није у мени
рођено

10

У част сунчаних круна
и корона
крстимо свако име ехом
искрслог одјека хризантеме
и тешимо подивљали грумен
у вулканском савршенству части
у чашама од саливене врелине
да окупимо
животне силине
у раст
безазлене радости самоће

11

Ја сам биће у заносу очаја
ти си без краја
заувек заводљиви зрак
знак истине, пламен лак
што праменом пркоси
и суче језик-мач
да покоси драч и корење немоћи
у запаљивој одори
сеновитог сна

12

Сазревају кости
у канонади светлости
шарам, кап по кап
цвет росом времена
бреме кипти од захукталости
мораћу да се опростим и кренем
путевима бескраја
да чекам, просим
молим и плачем
да ме твоја љубав
на истоку нежности
искасапи светлосним мачем

Иванка Косанић

ХОТЕЛСКА СОБА

По доласку у хотел, Владу Хорвата зачудиле су две ствари. Добио је исту хотелску собу, а прошло је пет-шест година од његовог првог боравка у бањи. (После ће се видети по чему је био сигуран да је то она иста коју је запамтио и које се, без конкретног повода, сећао.) Препознао га је и рецепционер. Рекао је: „Ви сте овде били пре неколико година.“ Влада се као кроз маглу сећао овог човека густе коврцаве косе. Али је јасно и живо (као да се скоро десило!) запамтио „случај“ са кључем. Мислио је да га је изгубио. Тај човек му је пружио кључ са неким, њему се чинило презривим осмехом, не говорећи ништа када га је Влада питао да није, можда, пронашао кључ од његове собе. „Он ме не воли“, закључио је тада.

Касније је те две ствари Влада Хорват повезао. Мислио је ништа се не догађа случајно: у овом усковитланом свету има неке свеопште повезаности. И када мислимо да се, ето, нешто само нама догађа, на другом крају планете, у сличној хотелској соби док се одмара, неки човек, можда слично размишља. Како у логици случаја, нама се чини нејасних и тамних, блесне нека светлост: тада спознамо ту свеопшту повезаност. Пометња је само привид, мислио је. У стварности је све, углавном, јасно, као што је јасан овај јесењи сунчани дан, са небом без иједног облачка.

Сељанка на пијаци

У хотелској соби све је било исто као пре неколико година. Влада је препознао исти намештај: комоду на којој је била жута лампа чији је абажур, по ивицама, од зуба времена мало потамнео. Широки, скоро француски, лежај са прекривачем од жутог сатена, вероватно обновљеним. И док је испробавао лежај, на зиду преко пута спазио је слику које се и најјасније сећао. Наивни цртеж на чијој је ивици читким рукописом било написано: „Сељанка на пијаци“, насликала девојчица (15 година), ученица Основне школе „И. Г. Ковачић“. Слика је рађена воденим бојицама, очигледно невешто, јер су се боје са наглашеним прелазима преливале из жутих у сиве нијансе. Био је

насликан један пијачни дан. У гро плану била је млада сељанка, лепог, скоро дечијег лица, са марамом на глави. Обема рукама држала је старински кантар, пун неког воћа, можда вишања. Поред ње такође препуна корпа, а иза, у позадини, кућица са два прозора и вратима, као на дечијем цртежу. Тај план слике био је потпуно сив, а небом, изнад кућице, пловили су жути облаци. Све је то, иако наивно, деловало прилично природно. Али оно што је и први пут зачуло Владу Хорвата (сада се тога јасно сетио) биле су две сељанке десно од главног лика: насликане се леђа, са марамама на глави, у широким фалтаним сукњама – мале као патуљци, држале су се за руке и некуд су ишле...

„Какав недостатак смисла за перспективу“, мрмљао је Влада, док му се поглед враћао на две мајушне сељанке. Оне су се некако издвајале из целине слике, реметећи јој хармонију. Иако је претпостављао да се само ради о невештој руци младе сликарке, Влади се чинило да је њихово место на слици, ипак, право. Оне показују, размишљао је, да у храмонији има неке дисхармоније и да је свет заправо и једно и друго. Тако је сањарио док се поподне одмарао гледајући слику и док су му се очи полако затварале. Он је замишљао како се у даљини јесен претвара у жуте мрље на сивој позадини и како све постаје једно. Само жути облаци плове небом...

Сусрет на стрмој улици

Два значајна разлога била су повод да Влада Хорват пође у шетњу том стрмом улицом, која је, десно од хотела, водила низбрдо, до широког трга на којем је била пијаца. Први је што му је тог поподнева било досадно. Други, његова нова познаница позвала га је у шетњу, нагласивши да хоће да му покаже једну необичну кућу: из њеног темеља расте бокор прекрасне жуте руже, пењачице. Израсла је до крова куће и раширила се као крошња дрвета. Власник куће је у приземљу, испод њених бокора, направио кафану. „Док је топло време људи овде најрадије долазе“, додала је.

Улица је била веома стрма. Влада је ишао поред нове познанице и помишљао да је, вероватно, погрешно што је пристао да пође у шетњу. Боље да је, по ко зна који пут, читао „Руску шуму“ која је увек пленила неком топлином и нежношћу. То, заиста, недостаје овом свету – људи се све више отуђују. Али

осећајући да су му мисли противуречне (јер зашто и он сам не прихвата покушај жене поред себе да му се приближи!), Влада нагло скреће поглед према њој. Жена у годинама, али још лепа. Он јој, затим, каже нешто љубазно, и ћутећи, настављају шетњу стрмом улицом.

Тада се дешава оно због чега је и ова прича настала. Иако може да се на први поглед чини да је то ван главног тока приче, Влада ће касније знати да није тако. Јер он, одједном, на стрмини на двадесетак метара испред себе препознаје две сељанчице са слике. Оне иду полако стрмом улицом, држећи се за руке. Он уочава њихов ход (зна да је то већ видео), исте свилене, шарене, фалтане сукње. Преко сличних цветних блуза, носе сиве прслуке. Обе са марамама на глави. Мале, као патуљци, држе се за руке, док се успорено спуштају низ улицу.

Повратак у хотел

Није покушавао да их стигне нити да им види лице. Али је већ тада знао да ће тај сусрет памтити целог живота. Када се после вратио у хотел предосећао је да му се овога пута, изистински, десила логика случаја у коју је веровао. Када га је рецепционер питао да ли, можда, тражи кључ (а он се пипајући по џепу уверио да га је поново „изгубио“), Влада Хорват је тог момента знао шта ће се поново догодити. Човек ће му пружити кључ, њему ће се чинити да ће га (ко зна због чега!) презриво погледати, „овај човек ме не воли“, помислиће – и биће му јасно да се ништа не догађа случајно! Пометња је само привид (поново ће помислити), у стварности све има свој ход, узрок и смисао.

И док са француског кревета посматра наивну слику обешену на зиду, он види жуте облаке на небу и помишља, док тоне у сан, како су жути цветови руже у његовом хербаријуму, припремљеном за школу, као слика детињства која му се сада враћа, не слутећи, били најава свега што му се сада догађа. Само што то, тада, није знао..

Велибор Петковић

ТРИ САРАЈЕВСКА ПАРАДАЈЗА

Деветог дана на мору остао сам без књига за читање. Дан касније, док сам покушавао да пливам имитирајући стиллове виђене на телевизији, као грч стегло ме питање: шта је Годо радио док су га чекали?

Лежећи на песку, омамљен сунцем, на капцима затворених очију угледао сам светлу собицу. За столом је седео висок младић, дубоко замишљен. Тргао се када је у просторију ушао старији пар: „Сине, изађи мало напоље, дружи се са људима. Можда упознаш некога!“ – рекла је мајка. „Не слушај је синко, опет ћеш налетети на оне будале које очекују спасење!“ – повикао је старац. Младић је устао и кренуо према вратима. Већ је закорачио преко прага, а онда је застао и проговорио: „Не бојим се ја њих и није ме брига шта очекују од мене. Бојим се оне девојке коју сам срео.“

Задремао сам размишљајући ко би она могла да буде. Тргла ме лопта која је плеснула по мом стомаку. Отворио сам очи и угледао девојку коју сам јуче упознао.

„Јеси ли одлучио?“ – питала ме онако премлада.

„Бојим се да те не повредим“, - промуцао сам.

„Чиме?“ – рекла је дрско.

Иза ње су стајали Владимир и Естрагон.

Зовем се Елфрид. Немојте се смијати! То име није из Вагнерове опере, већ на арапском значи „Један, Јединствени“. Мој отац није религиозни фанатик, он је рели-возач. Не знам на ком је друму купио ово име, али знам да је дупло старији од маме. Не знам ни који му је то брак, он каже да је трећи, а за број дјеце није сигуран, има нас седам-осам, што званичних, што незваничних. Тата је само возио и возио, а живот му се догађао успут, без заустављања.

Кад се заратило, оца су мобилисали као и све друге у граду. Одвели су их на Трескавицу. Мама каже да је то јужно од Сарајева. Ја јој вјерујем, баш као и њеним причама о пророку Мухамеду. О њему је напрасно почела да ме учи кад је са свих страна запрашало по нашем олимпијском граду. Не знам гдје је сад маскота Вучко, али мати ми је показала источну страну свијета

и објаснила да су тамо Мека и Медина. Испричала ми је како је наш пророк био у неком белају као ми сад, те се морао склонити из једног у други град. Тај се догађај броји као почетак рачунања времена, па су наше муслиманске године другачије него ове на телевизији.

Још ми је мама рекла да се тамо иде на Ћабу, у хаџилук и да сваки правовјерни мора тамо отићи барем једном у животу. Тамо има један црни свети камен који је пао са неба и он је та Ћаба, тај божји знак нама људима. Зато треба клањати намаз пет пута дневно и никада се не смијеш окретати леђима ка истоку, то је велика срамота и навлачи несрећу на човјека. Ја сам то све одмах сконтао и ништа не говорећи почео да тако ходам по стану да не окрећем леђа ни истоку, ни југу. Због тате, да му се нешто не догоди на тој Трескавици.

Напољу је друга прича, тамо сам обично дијете од шест година и правим се да ништа не знам. Играм се као и сви други, на заклоњеним мјестима, а кад нас старији нешто наговоре, ми идемо, иако се страшно бојимо. Прије неки дан смо сачекали да падне мрак, па смо се шуњали око баште с поврћем које чува војска Босне и Херцеговине. То су наши „златни љиљани“, али кога ухвате, одеру га од батина. Ови старији су прескочили ограду, а ја сам најмањи, па сам се провукао испод жице, као неки цуко.

У мрклом мраку једва сам напипао некакав парадајз, тврд к'о камен, па сам убрао три и метнуо их у мајицу. Размишљао сам могу ли понијети још неки, кад се зачула страшна бука, урлик и трчећи кораци војника на стражи. Моји јарани су збрисали к'о меци, а ја сам једва нашао ограду, провукао се и потрчао плачући од страха. Све вријеме сам слушао топот корака и крајичком ока угледао бијеле опасаче како трче крај мене. Нисам им могао побјећи, па сам задихан стао, да се суочим с грозном судбином. Али војник ме није видио у том шупку од мрака, па је наставио да гони моје пребрзе другове.

Ни сам не знам како сам стигао до нашег солитера, не испуштајући парадајзе стегнуте на трбуху у завраћеној мајици. Лифт одавно не ради, па сам трчао и падао све до шеснаестог спрата, на коме живимо. Ошамућен од страха и умора, стао сам на наша врата, испустио парадајзе и почео да ударам по вратима шакама обје руке. Тад сам се још више препао, јер сам осјетио под прстима тврди зид. Погледао сам лијево, па десно и

ужаснуо се! Преда мном је био бескрајни зид, врата нашег и свих других станова су скроз нестала!

Заплакао сам и ударао песницама све јаче, вичући „мама, мама, мама“, увјерен да ме то Алах кажњава што сам крао. Скоро обезнањен, чуо сам да се отварају нека врата, горе на небу, изнад нашег посљедњег спрата и нисам смио да тамо погледам. Све док нисам зачуо мамин глас: „Елфриде, душо, шта је било, ево маме, не бој се!“

Мама је стрчала низ степенице, загрлила ме и ја сам тада заплакао још гласније, тресући се од олакшања што је Бог тако добар и што мој стан још није нестao. Покупили смо онај парадајз и тек сутрадан сам схватио да сам грешком застао на одморишту између петнаестог и шеснаестог спрата. А те рајчице, како их је звала једна комшиница, биле су зелене и нису се могле појести. Дуго су стајале на балкону, а кад су се претвориле у прави црвени парадајз, појели смо их заједно, мама и ја. Фалио нам је тата, трећи је био његов, па га је мама мени насјекала и рекла: „Узми, ти си се патио због њега ко нико!“ Било је слађе од шећера, који је коштао шездесет марака кила. Мама ми је рекла да је тај парадајз слађи и од смокава и урми преливених медом, али да се не смије красти. И да ми није то рекла, ја више не бих. Страшно је бити лопов, к'о није никад ништа украо, он то не може ни да разумије.

Тата се вратио с Трескавице када сам ја напунио осам година. Мама му није ништа рекла за парадајзе, а ни за Ћабу. Нисам ни ја за оно што нисам окретао леђа истоку и југу, он би ми се смијао како сам наиван као мало дијете. Тата има педесет година и мисли да је све у брзим рефлексима. Нећу да му противуријечим, кад га ни рат није опаметио, што да му кварим срећу. Кад га слушам како прича, контам једно: он је та „срећа у несрећи“ за коју сам чуо кад сам кренуо у школу. Волио бих да сам и ја тако, малко блесав. Можда и будем кад порастем!

Упознавања

Александар Кабанов

НА ХЛЕБЊИКОВУ И ВОДИ

* * *

Деца су сама с пиштољима,
листови, одвећ стари, горе,
у ниском вагону са коњима
коњаници о смрти зборе.
Као да има коњуктивитис
боја је смрти доратаста,
и виси лампе оквир скрити,
та лампа паду тек дораста.
Станицу ћемо промашити,
пијмо чај па у сан, у дом,
у играчкици-возу мом
у играчкици-возу мом.

* * *

Ујесен у Амстердаму опадају бициклети –
то се осипају фланелни платани,
на жутима развозе пошту, лекове, ручкове,
на црвеним – разилазе се сводници и шарлатани,
плави са сивом нијансом – за обичне су људе,
бели у златној крлечици – за чиновнике и шљам,
понекад нађу се црни, који
опслужују гробља и крематоријуме:

ако зачујеш црно звонце –
не осврћи се, синчићу.
Само зелени бициклети, идејно незрели,
збирају се на хрпу и одбацују у канале,
чује се како се под водом врте
педале, гусне се ваздух у бодљивим обручима.
Ноћу их зајашу утопљеници,
у трен кад стартују претенденти Лавкрафтове награде.
Дечје велики – разнобојни, троточкаши,
приземљују се последњи, опрезно
спуштају се на земљу, звоне на све звонца:
„Живот је чудесан, срећа могућна још...“
Штета, без чврсте руке.

* * *

А раније није било ничега,
то јест – било је свега, састојећег из ничега –
празнина у бескрајном асортиману,
па бирај, шта желиш: вотку, ову ил' ону,
а сретнеш ли докторску кобасицу –
клањај се, пренеси поздрав,
хлеб је свима на челу, не заборави да телефонираш,
чашице ће се саме створити.

И кад већ сасвим ничега-ничега,
појављују се дремљиве женетине,
ништа, по себи симпатичније,
затим, појављују се деца,
веле, зашто од тебе стално шипак,
и стихови су ти, веле, никакви,
све о једноме – рат или вотка?
То је све – одговарам. То последње је све,
чашице ће се саме створити.

*КАЉОСТРО**(Из симпатијских стихова)*

Проверити пошту, у Рожње отићи – не гине,
и летопис и зимопис, све досадам почиње.
То живот први камен у бубрег баци, по мери,
попуштају нерви кнегиње
Ројбубашвабовне. Време је да се пошта провери.

Бања се веверица у точку, пред кишу.
Песник тугује што, средње руке, ствара
и прапорци под дугом, у досади издишу...
Али, грофу Каљостру – сви пишу,
једино Господ не одговара.

Клипани смо пред сваком новином што тек креће,
и лупештво је наше разблажено пролећем,
над црквом мехурасти крстић блиста и ниче...
У пољупце – ко укус тамничења да слеће,
а ти ми пишеш: „Мили мој, чаробниче...”

Оловни шећер, сумпор-водоник, до детаља,
кроз мрље од мастила, сусрести како ваља
неошишане овце у пољима к'о млеч,
отешњале су избе, година се помаља,
и позната адреса, љубав, и старост већ.

ДОЛАЗАК

Осећам пропаст ослонца мртва, мртвоузлове куд се лута,
у мени прораста црква на крви астронаута.
Кроз будућих векова распршиваче и стигмате претходних –
трули црква будала, све јаче, мокраћом лудака сродних.

Ноћ повучена куком, ослепљена болом – моруна, у кругу,
осећам под ребром, овог трена – све цркве падају једна у другу,
родно сплитање корења то је, до мраморне им мрве стићи:
шта остаде од вере твоје? Само рожићи и ножићи.

И поздравно над главом дижући портрет Терјешкове,
свету се јавља бог дрхтав гмижући – водом барутном тешко је,
сији творац отпада – гори к'о мешалица у нирвани,
друже стаклени, плач успори – речник је дрвен у пилани.
Прави се нем на пустом копну, чекај исправке, миран,
и купићу ти златну лопту у продавници сувенира –
под спортском мајицом криј све, до јутра, нека питањца лете:
шта је то – лопта крадена, унутра, ил' окаснело дете?

Нимбус над ринглом, светли дар, штипкаће мраз окоља,
и отвориће се шар златном свилицом, споља:
пузнуће чарни јеж, невитак, у потрагу по парчад зрња –
кренуће, не баш Спаситељ, ал' ипак – сав у џемперу трња.

Принудно-јабучни крст већ приседе, леђа отежа, али:
јежић јабуку једе, јежић јабуку једе, а појевши је – жали;
на пољима Бајконура зима је, црно-беле строфе се коте,
и јаме бездана тама над свима је, к'о врхови Голготе.

ОЛУЈНА КУПОЛА

Олујна маглина, с јутра задата, над имања се нагне,
лута као жена брадата што цуња после свадбе,
издужујући се у сићушне грохоте, надевајући личине,
ја и ти смо – љубави и похоте променљиве величине.

Кадини крстићи – славинице у вису, заврнеш – пролију се
нулице снолике,
на подићима то ћилимчићи и нису, већ георгике и буколике,
над творцем-Сјај-дуралуминијем ходају, сред блеска:
лик спаситеља из Израилја и, финије, медицинка из Геническа.

У ресторан је бура упала, тањире с харингама тресе,
прогрме празним клупама – без мираза цура, удаљује се.
Памтиш: тај чупајући звук материје, чај с двопеком што усне
пали...

... Рађали смо се у орману империје и, к'о скелети, ван
испадали:
неоткривене Америке, микроскопи обсерваторије,
с црвеним дипломама – из хистерике, с црним белегом – из
историје.

* * *

Напој ме, Отаџбино, златоустим уснама
у тамно-плавој јами, где је пити и ласти.
У крв се стиснуше речи! Посечени са вама
због истине ћемо у падежима пасти!

Шта је истина, када, пијац не признајући,
скрива од нашег настојања
сузице надахнућа и усхита горућих
специјална гас-маска постојања.

Остави ме у врту, на брегу, крај извора,
близу Господњег срца, у слободи...
Где рукопис се пали, и живети се мора
на Хлебњикову и води.

ИЗ НЕПОСЛАТОГ ПИСМА

Кримски сутони твоји, узниче пансионата
у лила су, и рујним, пенушцима муската.
Крај Партенитског кеја – ветровит, зубат приступ,
немаш ком да препишеш књигу о Монте Кристу.

Море кине у сутон малим шверцерским чамцем,
Ају Даг од мамурлука загрми кратким ланцем.
Скрио месец у шлему сребрном мотоциклисту:
немаш ком да препишеш књигу о Монте Кристу.

Знаш, нисмо сви ми умрли, ум пустили низ улицу:
одмамише нас, у сутон, на орахову фрулицу,
спуштасмо се у пакла ложионе нестале,
и вршисмо подвиге – али постељне, премале.

Дуговечници месни пацовима нас звали,
у свод смо, од инфекција, под кипарисе пали.
Пишем ти, последњем брату, саборцу пука истог:
– не залутај у сутон – ћутањем злата чистог.

Већ руши васељену кроз чини светло-рђаве,
крај Партенитске луке,
око Кастељске тврђаве.

БУБЕ

Долетеше они и прекорачише праг –
бубомужици у чизмама од сафијана:
буба – пегави јелен, буба – носорог наг,
и мајмун – буба очарана.

И гледали су у далеки кут тмине избине,
где под стаклом, крај кандила стаде –
чудна буба – Исус, буба – тужне судбине
а друге и не треба награде.

Шта је истина, ако је извор пропао наш,
а лавор за прање руку пун земље што се спекла,
скида буба-прокуратор оклопљен плашт,
јер гладијатор није патрицијског порекла.

На гробним крстовима охрапављује кора,
и месија је скоро постао и реклама,
човече-човече, растајати се мора –
са својим бубама-бубама.

* * *

Заклавши куvara, у двориште, наште
изађох: ту куће и гробља бди смеса,
и свог сна се сетих где Њујорче ваше
сјаше ко лобања Демијена Херста⁴⁴.

⁴⁴ **Демијен Херст** (1965) – енглески сликар и вајар, сматра се данас најбогатијим уметником на свету. Овде се мисли на његову скулптуру „За љубав Господову“, која представља људску лобању од платине и брилијаната која је продата за 100 милиона долара.

Кезе чељуст свеци сред дуванског дима:
зуб нежности, па зуб мудрости, освете,
све чешће, за ручком, видим у сновима
троване животом сластице отете,

академске арке мостова и брана,
и опустошене у кућа зенице:
отров који плеше кроз отвор окана,
зрак прожимајући и књижне странице.

Од виршли чудесни свет се каткад ствара,
бесмртношћу пуни канте за гладника:
ја схватих – кривица није до куvara.
Вратих се у кућу, оживех јадника.

* * *

Пастиру наш, иже јеси, и ја сам – помало – *јеси*:
ево кромпира у маслу и харинге: замеси:
све манастирска храна, сушена, то у мемо
ево вотке у чаши, за здравље да се куцнемо.

Чудеса нек су јестива – а живот сам – послатак,
понекад – са сузама, а с чешњем лукца, каткад,
само у војном котлићу звецне ил' плъусне меко –
залутали метак ил' оцеђено млеко.

Ред, људетино свежа, не гурај бутом нагим,
у кулинарској књизи рецепт си баба Јагин,
ал' ти не губиш лице, чак ни у котлу зналаца,
а смрт је – замешаност сукрвице и салца.

Нема на свету народа, код ког за пиће и храну
толико имена нежних на залихама свану,
сећање гладно, крени, из заборава, тмином –
у тридесет и трећу, у село Јемељчино:

ледна колиба, сточић, огризак свеће љути,
бака унуку мазе: „Мила, ти сад не ћути,
рујно сунашце иза шуме и мора још се успија,
слађана моја, моја најукуснија...”

Хлеб наш насушни дажд нам днес,
Господе, стално јести остаје наша свест,
и треба да се кријеш, поштеђен од потребе,
јер ако се појавиш појешћемо и Тебе.

* * *

Веле да се смрт – плаши голицања,
зато коштане пете своје и крије, склања
час у смешне хулахопке и у папуче склиске,
час у моје грешке и отиске.

Не, мишљах, нису сви песници – пичкопаћеници –
спремајући се смрти под јорган к'о женици:
ех, зашкакљаћу је, док не отегне папке
да осветим све патнике испод луне златне –
па ја имам тако дуге прсте,
јebачки дуге и нежне прсте!

Ал' кад схватих да су јој бедра – медна, са стране обе,
груди подобне винским бреговима Кордобе,
искључих мобилни, журно навукох завесе,
у смрт засадох – рајско воће, да га понесе.

... Негде на Украјини, у вишњику на брегу
понела је од мене она сина и ћерку,
у ведрима љуљашке, кроз разне народе,
кроз воће и поврће, кроз сокове и воде...

Кажу да с јесени се Лета у Припјат⁴⁵ смести,
тамо је трговина, за попити и јести,
а тргују – не Јеше, Хохоли и не Јети,
не касапи, зомбији – деца чија пут светли:

⁴⁵ Припјат – град на Северу Украјине напуштен после хаварије у Чернобиљу

девојчица – најдуже прсте на свету има,
дечачић је на свету с најјачим муданцима.
Не предају се, понављају једну те исту фразу:
„Смрти – нема; нема; мама је отишла у базу... “

12. марта 2009.

Руски песник Александар Михајлович Кабанов рођен је 1968. године у Херсону. Године 1992. завршио је Новинарски факултет Кијевског државног универзитета. Живи и ради у Кијеву. Добитник је међународне награде Кнеза Јурија Долгоруког (2005), награде часописа „Нови свет“ (2005), награде *Вишеславског* (2008), *Волошинове* (2009), итд. Његове песме превођене су на украјински, енглески, немачки, грузински и холандски језик. До сада је објавио осам збирки поезије (1989-2010).

Кабанов је песник који воли узнемирен, ковитлав језик, каквим се труди говорити пре но што постави *обична* питања, а она потичу, углавном, из библијских запитаности и поставки. Кабанов је, језички, налик дечаку који зна да плива, али притом као да прска све купаче око себе, па се чини да му је то, каткад, важније од самог пливања. Ту су и говор савременог аргоа, и игре речи, и надреалне слике. Кабанов жели да скрене пажњу на свој стил, да онеобичи језик. Увек кад се појави један даровит песник, он са собом доноси своју интонацију, језик, посебну културу стиха – заправо свој темперамент, како би то истакао Гумиљов.

*Превод са руског и белешка
Владимир Јагличкић*

Дерил Беиб Вилсон

ОСТРВО ДИЈАМАНАТА АЛКАТРАЗ

Било је само једно писмо у сандучету. Изгледало је као да је ургентно. Било је тешко дешифровати слова која су личила на дечији шкрабопис. Унутра, пет страница. Исписане обострано. Свака реч као да је тешко притискала папир. Нисам могао да прочитам, али сам осећао поруку „Ал траз“ у првом параграфу, која је била разломљена и расејана. И на крају последње странице, остајући без простора, једва смештен потпис. Последње слово н, није могло да се смести у ивицу папира *Гибс*. Била је 1971. година. Пожурио сам да га видим.

Деда је живео у Атвamu, сто миља источно од Рединга у Калифорнији. У малој брвнари која је подсећала на кућице из бајки. У равници. Све у кући је било дотрајало и старо. Никад нисам знао колико има година. Ни старији из резервата нису знали. На моје питање су дуго ћутали. И то ћутање је трајало као година. Онда би климали белим главама у знак несигурности: „Био је стар са набораним лицем од када се сећам. Још док сам био дете“, одговарао би један од њих.

„Мора да је био рођен негде између 1850. и 1870. године“, говорио је други.

Био је Дан захвалности, 1989. То је време када мислим на деду и његова искушења. Себи сам дуго обећавао да ћу написати причу зато што острво Алкатраз мора да добије своју праву историју. Лако је за модерне људе да и даље верују да је историја Алкатраза почела од оног момента када је страни брод упловио у луку и странац који се звао Дон Хуан Мануел де Ајала који је ово острво назвао Алкатраз и то уписао у свој бродски дневник. То је међутим само једна скорашња прича.

Деда је говорио да је у давна времена Сакраменто долина била у ствари слатководно језеро. Дуго као копно и простирало се од северног дела Калифорније до јужне. Онда је једног дана љути дух земље располовио огромну громаду и гурнуо у језеро. Када се земљотрес најзад смирио, два велика таласа су се усекла у копно око парчета стења које је најпре названо Дијамантско острво (Алкатраз).

То ми је испричао једне зиме у његовој једнособној кућици у Атвamu. Зиме су биле хладне и оштре. Стигао сам касно

поподне. Путељак до његове куће је био поплочан стврднутим, поломљеним парчићима глине. Цео камионет је одскакао као да нема неку посебну тежину.

Мој стари Шеви камионет из 1948. године није имао грејање. Тешко се кретао. Звао сам га „Господин несрећник“. И тако је и завршио, фрфљајући и кашљући. Светла су само утихнула и одједном је све било црно. Ноћно небо је било прекривено звездама. Дијамантски плаво. Ветар је превртао и разбацивао травуљину запуштеним двориштем. Ни снег није могао да прикрије хаос.

Светло у прозору је обећавало топлу собу. Дах ми се залеђивао. Снег ми је крцкао под ногама и тај ме звук подсећао на коња који грицка суве јабуке. Стара врата су се отворила са тешком шкрипом. Дедино уморно стогодишње тело, црна силуета према светлу. Било је прилично светло унутра иако је простор осветљавала само једна гасна лампа. Мирис кафе је покуљао кроз врата и топлина с њим.

Деда је мало устукнуо и ја уђох у бунгалов пун испретураних и набацаних ствари. А ипак је било мирно и спокојно. Смрека је горела у камину. Мирис тог дрвета подсећао ме на лето, на нешто чисто. После загрљаја смо уз кафу разговарали док ме је деда гледао испод очију питајући се да ли сам стварно то ја. Кафа није била колумбијска, али је била ђаволски укусна.

Око нас је била дугогодишња дедина колекција. Стара и офуцана. И свако удубљење или неравнина имали су своју историју и као да се сећају почетка света. И радио који је купио двадесетих година овог, двадесетог века. Платио га је читаво богатство, 124 долара. Преварио га је неки трговац, а још смешније је то што је увео струју тек двадесет и осам година касније. До тада је већ заборавио на тај радио. Укључио га је тек 1958. Осећао се мирис устајалих година. Нешто као цркнути миш који се заглавио и тако непримећен трунуо годинама. И мирис заборављених старих новина.

Стогодишњак у прастарој кући испод старог месеца почиње причу о свом бекству са стене пре много година и повратка у болну прошлост. Тишина је била бескрајна... Помислио сам да плаче у себи. Или у тим годинама више нема суза. Онда је најзад, дрхтавим гласом почео своју причу:

„Алкатраз острово. Тамо где се река Пит улива у океан је место где сам давно рођен. Алкатраз је име које су му белци

дали. У нашим легендама је увек било једно име Дугина стена или острво Дијаманата. У нашим легендама су браћа Маус, близанци кренули да траже исцелитељско место за наше болесне. Ишли су до ушћа где се Пита река улива. И нашли су дијаманте које су донели свом племену. Говорило се да ће они донети срећу свом народу, свугде где се налази. Увек смо знали да се дијамант налази на острву близу океана. Увек смо мислили да је дијамант мисао или истина. Нешто симболично. Нешто што је вредело пуно. Не накит. Нешто много вредније. Светла која су зрачила изнутра. Зато је био такав назив – Дугина стена.“ Деда је говорио о давним временима у заносу једног мудраца.

У једном од многих погрома која је у прошлости имало њихово племе око Пита реке, када је његова трудна мајка заробљена и са многим другим Индијанцима морала да маршира по цичи зими до Алкатраза. У исто време војска је чистила Калифорнију. Неки наши сународници су морали да се под присилом преселе у Резерват Кавело. Други су превожени у отвореним вагонима за животиње у Куапу у Оклахоми. А многи су бродовима одвожени на пучину и бацани преко оградe у хладни океан.

Потомци оних који су ланцима одвожени у Куапу су и даље тамо. Неки су жртвовали животе да се врате у област Пит реке. Чак и хапшења, убиства из „ватрених цеви“ и крајње опасног повратка у зимским, хладним ноћима, није их спречавала.

Деда памти да је био јако млад да се сећа свега, али га је његова баба стално подсећала на те догађаје. Стражари су дозвољавали да пливамо око стене. Моја мајка је пливала сваког дана. И други су то радили. Нису само пливали него су тако јачали и учили о воденим струјама да би могли да се врате кући. „Када је дошло време“, настављао је деда, „били смо спремни. Кренули смо у поноћ. Бака ми је рекла да сам ја био скоро беба и да сам се чврсто држао за мамина леђа док је она пливала од Алкатраза до чврсте подлоге. Бака се сећала да сам се ја тако чврсто држао за мамина леђа да сам јој скидао огрлицу која труне негде у дубинама воде.“

Показујући прстом према југу, деда је означио правац где се то догађало. Дрхтећи понесен емоцијом, на моменат је застао. „Не сећам се да ли сам био уплашен“, рекао је деда,

погрбљен, стављајући прст на изборану браду прекривену белом брадицом. „Мора да сам много био уплашен.“

Када су старе, замарчене очи почеле да сузе низ распуклу кожу и дуге паузе између реченица постале чешће, и ја сам задрхтао. Била је нека чудна благост у његовом гласу. Наше су чаше већ дуго биле празне и ватра се скоро угасила. Месец је нестао са зимског неба када је деда одједном застао. Отворио сам вратанца од шпорета, угурао једну велику цепаницу, и мало се одмакао да избегнем неколико великих варница које су излетеле пре него што сам затворио вратанца. Онда је настала дуга, гробна тишина.

Деда је, поново, изненада почео да говори: „Мислим да на острву нису заиста били дијаманти. У ствари, ја сам увек мислио да су дијаманти само симбол неке врсте разумевања, добрих мисли или нешто слично.“ Протресао је белу, ђубасту главу и као да је неким чудом хтео да оде у то давно време. Дуго је размишљао. Знао је да ја све записујем.

Ноћ је била густа. Којот је завијао на северу. А негде далеко на западу, стари којот је храпавим гласом објављивао лепоту дивљине испод звезданог неба и ледену слободу која се ширила на све стране.

„Када сам први пут чуо о дијамантима, мислио сам да је то прича о нашем бекству. Али пошто сам причу чуо много пута, знам да није реч ни о дијамантима. Мислим да је, ипак, ово прича о покушају браће Маус да донесу истину међу наше људе да им помогне. И ја сада не знам где је та истина. Где се крије? Можда је сакривена дубоко у планину Шаста или у Медицин језеру? Крије се од наших људи. Сигурно нас не воли. Негира нас.“

Прича једног човека старог као планина ме је растужила и заинтересовала у исто време. Било је немогуће да неко побегне са Алкатраза. Америчка пропаганда уз коју сам одрастао је говорила да је немогуће побећи са тог острва због брзих хладних струја снажног океана и околних река које су правиле смртоносни ковитлац. До ове дедине приче ја сам веровао свим тим пропагандама. Он је промишљао као духовно биће које разуме природу. У његовом свету, ја сам само био дете – странац. И сам сам се тако осећао док сам разговарао са

старијим људима. Као бели човек. Осећам се као нека припитомљена креатура која покушава да разуме оригинално краљевство, иако је знао да они долазе слободни из дивље природе.

Мирним гласом деда је наставио: „Лутали смо ноћима. Дању смо се скривали. Морали смо да пешачимо на југ три ноћи, пре него што окренемо ка северу. Искрцали смо се у Сан Франциско и морали да с кришом пробијамо до места које се данас зове Сан Хозе, путујући само ноћу, без хране, све док не крену на север. Америчка војска нам је била за петама. Морали смо да будемо лукавији од њих. Нисмо смели да направимо ни једну грешку. Ишли смо на север. Требале су нам још две ноћи. Дошли смо до обале велике реке. Нисмо могли да је прегазимо. Била је пребрза. Моја мајка је кренула узводно и скочила у воду. Сви су скочили за њом. Бујица нас је однела на другу страну. Одмарали смо два дана једући мртве рибе које смо нашли на обали, уз реку. Нисмо могли да их печемо на ватри јер би нас открили по диму. Зато смо морали да једемо мртве, живе рибе. Ноћ је била почетак новог путовања. Још две ноћи. Тамо је било једно мало острво усред планинских венаца (Сутер Бутс). Када смо се приближили том месту, један младић се попео на врх. Био је врло храбар. Као и сви ми. Била је зора. Чекали смо да нам махне. То је био план. Дуго, дуго смо чекали. Онда смо чули: 'Аксо. Јет! Јет! Аксо-Јет! То-ксо-ја-токи! То-ксо-ја-токи – Тањан! (Планина Шаста, планина Шаста! Север!'). Били смо срећни. Били смо близу својим домовима. Мајка ме је чврсто пригрлила. Плакали смо. Сећам се тога добро. Сви смо плакали. И ја и мајка и бака. И сви око нас.“

Мој деда је део мајке земље већ дуже времена. Знање које је закопано с њим изгубљено је за генерације које долазе. Оригинално знање које је сада потребније него икада, ако желимо да опстанемо као посебан и аутономан народ. Вероватно ће генерације које долазе бити заинтересоване за традицију и обичаје, баланса између света белаца и света Индијанаца и трагаће даље за таквим знањима.

Скоро ће зима. 1989. година. Снег је већ дубок на планини Шаста. Блештаво бела коса мог деде као да прелази у жућкасту. Сада када се боље присетим те боје за коју сам увек говорио да је сребрнаста. Та лепа планина. И тај прогоњени храбри ратник који је стајао на младом сунцу вичући уплашеним људима који

су чекали у подножју: „Аксо. Јет! Аксо-Јет! То-ксо-ја-токи – Тањан!“ Пре 140 година то је могао да буде крај једне нације.

Највероватније ће младе генерације покушати да лоцирају ове речи у склопу саме планине. И сигуран сам да ће те генерације објавити свету многе истине о овом свету који је неизмерно збуњен и рањив. Поглавица племена Пит Ривер, Чарли Бак, често је говорио: „Истина је та која ће нас ослободити. Истина.“ Тако је мислио и мој деда. И ја мислим да су ту такву истину покушавали да за наш народ донесу браћа Маус са дијамантског острва пре много година. Истина која најпре мора да се разуме, поштује и усвоји. Истина која мора да се нађе по сваку цену и да се вреднује.

Још чувам дедино писмо. И даље не могу да га прочитам, али и када бих и могао, сигуран сам да би порука била иста као и ова прича коју ми је поклонио док је месец пажљиво слушао, а ветар шапутао преко замрзнуте Атвиме, једне хладне зимске ноћи пре много година.

(Прича преузета из *Антологије писаца Индијанаца*, која ће се ускоро појавити у НКЦ-у, под насловом *Ноћ која се прикрада*.)

Дерил Беиб Вилсон (Darryl Babe Wilson)

Пунокрвни Индијанац, рођен 1939. године. Магистрирао и докторирао на Аризона Универзитету. Један од најдоследнијих живих бораца за очување и промовисање културе америчких Индијанаца.

Аутор је неколико књига есеја, прича и песама, а за свој прозни рад је добио и престижну награду *Круг украсне речи* као најбољи писац за 1999. годину.

Превод са енглеског и белешка
Иван Цветановић

Лирген Бекер

НАЗАД НА СЕВЕР

Према једном колажу Ранга Бонеа

Јабланова дрвореди постоје. Земља риба можда,
међ' копном и морем равна. Па и не познавасмо
тај крај кад следисмо каруце са платненим кровом.

Сад сам сигуран. Са стране смо превртали листове;
време што поста видљиво може се поновити;
од пар година ништа не зависи.

Да ли је довољно наћи делове који недостају,
ишчезлу биографију... рубови пејзажа издужују се кад сећање
суделује а остатак прича узима из његовог сна. Небо

овде никада не престаје. Можеш и даље да се крећеш,
све даље до јабланова, одакле
шушкање и уздисање морске обале долази.

КРАЈ ЈУЛА

Зелени парадајзи. Хладњикаво је данас. Седимо
крај отворених врата; у собама
још врућина. Катастрофа и коментар:
није било алтернативе. Поподне
из жбуна се појављује зец, сигуран у
кућу, сигуран у небо. Стара фотографија

са баштенским столицама и децом која су касније
на фотографијама у униформама, јахачи хеликоптера и марин-
ци.

Чајник је све прегрмео, а око улаза у бункер
бујају дивље руже. Навече захладни
у собама. Вести кажу: било је
алтернативе, али прекасно.

ЖЕНА У ПЛЕТЕНОЈ СТОЛИЦИ

Слика жене која плете
на прозору, изван шупа, двориште.
Биће да је било лето
касно тридесетих кад открих
како се пуцкетање плетене столице слуша.

Преграђени станови. Слика у камиону за превоз намештаја
између кофера, картонских кутија; видех је напокон
виси поред пејзажа Висле и Мерхајмске пустаре
у некој баштенској просторији, средином августа, висила је
изнад плетене столице која празна беше и нема остаде.

Белешка о аутору:

Јирген Бекер (**Jürgen Becker**), рођен је 1932. године у Келну, члан је Академије уметности. Живи у Келну. Пише прозу, поезију, радио драме. Последње објављене књиге: *Ивица села са бензинском пумпом. Песме* (*Dorfrand mit Tankstelle. Gedichte*, 2007), *На радију море. Новинске реченице* (*Im Radio das Meer. Journalsätze*, 2009), *Амбари на терену. Песме са колажа Ранга Бонеа* (*Scheunen im Gelände, Gedichte mit collagen von Rango Bohne*, 2012).

Песме преузете из часописа „Sinn und Form”, Berlin, März/April, 2012.

Кристоф Мекел

О ПРИВРЕМЕНОЈ СМРТИ

Побеже из ноћи
у дан и назад у ноћ,
неупотребљиво време.
Гамад, дрвене ногаре
примакоше се даље од њега.

Трчкарао тамо амо, у цепу
цедуљицу са његовим именом.
Али животиње нису знале да читају,
нису ждерале папир,
нису имале разлога да га растргну.

И дође та Привремена
са цаком на плећима,
насрну и повика:
пристаје боље него мртвачки сандук –
бесплатно – све за тебе!

Он тада зграби своју шансу,
испуши још један чик,
скочи у цак.
Тај беше премален и са рупама.

Хитнуо је у цак своје наопаке ципеле.
Живео је и даље, стопала су крварила,
још увек бос, стопала крварила,
кад год се та Привремена враћа
искушава.

САРА У ВЕНЕЦИЈИ

Одакле долазиш те тако нешто
још ниси видела:
у море просуто сунце, позлаћена ноћ.

Из које земље долазиш
па те отворено небо запрепашћује,
лето, вино и оно што је светло,
звона, оргуље, лавље очи,
лагуне пуне сребра.

Препуних очију враћаш се
у твоју зазидану земљу, седиш дуго
на шамлици крај прозора
и не можеш да схватиш:
опет ти море измакло, сунце сиво.

ОВАЈ ДАН

Сви добри духови за овај дан!

Ветар силно и топло струји.
Велика светлост надграђује дан.
Пчеле и ждралови над таласима што о обалу бију.

Стварање као да је још једном почело.
Нема претпоследњег дана, нема последњег
а море покреће живи мрак.

Кућа, у шуму птичјих летова
узлеће у пиније.

Радост, реч васкрсава
није отета, није омађијана.

Качимо ципеле напољу на ветар
и он их пуни лептиром
и семеном камена.

Неколико реченица које хтедох да ти довикнем
за данас, за сутра,
за седам живота, нема краја –

Белешка о аутору:

Кристоф Мекел, (**Christoph Meckel**), рођен 1935. у Берлину, писац и графичар. Живи у Берлину и Фрајбургу. Последње објављене књиге: *Овде се злато пере – сећање на Петра Хухела* (*Hier wird Gold gewaschen – Erinnerung an Peter Huchel*, 2009), *Јаук Бога* (*Gottgewimmer*, 2010), *Руска зона* (*Russische Zone*, 2011).

Песме преузете из часописа „Sinn und Form”, Berlin, Januar/Februar, 2012.

Кристијан Розенау

ДИСАЊЕ ЗАВИЧАЈА

у завичајном дисању пољана
атарске међе, пут и реч.

као на прашњавим језицима
врцави вокабулар
урања у памћење –

заборављена села пламте ноћу,
штап, шешир, пицаме
а мајка је јела од оца

– његово ћутање
празнина беше стално,
шупљина у реченици
о пореклу и споразуму.

а под старим јабукама
лежала је ујесен моја мала глава,
сва смежурана
посута мувама.

из њене љуштуре с коштицама
прасну песма.

ДВЕ ОВЦЕ У ПЛАВОМ

учисмо да говоримо
од бајки да пишемо
од бола да ходамо

од мере кораке очева
недељом кад је звоно
куцало свој час

његов простор за јеку беше свет
краљевство се из крзна пењало
прах пасјег сна

две овце у плавом то бесмо
увече са сврабежом –
с крстом на челу ујутру

са смоластолепљивим прстима
криво је стајао језик
међ' чичком у цвату

на железничком насипу жице
у дрвету зујање
старих телеграфа –

бандере с керамичким птицама
запоседнуте белином – окачене шеве
рече ти у хропцу тихо

ожежи ожежи

ГАВРАНИ

каки један гавран около кућа
а ти бројиш позиве
грактаће заклетве ујутру
и увече, гркљасте одјек у сну –

ни са три није проговорило
пожалила се једна у сузама, коса јој
беше већ као магла бела
ујесен изнад мртве баре
са четири је упало

пет свећица изброја гроб, пет откуцаја
сат и уреза се конопац
у амбару, тек грактај један
висила је кратко у тишини, тако људи кажу,

и дуго се потом још деци причало:
кад гаврани у јесен на ливади
испред мртве बारे заседну и ћуте
црним својим погледима –

држите се подаље

Белешка о аутору:

Кристијан Розенау (**Christian Rosenau**) рођен је 1980. године у Вајмару где је студирао на музичкој академији „Франц Лист“. Ради као музички педагог и слободни уметник. Његове последње збирке песама: *Иницијали птица* (*Die Initialen der Vögel*, 2006), *Кафић* (*Café*, 2007), *Зимске бразде* (*Winterfurchen*, 2009).

Песме преузете из часописа „Sinn und Form“, Berlin, Juli/August 2012.

Превод са немачког и белешке
Драган Ј. Ристић

Погледи

Бранко Горгиев

VAMBEDAY ИЛИ СВЕСТ О БОЖАНСКОМ

Где год се окренули око себе, где год бацили поглед око нас, видимо само предмете и ствари које је створио човек. Свет човека је у потпуности постао вештачки, умјетан, неприродан. Не само предмети, ствари које нам служе: куће, зграде, превозна средства, столице, кревети, телевизори, компјутери итд., већ и слике које свакодневно виђамо; звуци, тонови, музика коју слушамо; речи, гласови који навиру са свих страна, док смо будни и док спавамо, све је то означено људским печатом. Окружени смо својим сопственим производима као појединци и као врста, а тиме и осуђени на сопствени свет артифицијелног. Притом, што више производимо ствари, предмете, речи, гласове, тонове, тим више јача наша везаност за оно артифицијелно. Штавише, степен људске цивилизованости мери се управо овом везаношћу – данас допунски појачану и везаношћу за оним тзв. виртуелним. Као паук који ствара мрежу из сопственог тела, тако и човек ствара свој људски свет. Али док први бацају мрежу искључиво на плен и због плена, овај други често постаје сâм плен мреже коју баца на друге.

Окружен невидљивом копреном сопствених производа савремени човек полако тоне у својеврсни хипнотички сан, приметно губећи врло важно примордијално осећање о природном и божанском. И док о природном још увек добијамо одређене унутрашње импулсе који нас просто терају у његово окриље, о оном другом, божанском, подстицаји за повезивањем као да постају све слабији, нејаснији, конфузнији.

Извесно је да такозвани „зов дивљине“ још увек постоји у нама. Одређена доза „дивљине“ вероватно никада неће ни пре-

сахнути у људском бићу. Ми смо свесни, штавише знамо да, као деца природе, носимо у себи не само онај вегетативни, већ и онај њен дивљи, анимални део. Можемо ми да га потискујемо, контролишемо, па и затомљујемо у потпуности, али ће он свеједно да се врати, на овај или онај начин, у његовом добром, позитивном виду, или у оном другом, осветничком. Не морамо много да бринемо о томе, природа увек долази по своје. И када се удаљимо од ње, нађе она пут до нас. Уме она да се наметне; ако не кроз добро, кроз здравље, онда кроз болест; ако не кроз мирно, лепо време, онда кроз олују, торнадо, земљотрес, цунами, вулкан. Зна природа како да нам стави до знања ко је она и ко смо ми у односу на њу. Има она лек и за најохочије и најтврдокорније представнике људског рода. Ако не милом, онда ће силом пробудити у човеку свест о природном.

За разлику од природе и природног, оно божанско као да нема више ова моћна средства на располагању – бар савремени западни човек данас у то верује, сматрајући их делима природе а не Бога. Но, свеједно, уколико их и има, чини се као да их више не користи. Или, уколико их користи, онда то више није споља, већ пре унутар човека, у његовим засенченим, скривеним душевним подручјима несвесног. У сваком случају и божанско има начина да пробуди свест човека о овој његовој инхерентној димензији. Као и природа, ако не кроз добро, кроз душевно и телесно здравље, онда кроз телесну или душевну болест; ако не кроз здраво, ведро расположење, онда кроз разноврсне душевне олује, торнада, кроз унутрашње земљотресе, цунамије и вулкане који похарају све оно што му се чинило стабилним, блиским, трајним.

Ипак, силом се можда развија свест, али не и љубав о нечему, још мање разумевање – о прихватању и да не говоримо. То добро знају и Бог и Природа. Сила као метод, као пут којим се ствара свест о нечему, примењује се само у ретким и изузетним околностима. Обично када је пут према природном и божанском запречен нездравим душевним и духовним налагама који онемогућавају несметан приступ овим скривеним подручјима људског духа.

Савремени западни човек прилично дуго је погрешно инструиран да се такмичи, па и бори са природом – у новије време и са Богом, и то свим расположивим, легитимним и нелегитимним средствима. Његова омиљена девиза, нарочито од просветитељства наовамо, била је: Природу треба покорити, потчини-

ти сопственим потребама, док Бога, будући да не постоји, треба одбацити из свих сфера живота. Уколико пак исти и даље даје „знаке живота“, онда га треба протерати, не само из јавног живота, већ и из умова и срца људи, милом или силом, не би ли они постали „срећнији“, „слободнији“. Претпоставка која је стајала иза ових тежњи гласила је: Природа и Бог су својеврсни тирани који стоје на путу људске среће. Филозофија која заступа овакво становиште о самодовољности људског ума, знања, силе и моћи, нарочито од Ничеа наовамо, обично се назива – прометејском.

Прометеј јесте митски јунак који је, укравши ватру од богова не би ли помогао људима, стао на страну људског рода. Но, иако је његово име Pro-metheos значило Про-мишљени, с аспекта света богова и људи није промишљено поступио, јер је сам настрадао. Стога би му више одговарало име Про-осећајни, него Про-мишљени. Учинио је добро дело, помогао људском роду, али је запечатио судбину своју и људску. Нити је он прошао добро „на Кавказу“, нити је људски род искористио ватру само на добро. Но, најгоре у овој причи јесте то што се ово његово узвишено дело данас види искључиво као чин људске преузимаљивости, а не као најдубљи израз саможртвене љубави, некако неодољиво налик оној Христовој. Тиме је овој причи одузето оно највредније у њој – вредност љубави, спремност подношења сопствене жртве зарад слабијег, немоћнијег, угроженијег. А уместо тога промовише се сам чин крађе, смелост, дрскост да се узме оно што нам је потребно а што није наше, па и по цени страдања.

Замена поенти и вредности садржаних у овој причи била је потпуна. Оно што је врхунско, узвишено, постало је споредно, неважно, док је сам чин крађе, голи опстанак и преживљавање по сваку цену, промовисано у врхунску, ултимативну вредност. Није ни чудо што данас имамо тако искривљени однос према Природи и према Богу. Однос у коме су људи у вечном рату са слепим силама Природе и свесним енергијама Бога не може бити ни добар ни нормалан. Зато није ни чудно то што чак и Дарвинова теорија еволуције, а по којој су људи постали од животиња, није донела овим другима некакав посебан облик уважавања, поштовања. Тек од скора се овај однос почео мењати, од када је човек почео да увиђа колико су ствари дубоко повезане и то тек након кушања штетних последица оваквог односа према природи и живом свету. Чак се појавила и нова научна

дисциплина биоетика (од седамдесетих година 20. века), која морал смешта у само средиште односа између човека и природе.

Међутим и ова дисциплина, иако сасвим позитивна по својим базичним поставкама, будући да афирмише и развија људску свест о природном, ипак ће се показати инсуфицијентном. Наиме, није довољно развијати људску свест о натуралном и етичком код човека, уколико изузмемо, или потпуно искључимо развијање људске свести о супранатуралном, божанском, нуминозном. Однос према нуминозном, према Богу, на Западу је постала ствар индивидуалног избора. Осим ужих религиозних заједница, држава као највиши репрезентативни орган свеукупне заједнице у новије доба више не инсистира на томе да има водећу улогу на овом плану. Она је секуларизована, а образовање ослобођено од сваког уплитања у лични религиозни однос. С једне стране, после дуговековних религиозно инспирисаних ратова, то се показује као племенита и позитивна ствар; с друге стране, будући да је човеку такође нужно потребан изграђен однос према нуминозном, исти се суочава са извесним егзистенцијалним проблемима које не зна како да реши.

Зато битно питање овде је какав однос нам је потребан и на који начин га треба развијати. Можда су по овом питању добар пример дали северноамерички Индијанци који су имали прилично индивидуализовани однос према нуминозном и, истовремено, ниједан регистровани рат по питању вере. Како вели поглавица *Црвени капут* давне 1805. године у свом одговору на позив мисионара да пређе са својим саплеменицима у хришћанство: „И ми имамо религију која је дата нашим прецима да би била преношена са колена на колено све до нас, њихових потомака. Она нас учи да будемо захвални, уједињени и да волимо једни друге. Никада се не свађамо око религије.“

Можда је овоме погодовао њихов главно политеистички поглед. Чињеница је да се верски ратови нису водили у политеистичким друштвима, за разлику од монотеистичких у којима су они правило. Ипак, ако није било верских ратова у политеистичким заједницама, онда је извесно било верских прогона. Први хришћани били су често прогањани и убијани у Римској империји. Северноамерички Индијанци не познају овај изум развијених, цивилизованих народа. Штавише њихов однос према нуминозном је увек везан за оно натурално, природно, и обрнуто. Никада и ни у једном тренутку нису одвајали једно од дру-

гог, нити смањивали степен интезитета двоструког уважавања и поштовања. Њихова институција названа *bambeday* у којој појединац иступа на неколико дана из људске заједнице на неком осамљеном месту у природи, не би ли ступио у непосреднији однос са божанским, говори у прилог томе. Чин одвајања од света људи је индивидуални, самосвесни, саможртвени чин, пропраћен постом, молитвама, унутрашњим посвећењем, чији је циљ повезивање са Великом Тајном, са Вечним, или како се на језику Сијуа назива Бог, *Vakan Tanka*. Природа је онај Велики Свештеник самог Бога, онај медијум, посредник, кроз кога се ступа у непосредан однос са Невидљивим, Вечним, Богом. Одатле и термин *bambeday* значи *пост, сањарење, усамљена молитва*, а по Чарлсу Истману (Охијеси) можда је ову реч најбоље превести са *свест о божанском*.

Управо ова *свест о божанском* је оно што начелно недостаје нашој савременој цивилизацији. Међутим, проблем са нама је, како се чини, много дубљи. Наиме, када развијамо *свест о божанском*, онда нам бледи *свест о природном*, и обрнуто. Никако да ухватимо корак, да синхронизујемо развој и једне и друге свести истовремено, никако да ускладимо у себи оба аспекта. Тако док смо у средњем веку развијали до крајњих граница *свест о божанском*, некако нам је бежала *свест о природном*. Данас нам се догађа обрнута ствар, док развијамо *свест о природном* потпуно губимо из вида *свест о божанском*. Ово двојство савременог цивилизованог човека, или можда његова искључивост и тежња ка сваковрсним једностраностима, као да је својеврсна програмска грешка уграђена у самом менталном склопу западног човека — грешка, која се може установити у готово свим његовим тежњама и теоријским поставкама.

Просто је симптоматично то што данас, док покушавамо да развијемо *свест о моралном* не би ли смо се приближили себи и природи, на шта почива само учење биоетике, истовремено заборављамо да истинске спознаје моралног нема без развијене *свести о божанском*. Никако да увидимо чињеницу да *свест о људском* није довољна категорија у сагледавању и разумевању, не само моралности, већ и природе по себи.

Оно што нама није јасно, и поред толиких цивилизацијских постигнућа, технолошких иновација и задивљујућих изума о којима нису могли ни да сањају наши преци, то је било врло јасно, северноамеричким Индијанцима, бар до скоро, док се нису цивилизовали и утопили у силу која их је покорила. Мада

и ми имамо сопствену традицију као и северноамерички Индијанци, све мање смо повезани са њом, а уколико се уопште и повезујемо онда то није на онај изворни, аутентични начин, већ на један формални, сведени, па и прилично отуђени начин. Проблем са традицијом је што она тражи одређени начин живота. Не можемо симулирати традицију, као што не можемо да симулирамо ни начин живота. Није чудо то што је и она некако постала загађена, извештачена, отуђена од сопственог извора. Оно што се догодило северноамеричким Индијанцима на плану традиције, то се исто догодило и са нашим традицијама у контакту са развијеним цивилизацијама. У том погледу су врло инструктивне и истовремено прилично поражавајуће речи Чарлса Истмена Охијесе, који је провео тридесет и пет година у цивилизацији белог човека. Охијеса каже:

„Много пре него што сам чуо за Христа или видео белог човека, необразована жена ме је научила шта је суштина моралности. Уз помоћ саме природе научила ме је стварима једноставним, али изузетно важним. Упознао сам Бога. Спознао сам шта је доброта. Схватио сам шта је стварно лепо и то заволео. Цивилизација ме није научила ничему кориснијем. Као дете знао сам како треба давати – то сам заборавио када сам постао цивилизован. Живео сам природним животом док сада живим потпуно извештачено. Сваки леп облутак некада ми је био вредан; сваком дрвету указивао сам поштовање. Сада одајем пошту – заједно са белим човеком – насликаном пејзажу чија се вредност изражава у доларима! На тај начин Индијанац се мења и уздиже управо онако како се стена претвара у прах – да би на крају постао део мешавине од које се праве вештачки блокови прикладни за уградњу у зидове модерног друштва.“

Понос староседеоца Америке био је измешан са јединственом понизношћу. Духовна охолост била је страна његовој природи и његовом учењу. Никада није тврдио да је моћ артикулисаног говора доказ његове супериорности над немуштим створењима – сасвим супротно, ову моћ је сматрао опасним даром. Веровао је у ћутњу која је за њега била знак апсолутне равнотеже. У ствари, ћутњу је сматрао показатељем савршене уравнотежености тела, ума и духа. Према мишљењу овог необразованог мудраца, човек који је био довољно јак и способан да задржи унутрашњи мир упркос тешкоћама са којима се сусрећао из дана у дан – а овакве људе Индијанци су поредили са дрветом на коме не трепери ниједан лист или глатком површи-

ном воде – имао је идеалан став према животу; другим речима, живео је идеално.

Да сте оваквог мудраца упитали шта је то ћутња, он би одговорио: „Ћутња је Велика тајна! Света ћутња је Његов глас!“ А да сте га упитали шта су то плодови ћутње он би одговорио: „Самоконтрола, права храброст, издржљивост, стрпљивост, достојанственост и побожност. Ћутња је камен темељац карактера.“ (Истман, *Дух Индијанаца*, стр. 40-41, 1911)

Ћутња је Велика Тајна, *Vakan tanka*, речју Бог; док је Света ћутња Његов глас! Ништа дубље и потресније од ових једноставних речи. Бог јесте Ћутња, с тим би се сложили и сви хришћански монаси, исихасти – митрополит Антоније Блум, у потпуности (*Школа молитве*).

Нашој цивилизацији недостаје Ћутња, а Светој ћутњи давно смо окренули леђа. Ипак, станемо ли за тренутак, смиримо ли наш дух, оставимо ли свет артифицијелног и виртуелног иза нас, полако ћемо ослушнути ове речи: *Природу никада не смемо обезбожити, исто као што ни Бога не смемо онеприродити!*

Оно што важи о природном и нуминозном, такође се односи и на човека – *ни Бога не смемо никада дехуманизовати, исто као што ни човека не смемо обезбожити!*

Свест о божанском не расте и не развија се на прави начин уколико не развијамо и *свест о природном*, и обрнуто, *свест о природном* се не развија на прави начин без ширења *свести о божанском*.

Негде смо успут изгубили моћ дивљења, одушевљења, поштовања, и што је најгоре, одбацили осећање захвалности, како према Природи тако и према Богу.

А можда је решење у томе што бисмо најпре почели да развијамо ово последње, али не и најмање важно: *свест о захвалности*, Богу, Природи, људима, пријатељима и ближњима... Списак је подугачак, али не треба да бринемо, управо тиме што бисмо га проширивали постали бисмо ближи и себи, и људима, и Природи, и Богу.

Vambeday није могућ без развијања *свести о захвалности*. Штавише без ње не би ни било свести коју можемо именовати као *хуману, људску свест*.

Тумачења

Жарко Ђуровић

ТРАЈАЊЕ У ПРОЛАЗНОСТИ

(Срба Игњатовић: ЛИРСКИ ОСМОГЛАС, *Алтера*, Београд 2012)

Иако је веома тешко спојити субјективни склоп дјела са његовом рецепцијом, Срба Игњатовић је у „Лирском осмогласју“ то успјешно остварио. Успостављена је чврста узрочна веза између назначених феномена и сваки од тумачених аутора добио је *свој* аутентични портрет. Важну улогу у томе подухвату одиграла је ауторска сродност, не толико по тематици поетског свијета, колико по начину како се она користи у вокацијском смислу.

Оно што најприје пада у очи, то је страшно везиване аутора за поезију „опсјеног типа“, а њу је могао издашно пронаћи у збиркама тумачених пјесника. Рекао бих у прилично широком временском распону. Можда је ту приврженост овим „опсенарима“ условила старосна сродност, будући да она формира и сродност стваралачких афинитета.

Знам једно: Срба Игњатовић је изузетан пјесник који добро зна гдје се зачињу и како се „скенирају“ флуиди пјесме. Како је био свјестан те чињенице, упустио се у авантуру да их поименице „пропусти“ кроз избирљиву лупу. Гледано са тог становишта превид није био могућ.

Друкчија би ствар била кад би тумачење поезије имало други добило строго критички углумјер. Овдје заправо стваралац говори о ствараоцима. Његово је да пјесму отвори, прво као чувствену, а потом као лирско-филозофичну сферу и да је као такву приближи нашем радозналом духу. Аутор притом рачуна на избирљивог „дегустатора“, који метафизичко поима-

ње свијета, дакако са предлошком опсјене, прихвата као неопходну креативну потенцију. Субјект је стожер тако схваћеног артикулацијског модалитета.

У свијету, а највише у бићу, постоји двојност. Ако се много тога смјести у круг, постоји нужност да се из круга изиђе. У маштени простор који стиху шири крила, мотивишући их за лет. Питамо се гдје? У опсјену. Поезија Србољуба Митића заправо се тамо запућује. Игњатовић јој даје третман пјесничке фантастике, гдје је визија, односно слика те визије, подређена том родљивом услову. Случај овога пјесника, са којим сам био близак, говори да се трагизам најинтегративније прелама у осјетљивом бићу. Са санописном дијаграмизацијом осаме и пустињаштва. Оно се, у неким сегментима, пропиње у катарзичне нотације: *свет је црна листа / али блистас*.

И Игњатовић је пјесник песимистичког педигреа. Дубље спектрирање тога феномена није знак неке помодности, него тражење кључа да се у пјесничком медију траже рефлексии затамњених окана егзистенције, гдје једино око „здравости“ може обитавити у самозаваравању. Пјеснике у „Лирском осмогласју“ идентификује такав идиом. Можемо га третирати и као постулацију апсурда, с обзиром на његове мраколике тангенте, али се и ту налази нека врста искупа. А то је схватити како се срasta с бићем и како се од тог срastaња бјежи. Тиме се не негира биће. Напротив, проширује се атлас његове духовне слободе.

Игњатовић у овој књизи апострофира проблем пјесника који путем стиха, његове сновне стимулације, траже и експонирају своју природу. Све се те природе разликују једна од друге. Негдје су, као у примјеру Мијовићеве поезије, прожета два креативна слоја – лирски и умствени. Саткани су оба од предива вишезначних рефлексииа и симболике. За њега Игњатовић каже да је овладао малом и већом формом, дајући обновљеним тематима нове меланхоличне одсјаје и значења. Аутор веже значење поезије са тренутком. Који је њено аутохтоно извориште, јер га слиједи надахнуће креативних спирала – мисли, тона...

Ако у поезији тумачених пјесника препознајемо присуство жељних очекивања, гдје спада и потреба за зближеношћу, постоји и апсолутна сумња, коју не може уклонити идиличност доживљене природе. То не значи да не постоје повезаности између свијета и свијета бића, али постоји и атомско распарча-

вање слика и праслика живота и слутњи. Па и осјећања нирваничног поријекла. Русо сматра да су та осјећања произишла из ничега, из празнине, а да им је дух омогућио пуњење новим спознајама. Оне се овдје крећу лирском путањом и са уочљивим знаком чистог осјета.

Колико у поезији постоји јединство унутрашњих осјећања, тешко је рећи. За њима сви затупљени пјесници теже, али је срећна околност да се она и међусобно разликују. Док су код Пуслојића заснована на визуелном идентитету и имају често барокна изражајна својства, код Зорана Милића и Рада Томића запажају се друкчије тематско-изражајне експликације, задржавајући на креацијском плану традицијску ароматику.

„Лирски осмоглас“ оптикује гласове пјесника у „слободном фазону“ и без накнадног ретуша, што говори о досљедности ауторове поетичке оријентације, стечене добрим дијелом самом стваралачком вриједношћу, крунисаној у више жанрова. Најрадикалније у поезији, која је у мисаоној сфери и лирској сливености досегла зенитну тачку.

Онај који умије да ствара, умије и да тумачи. Нећемо погријешити ако кажемо да су неке пјесме (ту мислимо на Митића и Пуслојића), настале као плод „несвестице“. Боље рећи визија насталих под притиском „летаргичног праска“.

Ако већ код тумачених пјесника препознајемо ове или оне стваралачке црте, нећемо разминуту ни ону црту коју ћемо једноставно именовати – *идеалом*. А он се састоји у томе да су супротности духовних стања у моћи да продубе пјесничку мисао. Подстицај за ту врлину налазимо у *предосјећању*, будући да оно има највише чулних и других вибрација. У пјеснике са таквом одликом убрајам Мирослава Тодоровића, Зорана Вучића и Обрена Ристића. Њима је Игњатовић с разлогом посветио дужну пажњу, откривши у њиховој поезији живу експресивност доживљајних токова који се рачвају у разнолике теме и фиксације.

Колико год бјежали од тога да пјесму одстранимо од саме себе, увучени смо у њу као у посебну опчињеност. Учини нам се тада *да се пјесма бави собом*. Кад је ријеч из Игњатовићеве књиге „Лирски осмоглас“ сазнајемо да се пјесма креира као посвећење субјекту, као адресату. Својина није разлучена, али опредмећење субјекта јесте!

Игњатовићев текстови нијесу теоријског типа, али се служи теоријском методом при критичким опазицама. Домеће им

искуство ствараоца. Отуда је и конфигурација ове критике највећма подешена таквом захтјеву. Властити модел опасности о дјелима поета није само укорјењење код Игњатовића. Примјењују га и други, али не са толиким приливом субјективних апликација. Писцима је блиска таква тонација текста и такав интерпретат. Вјерујем и да читаоци дијеле слично увјерење. Да би пјесма била то што јесте, мора јој се дати печат опсјене, ако желимо задржати њен дрхтај у себи. Маларме ју је маркирао као светилиште пјесничке резолуције. Нема разлога да кријемо инфилтрацију тога феномена у примјеру Игњатовићевих окупљеника – пјесника. Она је код неког од њих јаче потенцирана, а код неких мање. Битно је да их занима сличан опсјенарски видокруг.

Добра ауторова намјера лежи у томе што је тумачењима дао „породични статус“. Дакако по облику версификаторског манира. Иако се може стећи утисак да сан опредмећује удаљење од нечега, тиме се не пориче његова „дрхтајућа“ присутност. Њу стих једнако прима и емитује, зависно од тога ко га је и како оплодио. Код Митића сан је фреквентиран и у милосном и у јаросном значењу. Али са упечатљивим одбљеском у огледалу стиха.

Пишући о осморици пјесника, Игњатовић је сачинио неку врсту „критичког паралелограма“, унијевши у њега портретне особености, не само „посвојених“ аутора, него и времена које им је понудило своју разломљену слику.

Књига је слиједила такво настојање. Зато је треба сматрати ријетком и значајном.

Анђелко Ердељанин

ЧАР СЛОБОДНОГ СУНОВРАТА

(Срба Игњатовић: СЛОБОДАН ПАД, изабране песме 1991–2011, *Српска књижевна задруга*, Београд 2012)

Метафора о слободном паду довољно је широка да обухвати суштину слојевитог мисаног ткива новије поезије Србе Игњатовића у књизи изабраних песама последње две деценије (1991–2011). Слободан пад подразумева и човекову (песничку) вечну тежњу да лети (без обзира на последице) и јуначки (неразумни) авантуризам и катастрофални суноврат у ништавило. А односи се и на појединца (обично самог песника) и на њему драга бића и народни колективитет у блиском додиру са глобалним лудилом и незамисливим заумним силама. У тако развијеном облику метафора прераста у параболу или се у њој дешава и урушава.

Три циклуса у овом избору носе наслове три последње Игњативићеве песничке збирке : *Судбеник* (2001), *Слепи путник* (2007) и *Чим сване и друге утопије* (2011), а песме су настале током две деценије и то оне које су, сплетом догађаја, уздрмале и протресле емоције и мисли милиона мислећих људских створења, обичних и необичних људи, а не само оних екстремно сензибилних попут песника, јуродивих и лажних видовњака.

Песнички свет Србе Игњатовића почиње у времену давном, чији је он „дивљи унук“, у добу настанка свести о људскости, кад смо сви могли стати у „једну дужицу Тројеручице“ и траје, у окриљу баштињене духовности и традиције, до данас, овде, где, збуњени и ошамућени, тражимо модус и могуће место опстанка („Пустите дрво да расте“), забезекнуто загледани у непрозирну будућност, за потомке, оне што ће доћи „можда после нас“, „макар после нас“. Брижна је то и горка поезија.

Песник пророчански наговештава трагичне догађаје, много пре него што други „нису могли очима да верују“. У песми „Балканска“ из 1986. каже: „Буре је набијено. Фитиљ је пободен. На фитиљу огањ...“ Следи питање: „Какво је време у лобањи?“ и одговор: „Ведро за бомбардовање.“ и ново питање: „Како је у лобањи?“, одговор: „тесно, ветар дува.“ Да, све је то по-

чело на ветрометини у лобањама без мозга, а није у питању само балканска лобања него и пре свега, она већа, глобалних размера, као што казује песма „На вест да је А.Х. приступио реинкарнацији“. Није тешко препознати иницијале А.Х. Био је „озбиљан играч“ („Падају рампе и границе / лете државе као кегле“). „Зловреме“ је „разјапило чељуст“ и нови варвари су, газећи свежу траву и разбијајући камане идоле, кренули у рушилачки поход ради уништења презрених вредности, лепоте и светиња. Наше светиње ником нису свете. У минијатури „Косово, март 2004.“ Песник каже: „Колевка у ватри: /гавран опет носи/ Дамјанову руку“, а под насловом „Корен“: „Штеточине нападе врт./ На вечно Косово налик / лелуја потоњи лист.“ Зар узалуд песник упозорава: „авети јаве даве те у сну“, те „час је да се пробудиш, хеј!“ Зар узалуд?! Зар опоет „Стрмоглав нови Икар“ (у слободном паду) оде „у Ништанигде“?!

У овој поезији глобалне тескобе песник Игњатовић зна и осећа да није сасвим сам. Он је јединка у ширем песничком братству, ствараном и негованом годинама и деценијама, у својеврсном дозивању кроз стихове и посвете. Његове песничке патње и тежобне мисли, кадикад и лепе у заносу успомена, у дубоком су сагласју са драгим песницима и мислиоцима српског језика (Александар Секулић, Ранко Јововић, Бора Радовић, Новица Петковић, Васко Попа, Радомир Андрић, Адам Пуслојић, Димитрије Николајевић, Петар Сарић и др.), али и других језика (Осип Манделштам, Љубомир Левчев), а посебно суседног румунског (ЕмнINESКУ, Брнкуш, Елијаде, Чоран, Никита Станеску, Мирча Динеску, Петре Стојка, Јоан Флора). Поједине песме су палимпсести на рукописној подлози незавршене заједничке књиге тог песничког побратимства. Позивање у виртуелној размени мисли (и кад је без одзива) песнику је ослонац, можда и утеха, ако на утеху пристаје.

И поред свега, песник је ипак сам (као и они други, блиски) и кад сам лети и кад је „копилот“ у слободном паду, увек сам. Сам доживљава пад, изванредно описан у песми „Пад“, где је пад трајна категорија у међупланетарном устројству. Повремено се зауставља у паду, те налази излаз у песничком лукавству. Тада догађаје у окружењу и својој души сагледава у ироничном контексту. Смешта се скрушено у своју људску љуштуру из које сањиво жмирка и презриво плуцка на амбиције силника, подвале подрепаша и лавез глобалних хајкача. Већина песама трећег циклуса („Чим сваке и друге утопије“) исписана је у

иронично-сатиричном кључу. Ништа није могло избећи убуд „наоштрене оловке“, па ни срце самог „лирског субјекта“. Неке од тих песама треба изнова читати и изложити аналитичкој илуминацији: „Невероватан народ“, „Зевзек“, „Чуда“, „У нашем граду“, „Трулеж“, „Последњи оброк“, „Мантра“.

Овај избор песништва Србе Игњатовића, разуме се, само је добар разлог за подсећање на вредности целокупног његовог стваралаштва које су већ раније потврђене и доказане.

Мирослав Тодоровић

УНУТРАШЊИ КОСМО/С ПЕСМЕ

(Радослав Вучковић: ОДАБРАНЕ И ДРУГЕ ПЕСМЕ, *Културни центар Сврљиг*, Сврљиг 2012)

Из шест објављених збирки, са новоиспеваним песмама, песник Вучковић је компоновано седму „Одабране и друге песме“. У напомени пише: „Све ове песме настале су у периоду од 1967 – 2012. Период довољно дуг да се још једно казивање **заокружи**, поготову што су песме, иако различите по **спољашњој структури**, веома сродне по **унутрашњој суштини**.“ Унутрашња суштина је слика, и стање, песникове душе, оне „фине честице која уздиже читаво човеково биће“ како поезију дефинише Хазлит. Мишљење да песник пише једну песму потврђује и Р. Вучковић; без обзира на њену „тематску разноликост“, унутрашња суштина песме је њено језгро (срце), које спољашњу структуру одржава. И заокружује...

Вијонов катрен: „Молим се Божјем милом сину / ког зовем кад су **доба тавна** / Да прими **мој плач у висину** / он који тело и дух равна...“ је један од могућих одговора зашто песма (ова певања) и која је њена сврха. Песник има свој орјентир **висину** и **Божјег сина** који је (још увек) универзална метафора свеобухватног значаја. Већ прва песма, **казивање песниково**, у основи овог песничког здања, „Слово, подаја“ резимирајућим стиховима и сажетим исказом резбари песму **о слову и песни**, о подаји. Коме се подаје? Јамачно, песниковом **казивању**, чији садржај завршни акорд речи **меденица** све воздиже у метафизичке сфере појања и постојања. Јер овај песник казује постојање о постојању, из себе, из језика и оног што носи као наслеђе предака да завешта потомцима **Родослов, општи**.

Општи, јер лични има обележја општег, наше судбине о којој песник казује. „Лирски јунаци“ његовог предачког пута су епски ликови овог лирског предања. Симболи. Гете каже да све што је прошло постаје симбол. ВУЧКОВИЋ кроз симболе прошлог казује и оновремени ток родословни. У казивању „Вучко“ он сеже „У доба бега и збег / кад оца му на колац, / а брата о конопац, / предак ми Вучко, / за много народа / и мало рода, / из камена и неба / хлеба копаше, / а увек имаше лека / против

лелека.“ Речи, стихови, симболи отварају *књигу мртвих и живих*, указују на судбинску повезаност и сједињеност људи, поднебља и историје. Концизни стихови, као атлас небо, носе крст земаљске судбине, *и лек и лелек*, који се чује из ове дубоке песме које свевидеће око види тако да „и сам, и камен, и дрво прогледају и стасају како само он, човек-песник, уме да стаса“.

Из предачког родослова оглашава се прошлост, реч његова памти, у њој је *живи извор традиције* из које овај песник носталгије и реминисценције „просеца сопствену стазу у камену свога доба“.

Кратка песма „Вучко“ епског дискурса лапидарна и сама је метафора српског удеса. Данас **колац и конопац** у другом облику потомке Вучкове, у истом миту, држе, за казивања која ће нам песник у другом тематском току испевати. У овом казује „О Павлу“, луцидно сугерише личну као универзалну причу свог (нашег) тла, јер „Наши дедови“ су сада метафора тла чије „из тмине појање“ дозива речима са чијег дна, како то Попа каже слушамо „бескрајну песму, исконску жилу куцавицу, која час славујски бруји час олујно хуји од предања до предања, све до оног које на наше песнике чека да га створе и предају сутрашњици. Загонетним, никад до краја одгонетнутим трагом те родне понорнице једино се може допрети до срца света и учинити да се чује један бар откуцај његов и гласом наше земље и наших људи.“ Зато је свака песма овог предања откуцај живота у песни (и космосу) која је лична и екуменска слика трајања и нестајања, путовања у друге облике. Она понад песничког казивања опису даје виши смисао који је изнад симбола и изнад теме.

Истиноносне и мудросне сфере стихова лирских фресака (*Оцу, Сећање на мајку, Мој отац, Брату, Преља, Пред одлазак, По одласку, Завичајна, Бунар, Родна кућа, Воденица Трештен-камен...*) су компоноване од једног материјала и веровања (*у сто бразди*)... прибраног из трагања и обраћања прецима, и праоцу, са жељом да, како то записа један други Мирослав, „очува трошну грађевину успомена и историјских наслага.“⁴⁶ Да наслеђено, доживљено, виђено, и чуто животом и душом, спознато радошћу и болом, сазнањем да „Нема више ко њиву да

⁴⁶ Мирослав Радовановић: *Аутономна логика бића и ствари*

грли, / жетву сања, бразду благосиља. // Издадосмо груду дрх-тавицу, / крв дедовску и класје овсено. // Угаси се Вучково колено: / не плодимо ни земљу, ни жене“, и суочавањем са животом у туђини о којем вапајно из речи песме „Њиви“ тужи глас жудње и истинске туге, јер „Још дишемо туђе небо / а носимо твоје лице.“ Лице њиве, у овој синтагми је присутно као *земаљско и небеско лице лирских јунака* ових казивања изражених искуством о којем је Рилке писао. Ничеово „пиши крвљу искусићеш дух крви“ потврђује и овај песник, јер он пише судбинама колико људи толико и земље, казује собом и оним општим кодом свеопште српске усудности, виђене у свом родословном хронотопу. Отуда аутентичан садржај ове истиноносне поезије песниковог *камена и неба*, отуда снага и просторност *тавног наука*, са гласовима из „тмине појања“, које се кроз овог песника обнавља, наставља и опомињући казује да: *Спласнули су наши / светли идеали: / с опасних висина / спустила се јава.// Побеђених нема, / нема победника;/ између свих часних / и Велике Смрти / збила се Празнина.*

Песник живи у „својој“ теми, он осећа било сваког мотива, мотри како све пролази и бива метафизичка васељена песме, чује како „Рђом ломна пуца брава...“, „утихнула бука у бучару“, вапајно стихом у песми „Напуштени виноград“ ће уверљиво изрећи слике речи *...мудра лозо издахни у вину: / подари му, бар, своју истину*, које дуго резонирају у читаоцу и сугеришу *дубинску сагласност* с потребом да се и овом темом митска димензија исказе у пуној мери. Да мотив постане симбол, слика реч а песма имање, мит и штит у суочавању са пролазношћу. Остварена лапидарним исказом контемплативног дискурса, јер само се тако могу казивати универзална начела земаљских слика, и зато стихови: „Пребистра реко, моја песмо / десета је ноћ како си нестала / да би ми **крик поверила**.“ Онај без гласа, мунковски.

И песме „Појата у Врбовику“, „Коза самотница“, „Суша“, „Да све буде пролазно“ (да „Уместо ствари / поново учимо да именујемо / пчелу, / хлеб / извор...“), „Сврљишка котлина“ са завршном терцином сублимира драматику живљења у стихове остварене на начин како шкољка бранећи се, болом, лучи бисер, а песник свој бисер, сјај и вај питања („Зар вечна пустош да остане / за ово што упознамо / па напустисмо“) оваплоћује као песничке студије густог ткања и снажне садржајности са трансценденталном спознајом стамених речи које памте. Вучковић

је песник који верује у Реч (Јов.1.1.), и отуд „Недоумље“ и „Вулкан под челом / **распириван песмом**, гасне. На додиру / **свесног и несвесног**, / дамар трне. / Изговарам: живот / и, гле, / живимо.“

Дочим са одјецима знаног ова песникова спознаја о моћи речи сугерише да се и општа тема да изрећи као лична. И лична као универзална, овоземаљска драма *између неба и понора* у чијој полифонији се налазе гласови и звуци минулог као „Нечуј земље“, о чему песник стихове сумарне реже:

„Око лука месечевог / игра коло / мртвих, нерођених... (црна огрлица). // У свеопштој страви / и студени, / загрљени / преци и потомци. // Нечуј земљом, / Невид пољем, / румени се река, / слеђује се око.“ Битна песма ове књиге, сплетена између звука и мука, којој је овај песник речима удахнуо дух песнички и омогућио смисао постојања. И певања које рефлектује магичну снагу предања. Момчило Настасијевић каже да је сваки песник „звук за себе, и знак по себи, и зато је и највећи духовни напор да се тај звук обелодани.“ Вучковић успешно обелодањује и поетски призива и казује супстанцијалне теме. И када каже трен садашњи, у том трену ће се наћи хиљадугодишњи трен од Нојеве барке до садањег. Синтолијски казану тему песме „Коб“ метафорички обзнањују стихови са тамним тоновима у којима су запретани *угарци от живота* „Док се браћа / око међе / споре...“

Оно о чему Вучковић казује најбоље описују речи које интегрише песма, речи теме, речи песме: *извор-вода, колац, конопац, камен, небо, лек-лелек, кућни праг (светац) књига васељене, бразда, стаза, хлеб (кора), жути дукаат сиромаша, коров, црно испод нокта, седам стада (ливада), крстина, бунар, глог; бука, бучар, мучник; трс, орах (...сторук хајдук с хиљаду кубура.), туђе небо, руковет, колиба, грумен соли, крик, мој праоче, радост, туга, утроба другог неба, пепелиште...смак, узмак, камен (**Е, да ми је да сам камен** / па да ћутећи именујем / све кривце за ову ноћ.), коло (црно)... лапот, покров, срећа (худа), судњи (дан), порука (тавна), житија, бунило, распеће, чудо... означавају просторно безмерје ове поезије, која сеже до праоца и кроз сумарност и метафорику песничких тема шире садржајну оптику певања. Јер смисао речи је смисао поезије и њене мелодије.*

Пишући о језику Рид истиче „да песник, чак када буде свестан речи у току компоновања, осећа како оне **боје његову**

свест не само звуком, него и бојом и светлошћу и снагом – укратко значењем.“ Вучковић песнички осећа снагу речи, и прикљученија властитог живота и историје казује умствено компонујући песму – фреску, свој **земаљски плач** у чијем муку је ехо стихова из књиге Мојсијеве: „земља да је проклета с тебе, с муком ћеш се хранити до својега вијека... докле се не вратиш у земљу од које си узет; јер си прах, и у прах ћеш се вратити.“ „Од песника остаде / нема струна патине“ поентира песник, *струна патине* са које се чује јек дубоке тишине, с оне стране светлости урезује да „Тмуле су речи и човек тмаст, / тмица и тмуша, прозукли глас / тавно јест вавек...“ Отуд у овој поезији толико метафоричне сликовитости и метафизичке просторности, као и „музике матерње мелодије језика“ изражене у римама и поетским сликама, које усаглашене са песничким казивањем потврђују жестину певања, чија полифоничност обухвата наслеђе и оовремено. С друге стране, згуснутост логоса садржи и ону мистичну компоненту језика, која је још у речима ове поезије. У њима се чују прећутане речи, као ехо слуги се и оно скривено и заборављено, кроз које дубље читање ове поезија даје осећај катарзе.

Вучковић је песник који древност језика стваралачки користи да повеже прошло и оовремено, да успостави лук, да **искаже заумно**. У Светом писму стоји да је језик ватра. Ватра која је живот, која окупља и која је симбол заједништва. Карајон вели да је „језик као крв и као ваздух“. Може се рећи да је језик *лирски јунак* и крв Вучковићеве поезије, да се студиознијим проницањем и гонетањем може сагледати пуноћа певања и жива енергија језика у контексту тематског именовања и асоцијативних испламсавања. Та енергија је оплемењена високим степеном доживљајности онога о чему казује, она је, без сумње, и у казивању хеленског мита: о Прометеју, Дедалу, Сизифу, Одисеју и Пенелопи чиме је успостављен лук између два времена, потврђена метафоричност његових јунака, јер сви су они данас метафоре (симболи). Те чињенице је овај песник свестан и поетизујући древно исказује оовремено, и више од тога, **обнавља и наставља певања кључевима овог тла**. Зато „Јефимија“, „Свети Сава“, „Стефан Дечански“, „Симонида“ и „Туга над Ловћеном“ у сонетном раму (у оквир с мером склања тематско безмерје), његовог певања са метафорама и симболима повесничке и *сопствене*, *родо-словне*, *космогоније* урезане у **камен зн/амен** постојања.

„Света тајна лежи у сонету“, каже овај **песник наслеђа**, који магијом поезије повезује искуства певања, дочим **родословном линијом и завичајним мотивима** обезбеђује аутентичност ове поезије, а речима, метафорама, симболима и напосе **духом поетским** виши смисао постојања. С друге стране витализује и у **свој оквир** ставља вечну тему свеколике пролазности, размирија, испаштања прагреха, и из **епског хуја и бруја** урезује стихове васколике запитаности *...и када све мине, / за надгробне плоче кад остане име / хоће ли се неко срамити истине?!*

Песник изван конвенционалних матрица зналачки искива песму – фреску снажног животног набоја и сложених значења. Он сажима и интегрише знано у Реч песму чија поетика носи епику овог тла. Рефлексивне сублимације, извесна затамњеност овом изузетном песнику обезбеђују препознатљивост и више од тога – трајност која га издваја из песничког хора, а о којој хронос ове поезије речито казује.

Својевремено је песник о којем је ово слово сматрао да је „тема његовог певања истрошена“ мислећи да је сонет „Судњи дан“ из збирке „Тавни наук“ дело умећа, али визија певања (плача) окованих сонетом се обистинила: *Измиче видик, ниоткуда спаса...*, а ВУЧКОВИЋ настави палимпсестно да казује општи *испис таме* из овог сонета, који је његова поетика и филозофија. Он је спретно избегао опасност певања о истом, о личном, уклапајући у реч песме своје претке, живот, време и оно што је доживео, а које се певањем одвојило од песника и постало универзално, а поезију потврдило као врховну уметност.

И по томе песник ВУЧКОВИЋ је Творчев глас на земљи, који се домашио висина и гласом песме сублимира време и судбине на њој, чува оно што је прошло у певању отвореном за нова допевања и читања. Изградио је од *трошног материјала* своју песничку (Вавилонску) кулу именом **Одабране и друге песме**, из које заветно казује да *су доба тавна*, дочим његов *плач* ватру васељенске поезије одржава.

Аркађуш Фрања

ОД МЕСИНГА ИЗАТКАНО

(Обрен Ристић: *Na Wschodzie, w Serbii / На Истоку, у Србији*, превод на српски језик Олга Лалић-Кровицка, Krośnieńska Oficyna Wydawnicza, Кросно – Пољска 2012)

Пре неколико месеци полица са преводима српске књижевности обogaћена је за још једну књигу песама. Реч је о књизи Обрена Ристића *На истоку, у Србији*, коју је за читаоце у Пољској превела Олга Лалић-Кровицка, неуморна популаризаторка стваралаштва балканских писаца у Пољској и пољских аутора у том словенском делу континента. Књигу је објавила Krośnieńska Oficyna Wydawnicza.

Обрен Ристић (рођ. 1960), српски књижевник и уредник, није непознат на овим нашим просторима. Заједно са Олгом Лалић-Кровицом и Дејаном Богојевићем, 2010. године, објавио је двојезичну, пољско-српску збирку песама *Ливење песме/Odlewanie wiersza*.

Књигу коју овом приликом представљамо карактерише повратак лирског субјекта у прошлост, у свој завичај. У наслову књиге *На истоку, у Србији* као и у истоименом наслову циклуса који су написани великим словима не видимо оно што представља особеност (ако не и одступање од правописа) а то је да је у првом стиху наведене песме страна света исток написана великим почетним словом И (На Истоку, у Србији), што сигурно означава Крајину, коју поимамо као крајину о којој читамо у Речнику на крају књиге, Тимочка крајина (...) на истоку Србије; имајући у виду чињеницу да је сам аутор рођен у Тијовцу (источна Србија). Стога израз *Источна* овде не означава само комадић географске карте, већ унутрашње пространство (интимистички стих: „моја Србија“), као координацијску мрежу која садржи успомене на време, људе, мисли, страхове, и у неком смислу обесхрабрује аутора:

*На истоку, у Србији
малој земљи чије су двери, Господе,
источне и западне*

Зар то није симбол пограничне земље, сфере између, одакле путеви воде у два правца. И не ради се овде само о пукој

митологизацији, иако већ у иницијалној песми књиге издвајамо запис о наизглед мирној прошлости и злу: *библиотеке палимо, рушимо/универзитете.*

Много је зла Србијом – гласи наслов једне песме, где доминирају предосећај катастрофе, жртаве, човечанство на про- вери... Поезија у овој књизи Обрена Ристића обилује историј- ским темама или тачније речено противисторијским (други део: **Упркос историчарима**), што тумачим као провлачење влас- тите осуде за судбину народа, чак и побуну против неопози- вости и консеквенци политичких одлука. Историјски дискурс (балканска ветрометина: *ова гладна источна ноћ – ноћ обма- не/...ишпиље балканске, хромо клате успомене/ са сремског и осталих фронтова. Век се читав спустио на нејака плећа/ Век вукодав век недовољства*, интересантно је постављен у пасусу: *Копља и штитове кује ковачница/ на Бараници у Источној Србији. И у потоњим стиховима даје супротан опис:*

*Само се моја црна сенка
ићућурила крај прозора
сама и крхка
и чека, уходи ме.*

И управо приватизација или већ окружење истинске интимае за мене је необично дирљиво: *Деда свезао главу под мишиком/ на истоку Србије/ у највишем орловом гнезду*. Орлово гнездо мо- же да асоцира на симбол породичне, емотивне везе за *genius loci* постојаности, места које обликује свест, а наредни стихови су пак исповест вере породице и вере у породицу:

*Ево, већ толика лета
отац и ја
ћутке корачамо око огњишта
погнуте главе
и чекамо да се излегу
орлови млади.*

Иако је почетак пре одласка пун горчине: *Већ стотину година осећам на плећима/ сву муку прадедовску.*

Та скица дискретно осуђујућа за епоху и људе у *Науку предака*, звучи:

*Велику опсаду храмова слутим
неки чудни богови са барјацима, сине,
и дуга зима као у читанкама твојим.
Тешко невернима на Балкану.*

Желим да скренем пажњу на мотив везан за старост. Представник породице је деда, који представља старост у најчистијем облику, као и најнепосреднију везу са природом: *читао век и више мој деда на коприви крај плота, / пре смрти своје са змијом се дуго опрашта / и моли је да кућу причува*; на другом месту лирски субјект саопштава: *мој деда / сремски омладинац није више комуниста*, а у песми *Далеко на Истоку* најстарији члан породице налази се у болничкој сценографији са исслуженом осамдесетогодишњом удином. Порналасимо такође одломак: *године тихо пролазе и брзо старимо*, који нас води до другог стиха: *чело наше красиће дубоке боре / као оранице*.

Такође, са лакоћом проналасимо аутономатски правац, усред расправе о самој поезији, њеног задатка и вредности као и исцелитељске улоге њене: *да ли нас мудрост и љубав / само могу сачувати ако не буде поезије*.

Реч твори свет, води ка животу или прикрива истину, убацујући је у не-биће, вегетацију ван постојања:

*препливати
и уздуж и попреко
са знаковима или без њих
и олуја укротити
можда пером ко оружјем.*

Искључник или служи фактички као знак равноправности, индетитета силе пера са снагом оружја, али и сугерише деструктивно деловање на човека. Чин писања карактерише се такође уз помоћ визије пигмента: *сада макар мало мастила / бацати на ове листове беле*, али то посредно значи умешност и лакоћу баратања речима и материјом или већ поигравање текста са аутором: *снег пада пишем ову песму која / од мене упорно бежи измиче књижи*, доминира визија песме у категоријама труда и потешкоћа: *перо ми тешко ко копље твоје камено*. Кулиминација и мото своје врсте Обрена Ристића, по моме дубоком убеђењу је формула ливење песме, слично ливењу црквеног звона.

Супстанца наведених песама поседује пак религијско ткиво, које се спаја са књижевним контекстом, ако је већ Бог – Отац Поезије. У њима се често појављују мотиви са манастирима, црквама, оцима, монасима. И ја потенцирам вапај: *Ту треба саградити цркву!* као упоређење са фразама: *У цркви, песник се крије! Твоје дело манастир је песника свих!*

Душан Стојковић

ПИСАЊЕ НА ВЕТРОВОЈ КОЖИ

(Дејан Алексић: ЈЕДИНО ВЕТАР, *Имам идеју*, Краљево 2011)

Дејан Алексић је песник за децу и одрасле. Најпре је освојио везани стих. Његове песме из збирки *Потпуни говор* (1995), *Доказивање сенке* (1996), *Свагдашњи час* (2000), *Собна митологија* (2003), *После* (2005), *Довољно* (2008), *Окно* (Изабране песме; 2010), показале су како је испекао занат и биле право мајсторско писмо које је сам себи доделио, дарујући нашу поезију песничким умећем првога реда. Збирка *Једино ветар* још један је, поновљени, доказ како му ни слободан стих није стран. Пет песама (све се налазе у последњем, четвртном, циклусу) је римовано: „Извештај о антенама“, „Препотопски тренутак пред месаром ‘Кад – Тад’“, „На трагу“, „После успаванке“ и „Поздрав пред кишу“. Када прочитамо последњу Алексићеву књигу – ову о којој пишемо и која је добила, најдемократскију у нас, награду „Меша Селимовић“ – јасно нам је да он стих не слободи тако што му препушта све на вољу, већ како је песник тај који одређује меру слободе коју права, значајна песма себи може да дозволи. Јесте Алексић у збирци о којој пишемо против Црњанских строфа цигли, али се његове песме не дробе – као у рукама многих залуталих, али, на жалост, једнако тако и многих незаслужено (пре)хваљених, песника – у сам прах.

Поезију готово ниједан наш издавач неће да објављује. Два велика изузетка су *Арка* из Смедерева коју уређује академик Ристо Василевски и Народна библиотека „Стефан Првовенчани“ у Краљеву и њена престижна едиција *Повеља* чији је уредник управо Дејан Алексић. На нашем литерарном тржишту појавио се нови издавач, а прва објављена књига – ова која је предмет наше пажње – пун је погодак. Савремена српска поезија много је значајнија од наше, опет прехваљене, и опет незаслужено, прозе. Тренутно је пише неколико и занимљивих и добрих, а зашто крити – и великих песника. Дејан Алексић је један од њих.

Не пише се једино у Београду и Новом Саду значајна поезија. Има је и у Нишу, Крагујевцу, Смедереву, Сомбору, Врбасу. Несумњиво и у Краљеву. Значајни краљевачки песници,

они који су остали да живе и стварају у овом граду, између осталих су и: Ратко Драгићевић, Верослав Стефановић, Милоје Радовић, Иван Рајовић, Љубинко Дугалић, Милош Милишић, Живорад Недељковић, Александар Марић. Свакако, и најпре, и Дејан Алексић.

Најприсутнија реч у књизи – *ветар* очито има и симболично значење. Симбол је моћи духа да одржи живот, свемира, духа самог. Божији је гласник. Не смемо сметнути са ума ни пратећу реч – *једино*. Шта нам преостаје, ако тога уопште има, ако ветар изостане. Ако се то збуди, неће ли пауци небо премрежити. А ако премреже, шта ће са поезијом, шта ће са нама бити? Ако буде!

Мото *Зашто се трском не бранити од грома, / ако већ поредак звезда пропада на води...* преузет је из песништва Филипа Жакотеа. Жакоте, уз Ив Бонфоа најзначајнији песник с француског говорног подручја, у изванредним преводима Дејана Илића, постао је заштитни знак песничке едиције *Повеља*. До сада су штампане три књиге његових песама: *Кукувија*. *Неук* (2008), *У зимској светлости*. *Мисли под облацима* (2009) и *Лахори*. *Предели са одсутним фигурама* (2011). Шта је особено Жакотеова певања? Он је апартан песник за књижевне сладокусце. Онај који никакву омеђеност не признаје, коме је осећати и мислити готово једнако. Следбеник Бодлера, Рембоа, надасве Анри Мишоа. Творац песама, кратке прозе, есеја-песама. Песник *између*. Један од, могуће прикривених, песничких узора Дејана Алексића који ни сам не дозвољава поезији да га спута, зароби. Његов слободни стих нипошто није раздешен. Његов везани стих, и поред тога што је мајсторски, парнасовски скулптурално, исцизелиран, нипошто не „гуши“ (о)певано.

Збирка *Једино ветар* има четири циклуса: „Тамо где почиње свет“, „Ветрова кожа“, „Повратак“ и „Веће“. Прва три имају по једанаест песама, а последњи осам. Индикативни су, очигледно, наслови прва два циклуса.

Прва песма збирке „Епифанија“ има три строфе. Прве две почињу: *Никада не написах песму возећи се / аутобусом*, односно: *Не написах никада песму возећи се / аутобусом*, а последња: *На крају песме написане у аутобусу*. Очита су најразличитија „померања“ у њој. И семантичка. Шта је ту епифанијско? „Разрада“ слика које се појављују у првој строфи. У њој се спомињу *ломљив ... ослонац вида / на кестену; чврстина / уходничке речи*; потенцијални неологизам *небосклон* који *далека крош-*

ња / *подупире*; госпођа која склапа капке као *после расправе о Богу*; њен узвик *Господе*; кишобран у њеном крилу *налик угинулом ишиишиу*. У другој строфи срећемо: *чврстину амортизера*; *реч небосклон што памти удар / у асфалтну рупу*; песнички небосклон са *два нечитка / и убога слова о, две охлађене дупље / распете на промаји вокалског слепила*. Закључна, трећа строфа (прве две имају по једанаест, она – попут, опет помало искошеног, *envoi*-а у француској балади – само пет) нуди следећа, онеобичена, песничка „разрешења“: *јесен је маћеха кишобрана, / али Господ је добар и умире без срибе / зарад света у ком кестење држи небо*. Издвојени су – видимо – кишобран који се укишобранио, Господ који се отелотворио и умире, кестење као подупирач неба и небо које се разнеологистичило.

Друга песма збирке „То дрво“ већ у наслову садржи показну заменицу, говорну, *то*. Открива се на самом њеном почетку како му *тоост* даје то што, *самотно*, расте у човеку. Читав људски живот неуспешни је покушај да се оно задржи унутра, привезано *грчевито за јаловину наших / снова*. „Кључна“ строфа ове песме-слике, надреалне и епифанијске, јесте пета која гласи:

*Каткада зажели да провири
граном или пусти макар сенку
кроз клетку наших ребара.
То нас тргне као каква раскошина
идеја или навала божанског
усхита. Човек је нашао себе
Потом човек склопи очи, а у њему
не престаје падање лиића.*

Но, то је чисто заваривање. Ништа се нашло није. Не помажу ни ћутање ни излазак напоље, *на улицу, у шуму која хода*. Из себе се не може искорачити. Напоље се не може укорачити. Човек-дрво једино може да *дрхти док чавли звезда држе ноћ / и дрвосече певају о љубави, / доле, у давно уснулом селу*. Чавли асоцирају на оне којима је прикован за крст сам Господ, дрвосече – и поред љубавне песме коју певају – посећи ће дрвеће које смо. Лишће неће успети да нас својим падањем изнутра, у нама самима, завеје. Завејани смо животом.

Како изгледа *битна* Алексићева песма. Она је песма-слика. Слика је та која је, попут ватре, изнутра распламсава. Она се сама грана у различитим правцима, правим праском строго кон-

тролисаних асоцијација. Ништа није раздешено, све је стваралачки удешено. (Последње подразумева и удесно.) Нема никаквог зида између спољашњег и унутрашњег. Спољашње се поунутрашњило. Велико се умалило е да би се настанило у нашем телу. Наш дом је читав свет. Наше тело, растковски јединствено као и сваки појединачни живот, читав је свет. У песми „Окно“ окно је увек *пролаз ка нечему / где одавно чекамо сусрет са собом*. Мора се силазити у себе не би ли се изнела унутрашња светлост, *руде и наслаге угља око срца* не би ли се разбила, растерала зима у којој јесмо, која јесмо.

Нема никакве опне која би разврставала времена. У Алексићевој књизи свет се наново рађа. Песма је пра-родитељица. Значајна поезија је увек таква и била.

Песма по којој је први циклус збирке добио своје име – „Тамо где почиње свет“ има (иницијални: њиме се отвара прва а он је и издвојен стих који претходи трима наредним строфама) рефрен: *Свет почиње са друге стране нашег знања*. Он, онеобичено гномски, бива овако „дефинисан“ последњом строфом:

*А на другој страни нашег знања лежи обичан
облутак, чекајући да га неко хитне у свет.
Али ко ће заћи у тако дубоку шуму,
крај тако хладне и мрачне воде која звезде
лечи од слепила?*

У збирци налазимо два (потенцијална) неологизма: *небољубље* и *редослеђе*. Помињу се *антене-распећа* („Извештај о антенама, 3“).

Уз ветар, једна од најчешћих речи је *упитник*, као и синтагма – *лајтмотивска* – *значењски вишак*. Симболичко значење изборила је за себе, уз ветар, и реч *тишина*.

Памте се синтагме: *мудре кружнице година* („То дрво“); *мршаве ватре* (Исто); *светлуцави / свраб земље* („Окно“); *алгебарским анђелима* („Тамо где почиње свет“); *затрављених зидина душе* (Исто); *гладним глаголима* (Исто); *дирљиве ватре звезда* („Ланац“); *ветрова кожа* (наслов циклуса); *семафорска жутица* („Монолог“); *глуве јастуке* (Исто); *црвеним димовима јутра* (Исто); *зарђалим бравама дана* („Gymnopédie“); *младом мраку* („Нешто велико и угашено“); *звездама речи* („Три строфе о строфи“); *промајама срца* („Поглед кроз прозор“); *месо ваздуха* („Гласови безазлених“); *тамне утробе говора* (Исто); *вет-*

рове кости („Повратак“); јефтиним небом („Извештај о антенама, 3“); авети пољубаца („Препотопски тренутак пред месаром `Кад – Тад`“); небом синтаксе („На трагу“); светлосни шестар („Поздрав пред кишу“); бледе трбухе магле („Веће“).

Постоји права муњевитост компарација. Наводимо само један пример: *Да, било је птица у тој крошињи; / са срцима топлим и краткокеким / као мали мрак између два длана / у руковању („Скица за песму о бившем дрвету“).*

Ту је и права скала најразличитијих (и експресионистичких, и надреалистичких, и метафоричких, и метонимијских, и хуморних, и црнохуморних, и симболистичких, и апсурдних, и метафизичких и ...) песничких слика: *ветар хладним вокалима зашива ваздух („Тамо где почиње свет“); Могу јасно чути како нада мноме / библијска радост ври у малим срцима птица („Ремек-дело“); Али вечерас небо тако лепо / пламти над књигом света („Ватра и књига“); Поезија је чекаоница („Чекаоница“); Будан сам у тами својих уста. // Али, заправо, хтедох да кажем нешто друго: / у тами мојих уста речи се играју жмурке. / Свака жмури пре но што крене у потрагу / за собом. Наравно, никада се не пронађу, / и зато се враћају да жмуре. Заувек (Исто); Волим кад дрвеће мете небо / [...] / А ми смо били занемела деца, / пред тим великим метлама / што са масних небеса узвитају / мрве хлебних звезда („Светковина“); у тишини вечерамо гласове / који нам се отели нису (Исто); Да надносимо своја празна лица / преко ограда поднебесних балкона („Монолог“); Значења звецкају / као свежањ тамничких кључева („Gymnopédie“); Седели су упитници на гозбама / наших мисли („Нешто велико и угашено“); Одувек знаш да су оне храмови / у које се улази ножем, по слатко / срце мрака. Толика очигледност / уме да завара. Мислиш о томе / док са балкона пљукаш у бездан / мале црне монахе коштица („Елегија о лубеницама“); Снег у бескрајним степама, слутим, / мирише на велико охлађено дисање / неписмених јутара и вечери („Поглед кроз прозор“); Свет постоји да би љубашке / рђале на киши („Дани киша“); Хладовито је у шуми језика („Читалачки час“); Уходио сам своје срце; тај лепи / јестиви наковањ о који туче бе шумље крви („Ухода“); кашљу музе / над аветиштем индустријске зобне („Препотопски тренутак пред месаром `Кад – Тад`“); а булевари само су бела грла / на која бодеш зиме посвећено се спушта („После успаванке 2“).*

Да је Дејан Алексић и суптилни poeta doctus доказаћемо задржавајући се само на два примера. Када у песми „Почетак класичне тема“ наиђемо на слику *море са својим јамбима / на језику соли* она нас асоцира на Осипа Мандељштама, а када се, у истој песми, сретнемо са стиховима *свет нејасан и варљив, / попут сећања на некога / ко по сву ноћ чека и плете* и више него јасно је да се њима Пенелопа призива.

Песник се не клони – треба ли још једном прибележити: *искошених – гнома: Заборав не почиње. Он се одувек / завршава* („Нагодба са забором“); *Јер једном се бива свако* („Повратак“).

У збирци су и поетички стихови: *Мој задатак је да пишем кратку песму / од које користи неће имати нико, / кратку песму о ноћи на почетку света* („Ланац“); *пожелим ли да измакнем речи. / шта ће остати од тих слика?* („Чекаоница“); *Реч поринута у језик истискује / довољно стварности да поверује мо / у оно што се не може изрећи. / [...] / Можда је искупљење заиста / у вишковима што остају иза говора, / док бацамо сенке својих речи / у тамне утробе смисла* („Вишкови што остају иза говора“; уз песму је прибележено како је она настала по Архимеду); *Каткада мањак знања помаже / у писању песама, на тајанствен, / узнемирујуће непознат начин* („Скица за песму о бившем дрвету“); *свет је везан за смисао трага / колико језик везан је за славља / над трпезама значењскога вишка* („На трагу“). И више него јасно, опетовано, до песме се пристиже само ако се речима подари вишак значења, а она сама, антиутилитарна, тајанствена до сржи, херметична, понирање је у срце језика.

Песник опева природу у којој се збива оно о чему је у песмама реч. Но, и ти пејзажи постају, не ретко, душини пејзажи. Прибележили смо већ како песник укида границу између онога што се налази споља и онога што постоји само унутар нас. Појачавамо казано: Готово да нема у читавој модерној српској поезији песника који је тако успешно уклонио сваку опну која дели спољашње и унутрашње.

Алексић има и песму о земљотресу који је недавно задесио Краљево – „Димњаци“. Ванредну ироничну песму „Препотопски тренутак пред месаром `Кад – Тад`“. Зна да поетски сними детаљ-песму. Но, ова увек има унутрашњу, душину, ауру. Ако нашег песника треба упоредити с неким сликарем, онда му је најближи Рене Магрит чији надреализам јесте особени, кон-

тролисани, пригушени надреализам. Све код Магрита осликано, а код Алексића опевано, лебдеће, бестежинско, центрирано у својој невезаности за нешто чврсто и стабилно, дрхтаво животно, чува, поред свег сновног у чије је конце умршено, и, макар један једини, прамен стварног.

Наводимо исцела песму „Вештина“:

*Ћутати – али тако да речи
изнутра обављају послове тишине.*

*Упознадох ту вештину још као дете.
Плећати горостаси глагола чупали су
коренје именица из тврдых значења.*

*Када сам волео, волео сам том пустом
земљом без хлада, која сања
да подари вино и мед.*

*Када сам плакао, птице су кљуцале
придеве у мојим олуцима,
и дизала се лимена арија
ка гробљима граматике.*

*Речи изнутра раде без предаха.
Робују толико дуго да су већ заборавиле
своје порекло; али наслуте духове предака
сваки пут када се накашљем у тишини
или од досаде гласно зевнем.*

Она је довољна да нас упозна како језик кује, како поезија ради, како се тишина чује када се прави песник, самом својом душом, песнички огласи.

Мирослав Радовановић

СВЕТ УТОПЉЕН У МЕЛАНХОЛИЈУ

(Небојша Деветак: *Као кад снег квари*, СКД Просвјета, Загреб 2012)

Небојша Деветак у збирци песама *Као кад снег квари* твори поетски свет у коме тумачи реалност и своју људску судбину извлачећи далекосежне закључке дотицаја сензибилног бића и механике негостољубивог света. У прожимању са вањским светом песник види извор људске драме и своју егзистенцијалну ситуацију. Из немилосрдног и луцидног сусрета настаје поезија као сведок суштинске везе, потврда нове духовности и остварених духовних обзора. Пишући поезију, нарушавајући белину папира, Небојша Деветак је надахнути тумач тајни и загонетних дубина човекове душе. У списатељском надахнућу песник види разумно уточиште и луцидни продор, спознају божанске вокације која разоткрива парадоксе реалних, земаљских обрта. Песнички лик обележен је симболом неспојивих идеала и збиље. Шокантни и интригантни контраст између истинских вредности и безразложног материјалног пропадања доноси ова надахнута поезија. Песниково искуство диже се над страхом и зебњом свакидашњег, успомене на вољену жену надвладавају ништавило и уздижу се као крик спаса чувајући божанску суштину:

*Или је то само моја уобразиља
Жудња за лепотом и мирисом
Који беспотребно убрзавају било
Јер ускоро ће под првим пахуљама
Нестати сва та чаролија*

*Једина утеха остаће снажна белина
Која ће лепоту оковати тајну
У којој ће бледети сећања
Згрушана у белу пену
С којом ћемо ишчезнути – заувек
(Бела ружа 1)*

Човеково, односно песниково искуство, обликовано средствима уметничког говора, уздиже се над зебњом и материјалном пропашћу пролазног и смртног, помен на вољену жену искри над ништавилом. Песник кроз сећање и љубав надживљује објекат и тренутак, песничка свест траје као други свет, као фикција у којој су васкрснута лепота изгубљеног и ишчезлог времена. Идеал спиритуализације, његово уметничко фиксирање дају облик трајне лепоте и песничке инспирације. Мисаони импулси покрећу се у правцу тежње ка чистоти и лепоти љубави и жене, тражењу среће и тријумфа над ништавилом пролазности:

Божанска тихост у сред вејавице

И пахуље беле, беле, беле

Осмехом си топила траг у снегу

Несвесна искре опојног даха

Грејаш ти промрзле прсте

Док си трептала

Као поглед пут небеских висина

Халуцинација у зимском дану

Пренута јавом, одблесцима страха

Иронијом судбине призвана, непорочно чиста

Пахуља, сан, магија, Пастернакова Лара

Што ињем опточена, уз пламен свеће блиста

(Пахуља на длану)

Песник је чаробњак речи који свет предмета претвара у могућа значења, у одблесак реалних контура. Визуелни утисци добијају ширину и значење имагинарне представе, а реалне чињенице прерастају у облик илузије. Деветак твори магијску операцију евоцирања реалних облика, који дочаравају душевно стање и преображавају се у нешто сасвим друго. Песник гради свој свет слика и појмова као искушење свести, потребу сталног преображаја, чулну комбинаторику утисака из којих израста идеја о богатству новог значења, прелива, вишезначних слојева. Садржаји се наслућују, они нису дати потпуно јасно и довршено, врло често су повезиви само симболиком. Песник сензуалним доживљајима помера границу реалног у домен имагинарне метафорике. На плану поетике врши се транспозиција емоције ка свету и склопу метафоричног:

*Не чух лепет крила, само осетих узлет
Као да и мене са њим понесе невидљива сила
А твој глас – свицима опточена свила
Оста да осветљава згасле успомене
И гле! Из пепела тог осмех ми се јави
Сев муње. Пулољак расцавли
Ведро небо прекрили нас
Стотинама километара удаљене*

*Какав обрт из кљуна који збори
Какво чудо умилности крика
Кроз небеске прозоре твоја се помаља слика
Под благошћу твојих прстију
Топи се страх од страшнога лика
(Нежног гаврана пој)*

Бавећи се историјом, митологијом, предањима, Деветак остварује и темељну измену свега постављеног и познатог желећи превасходно да продре у свет чистих идеја, да се ослободи овоземаљских веза и упуту ка просторима безвременске чистоте и нове преображене светлости. Он превазилази поставке историје и познатих чињеница и новооствареном поетиком више тежи ефектима него сликању самих ствари. Уливајући нови смисао у познате чињенице песник угрожава читаву искуствену раван зарад своје песничке визије која остварује нове спојеве, помера основно значење, замењује реалне представе мрежом нових асоцијативних значења. Присуство ликова и предмета служи чистој идеји у којој доминира песничко померено значење, надилажење и ослобађање објективне супстанце:

*Не стигох да ти покажем Симониду
И зверском руком потписану злост
Поглед заустављен на сечива бриду
Ка Јефинијином везу порушен мост*

*Сине златне нити, светлост се са свиле точи
Словом љубве такнут ћу ти чело
Прстима хладним прекрити ти очи
Да не гледају ми лице, бледо, невесело*

*Но, доћи ће дан када се утискује жиг
На све оно што смо били и што ћемо бити*

*Јер Ока Недреманог никог није мимоишао миг
У чији ће се трептај и добро и лоше подједнако слити
(Не пишеш ми више)*

Измена функције премета је преображајна фаза у певању Деветака на путу ослобођења уметничког израза. Предмет или појава престаје да буде датост одређеног значења и претвара се, посредством песника, у нешто виртуелно с ону страну искуства и свести. Свет уметности, певања није сводљив на свет реалних облика, већ постаје део песниквог арсенала у коме поетика ствара просторе слободе и нових значења у којима ће снови и имагинарно добити снагу аутентичног погледа. Песникова свест остварује нове везе и асоцијације које превазилазе постављено и добијају надграђени смисао:

*И кад пођеш, понеси огледало из ове собе
Не могу у њему да гледам нагомилану празнину
Не могу да замислићам обресе који су из њега ишчезли
у други облик постојања*

*И пупољак понеси
Нека се у огледалу уместо ликова наших
Огледа белина његова*

*Кад једном отвори латице
Тада ће се пронаћи и наше залутале душе
(Бела ружа 4)*

Поезија Небојше Деветака настала је из мисаоног понирања у свет облика као преображај утисака у свет слика и симбола који апстрахују појавност а, зависе од начина на који уметник намеће своје утиске и остварује значењске одлике духовне тежње своје индивидуалности. Песник оживљава оне токове у којима његов химерични свет васкрсава искључиво његову индивидуалност. Песничка имагинација у поетском надахнућу твори нови и другачији свет прожет духом значењско измењених облика. Фаталне пукотине историје и злог удеса песниквог национа остварују меланхолични мит дубоко рањеног човека који отвара многобројне проблеме и релативизује бројне животне ситуације. Најразличитији садржај збирке *Као кад снег крвари* носе одлике људског искуства и људске драме, лавиринт човековог бића неодвојивог од суровости историје у коју су

уплетени монструозни господари света којима је чињење геноцида над православним Србима континуирана задаћа. У темељима Деветакове поетске визије су вера, филозофија, морал, љубав и политика као креатор судбине и злог удеса. Песник успоставља дијалог са сенкама предака, знамењима прошлости желећи да оживи смисао загонетних дилема које изражавају збуњеност и затеченост пред суровостима и потонућем. Деветак доводи у везу дух традиције, као облик колективне меморије са свакидашњим искушењима и фатализмом стихије која нас опседа. Традиција је за песника темељ човековог историјског бића, превазилажење понора, али са неизвесним упливом у садашњост, јер она је свет дезинтегрисаних вредности, померених значења, облика тескобе и врло често гашења наде прогнаног национа:

*Након целивања икона
И паљења свећа – постајем део инвентара
Огрнут полутапом испред фреске
Отварам се као шкољка у муљу скривена
Изнад себе осећам само лагано померање таласа*

*Не хитај, Госпode, како псалм налаже
Из глиба тог да ме избавиш
Јер, зато сам и ушао у храм
Да се нада мном склопи вир
Од безверја и злости да се склоним
(Црква)*

Деветакова поезија дубоко је меланхолична и сведочи о човековој угрожености и трошности пред незаустављивом механиком времена. Човек је искључен из историјских одлука, ствари се одвијају по скривеној логици произвољности. Песник је у незахвалној улози беспомоћног сведока, време доводи до потпуне дисперзије његовог бића. Свест носи трагично сазнање о времену као визији отуђења и егзистенцијалне разапетости између збиље и тежње ка интимном завичају бића. Заробљени смо временом, логиком његових закона, осуђени смо на трошност узлета и пролазност љубави. Сликајући у збирци повремено реални свет Деветак га прекрива тоновима личне осећајности натопљене устрепталом сетом и бескрајном меланхолијом:

Доћи ће дан
За који не знаш кад ће доћи
Дан који ће те преликати у ноћ
Постаћеш негатив онога што си био
Теби који си судио, биће суђено
Уз зид прислоњен
И сам ћеш постати камен
А камен ће кише
А камен ће ветрови
А камен ће снегови
А камен ће мразеви
А камен сунчеви зраци
Смрвити у прах

Ни сенка од тебе неће остати
Ни мисао
Којом се печати
Самртнички дах

(Доћи ће дан)

Гордана Влаховић

О ПЕСНИЧКОМ БРЕВИЈАРУ РАДМИЛЕ ЛАЗИЋ, ИЛИ СУБЈЕКТ КОЈИ МИСЛИ

(Радмила Лазич: *Мислити себе*, КОВ, Вршац 2012)

„И ко је ту победник: Она или месец?

На истом су: сами – свака на своме.“

(Мали комад на Вилијамсову тему)

Оставиће на час бледи месец, мртав и сам, Радмила Лазич, и заронити у песничке утопије и антиутопије, и још штошта, не и неважно. На своме, са својим песничким искуством. Да ли и сама, уз такав одабир?

У песникињин брeвијар стао је и непосредни дневнички запис о читању и читачима, и кратак есеј о поезији, тој „носталгији за изгубљеним рајем“ и песнику „тркачу на сто метара“, и фрагмент о песничком идентитету, стваралачкој енергији и личности песника. У трагању за суштином помажу јој велики књижевни ствараоци и филозофи: Калвино, Песоа, Сиоран, Ролан Барт, Шандор Марай... Отуда јој није страна тема везе између поезије и филозофије, при чему наводи мишљења Декарта, Дериде, Јасперса, Ничеа, Чарлса Симића, Киша... Не види суштинску разлику између ова два дискурса јер „и књижевност и филозофија постоје само у језику“. Разлика је, по ауторици, у томе „што филозофија говори појмовима, а поезија углавном сликама...“

Изјавила је недавно у једном интервјуу: „Негација је мој поетски кредо“, а некако природно дође као допуна на страни 43 књиге: „Моја поезија није богоугодна. Она је бацање рукавице у лице!“ Које у лице? Устаљеном реду ствари, догми, ускогрудости, лицемерју појединца, породице и друштва. Код Лазичке многе устаљене нормe мишљења и понашања не важе. Код ње је доминантно *Не*, и *Не*, али није само и једино *Не*. Често је *не волим*, али је бескрајно и оно *волим* (не мора да призна, она наводи, врши одабир). У књизи присутна Емили Дикинсон мора бити у складу са Лазичкиним читалачким тренуцима који су јој најлепши. Та Емили, коју видим у појави ситне жене заглађене црвене косе са расутим цвећем на белој подлози ха-

љине како клизи неприкривеном плахошћу кроз биље ливада никад јој напуштеног Масачусетса. Док се време топи у пролазу. Опседнута поезијом толико да је физички осећа као да јој неко с главе скида поклопац. Уврнута песникиња хиљаду нештампаних стихова. И онда слика о Емили подсети на Лазићкину песму *Коначне слике* и њену строфу:

*Да ли она која лежи овде
Далека попут пучине,
Или она која пољем лута
Са нарамком цвећа у наручју,
Или она која теби
Трчи у сусрет све брже и брже –
Да знам ујутру која од нас недостаје.*

Да ли је то оно „трагање песника за собом?“ Или пронађена песма у којој „се огледа један од наших безбројних ликова?“

Кад смо још код оног Да и „најлепших тренутака – читалачких“, Лазићка својим лапидарним кратким записом подсећа на оне којима, ко ни њој, нису важне књижевне конвенције. Издвајајући Милену Марковић и Енеса Халиловића ставља на муке моје присећање (у нестајању). Ипак, ево Енеса и *пужа у време суше*, и те неутољиве потребе за песмом (из књиге *Песме из болести и здравља*.)

*...Колико воде од кише нестане
Колико мало стихова остане.
Па опет, дрзак,
Желим да певам.*

И не може се рећи да лепоте нема. Има је и још омамљује. Но, код Радмиле Лазић присутно је, чешће, оно чиме се на почетку декларисала: да тежи ка истини, да оспори, да одабере одбацујући. (Иако у једном есеју названом „О истини“, објављеном у *Политици*, уз све цитате каже да је питање истине у уметничком делу питање изрицања, питање исказа те и моћи уметности да превазиђе стварност.) Отуда и размишљања о фиктивном и стварном, о моћи аутобиографије да манипулише стварним и истинитим, о двома темама којима ауторка уме да да „малигну дијагнозу“, наводећи као доказе умовања чудака као што је Шандор Марай. Те теме су таштина писаца и та високоумна делатност – књижевна критика. Узима израз „вашар таштине“ (налазимо га у наслову Текеријевог романа, и

још понегде) за књижевну средину (не само нашег поднебља), а кад говори о књижевној критици, осим, по њој, часних малобројних изузетака, сасвим је у духу своје прве изговорене речи (видети у краткој, духовитој, аутоироничној биографској белешци). Може јој се, не осећа потребу да се икоме додворава те својом негацијом удара по институционалним вредновањима.

У одељку *Ментална мапа*, осим што је готово сваки фрагмент песма у прози, или поетски есеј, или дубоко промишљање о разлици између странаца и апатрида, носталгије и меланхолије, о појмовима као што су слободни интелектуалац, интелектуалац аматер, професионални интелектуалац (уз непатетичну, али неодољиву шетњу цитатима кроз историју књижевности), Радмила Лазих дефинише наслов књиге (ако би ко дошао у заблуду, а можда и упркос томе): „Мислити себе је мишљење о себи самој, себе саме. Али и мислити себе кроз друге, у другима. Бити субјект који мисли.“ Читалац не би требало да мимоиђе ни песму *Портрет анонимног шетача* којом подсећа на зиму 1996/97. када је осим политичких и јавних личности, дисидената, плаћених миротвораца, чланова разних удружења, постојао и тај индивидуални чин отпора кроз анонимца коме нигде неће бити забележено име. А било га је. Било их је. Где су сад? Питање отворено, иако песникиња упућује на Брехта.

Посластица књиге је *Водич за женску књижевност*, отворена за оне које не кажу: „Знате, ја нисам феминисткиња, али...“, а потајно баш за такве које кажу. (И свака од нас може се запитати: где ли припадам, и имам ли храбрости да се декларирем за непопуларну опцију, колико год ми била прихватљива.) Њен глас је јасан, недвосмислен, оштар кад говори о нетрпељивости разних теоретичара, посебно теоретичарки, при уласку у „њихов забран“, а уколико нисте докторанткиња а дрзнете се да пишете о страној књижевности, предговоре за натологије и сл. Наводи своје искуство при припремању антологије женске поезије *Мачке не иду у рај*. Разјашњава појмове женске књижевности (књижевна продукција коју пишу жене) и женског писма (стил писања а не род / пол ауторке) затим појмове феминистичког и женског писма. Да су жене у књижевности „пасторке окрутних књижевних Очева“ доказује и на сопственом примеру поводом награде „Десанка Максимовић“ и непријатности и одсуству заштите од чланова организације којој је тада припадала. Залажући се за постојање женског писма бави се родом и језиком, односом мајке и кћери (не само кроз призму Електриног

комплекса), мотивом мртве драге, те посебно женском позицијом у поезији. Лазићка је иронична, не жели да свима буде драга и мила (рекао би наш народ има „поган језик“), али је у својим ставовима отворена, храбра, непоколебана.

Мисао Радмиле Лазић брза је, реченица лапидарна, убојито исказана; њена се књига не чита брзо, на пречац. То није бестселер, роман за успављивање. Њени текстови су час поезија у прози, час медитација ухваћена у фрагмент, или чак у гному, ил` афоризам, њено позивање на примере из књижевности мали је књижевно-историјски подсетник и поучник. Она можда не воли ову последњу реч, али ћу јој одговорити, ако треба, онако како се она дрзнула да на страни 53 одговори критичарима који се нису сложили са њеним „изнетим мишљењем“: ко од ње уопште тражи да се сложи са мојим мишљењем. Утолико пре што *Мислити себе* нисам читала као горе наведена господа, већ као страсни читалац који воли да напише своју причу о прочитаној књизи.

Док се примишљања Радмиле Лазић читају уз повремена враћања и подцртавања, сетим се њене песме *Личне заповести* која почиње овако:

*Не уздиши и не плачи над свескама поезије а завршава
Даноноћно заливај биљчицу – себе.* Између ова два стиха је суштина од њих десетак још, треба их читати. Па поновим од ауторке цитирану Шимборску (*Вермер*):

*Све док она жена у Краљевском музеју
У насликаној тишини и усредсређености
Из дана у дан сипа
Млеко из бокала у чинију
Свет не заслужује
Смак света.*

И то је то! Свак на своме. Мало ли је?!

Стана Смиљковић

ДУБОКА МИСАО О СВЕТУ

(Момчило Златановић: И САН О СРЕЋИ – ВЕЋ ЈЕ БОЛ – МИСЛИ, *Аурора*, Врање 2012)

Књига аутора проф. др Момчила Златановића носи назив по стиху из песме кинеске песникиње по имену Ху. Она је живела почетком VII века на двору кинеског цара Јанга као конкубина. Назив песме је *Не гиздам се више* у којој доминира универзална животна димензија садржана у трајању. Песме су откривене након њене смрти, својом поетском снагом одушевиле су цара и остале заљубљенике у поетску реч. Аутор мисли, насталих на основу личних животних сазнања, користи тренутак да саопшти велику истину о свеукупном животу и филозофији опстанка.

Велика истина тражи велику цену

Дубока мисао о свету, постојању, помирењу супротности у дугој културолошкој историји човечанства открива се у забележеним и самостално исклесаним сентенцама насталим испод списатељског пера проф. др Момчила Златановића. И као што непознати јапански хаику песник рече: „Јутро припада птицама“, тако мудрости до којих је аутор дошао припадају свима онима уколико схвате да „највећа мука може бити и највећа радост“.

Радост читалаца у сусрету са новом и необичном књигом тајновитог наслова *И сан о срећи – већ је бол* расте онолико колико су моћи њиховог духовног сједињења са истинама, чежњама, мудростима исказаним јаким речима. Јаке, језгровите реченице носе у себи дубоке семантичке кодове у које се уграђују искуствене мисли знаменитих песника и филозофа, понајвише лична схватања света и човека у њему и богата традицијска култура која сеже дубоко у прошлост. У тој култури нема граница, све је опште као у једној од мисли: „У језгру мита је димензија универзалног.“

Животворна енергија која избија из исказаног, а нарочито неисказаног, у мислима које ову књигу чине богатом, предста-

вља глас разума и тврдње да „и у хаосу постоји нека законитост“. Неопходна је велика моћ мисли и духа којима се открива живот. Не само речима већ и, како Алфред де Вињи каже: „Само ћутање је силно, све друго је немоћ.“ Као да се потврђује мисао, до које проф. Златановић држи, о дејству стваралачких, али и рушилачких сила у људској психичкој природи, као што је „и осмех мале девојчице окупан топлим кишом“, по песнику Момиру Драгићевићу.

Драматика избија из неизречених делова мисли, нарочито када исписује она вредна животна сазнања о љубави, срећи, животу у пријатељству, сновима. И као да је све то сан који тихо походи оне који у човеку виде благо. Хуманизам који зрачи из стваралачких порука које проф. Златановић шаље представља трактат о тајни човека. То је и мука, јер људски ум, је, осим што даје плодотворне идеје, и погрешив. Анштајн каже: „Права вредност човека састоји се у томе у којој мери је, и у ком смислу смогао снаге да се ослободи свога *ja*.“ То *ja* – проналази проф. Златановић, је врло сложен феномен.

Аутор је у овој јединственој антологији психолог и мислилац, јер његову пажњу непрекидно задржава човечја природа и њене тамне и ирационалне дубине. Нарочито га притиска сила и страх. Непознаница човекове природе крије се у сазнању да „човеку мало недостаје да буде срећан. Али и то *мало* није увек оствариво“. Не само вера, већ и скептицизам аутора, као животно сазнатљива нит прожима мисли и везује их у целину. Зато оне теку као песма чији стихови казују да и „најлепше ствари на животном путу имају сенку“. Овакав мисаони лиризам ниже симболе који потврђују ауторову неодвојивост од традиције, народног говора и архаичних језичких образаца које срећемо при читању. Али, он ни у једној прилици не иде испред себе. Држи се мисли: „Мудар не открива све своје особености.“

Дубина слике света исказана принципима естетске логике упућује на ауторову стваралачку и несебичну природу. Та отвореност осећа се из забележених мисли, наизглед обичног србијанског човека. Не треба претраживати антологије или прелиставати велика дела уметника да би се наишло на мудрости исказане конкретним симболима јер „и мали народ може имати велику културу“, додајемо, и традицију у којој је „језик тамни вилајет“. За јужносрбијанце језик је клопка из које тешко може изаћи и највећи филозоф. То потврђују мисли проистекле из анегдота које је проф. Златановић бележио при свакодневним

сусретима са људима речима дијалекта: Прича старица на пашњаку: *Сама сам, сама. Искочим такој из кућу и станем под само дрво. Оно ме привлачи – две самоће се боље подносив.* За старицу је и биљка матица живота јер на себи својствен начин савлађује духовну кризу усамљеника.

У овој књизи, осим наведене привржености сопственој култури и сазнању о њој, путевима мудрости аутор брише границе, географске и историјске, а његове мисли разлежу се у свеопште и опште добро. То чини у својој унутрашњој стваралачкој тишини загледан у слике прошлости, борбен да допре до духовне вертикале како шапуће незнани јапански песник: „Бесплодни цвет постаде семе песме.“ Сазреле и продуховљене мисли обе лежиле су године испуњене искуством приврженика лепе речи у доследном остваривању естетичке идеје зачете на почетку свога литерарног стварања, нанизане с намером да држе човека у животу, љубави и коначности. Подсећају на тихо дрхтање након читања као у стиховима:

*И кад се смириш
дрхћу ти крила
лептиру мали.*

Читаоци су дочекали свој тренутак истине откривене у књизи симболичнога наслова *И сан о срећи – већ је бол.*

Марија Стојановић

ОПОР УКУС ЛИЧНЕ СЛОБОДЕ

(Јурата Богна Серафинска: *Горак укус чоколаде*, КК Бранко Миљковић, Књажевац и Културни центар Сврљиг, Сврљиг, Књажевац/Сврљиг 2012)

Савремена пољска списатељица, Јурата Богна Серафинска, представила се српским читаоцима збирком кратких прича „Горак укус чоколаде“ која се у преводу Олге Лалић -Krowiske појавила прошле године у издању Књижевног клуба *Бранко Миљковић* из Књажевца и сврљишког *Културног центра*. Серафинска је аутор више од десетак књига песама, прича, романа, есеја и бајки за децу, успешно се бави и новинарством, уређује неколико часописа, коаутор је многих антологија, каталога и албума, члан жирија на многим конкурсима, што све заједно одаје утисак свестране и богате искуством личности Серафинске, те не чуди што је и њена збирка прича лако пронашла пут до наших читалаца.

Приче из ове збирке покрећу теме које често окупирају свест и пажњу савременог човека, те са лакоћом надилазе државне и језичке границе које списатељицу деле од српских читалаца. Писане у краткој форми, непосредно и објективно, реалистично и модерно, код читалаца стварају утисак да су му ликови ових прича познати и блиски, можда његове комшије, рођаци, колеге са посла, као што и неколико последњих прича у књизи приказује станаре исте, сиве зграде, комшије, индивидуе на путу остварења својих жеља.

Већ на самом почетку, ауторка наговештава једну од најчешћих тема у својим причама, а то је усамљеност савременог човека, живот без блиских људи који најчешће настаје вољом животне судбине, као и чињеница да је све већи број људи који су задовољни таквим животом и који уживају у датој слободи и могућности располагања слободним временом. Полазећи од ове теме, Серафинска исписује читав низ прича у којима се јунаци, најчешће под теретом неког лошег животног искуства, плаше везивања и губитка слободе, те се радије опредељују за усамљеност. Таква је Олга, јунакиња насловне приче, која гоњена различитим страховим и слутњама, тера од себе Марека, муш-

карца у кога је заљубљена, а онда себе теши мислима: „Одбранила сам властиту слободу. Да сам малопре допустила да Марек остане постала бих његова робинја“. Па ипак, горак укус чоколаде коју је потом пробала, као и горак укус слободе, упућују на Олгину исконску потребу за љубављу и нежношћу. Већина ликова у причама заправо је на путу потраге за правом љубављу, особом чије присуство би употпунило њихов живот и учинило га смисленим. Живећи у несрећним браковима и погрешним везама, они ће све учинити да освоје особу који воле, попут господина Писјоа, а када им то не пође за руком и вољени остану недостижни и неми за њихове жеље, помириће се са судбином, са много нежности сетиће се својих верних брачних партнера и застидети својих одлука. Такав је господин Писјо, као и Тереза у причи „Без браве“. Па ипак, чини се да је ауторка највише пажње у књизи посветила људима несрећно заљубљеним у погрешну особу, чија осећања остају неизвращена, без тако потребног одговора или разумевања. Таква љубав, која им се десила случајно, непланирано, покреће у њима лавину осећања, немира, страхова, чежњу за њеним остварењем, али ће, уместо заслужене љубави, бити награђени болом и патњом, и суровом истином о немогућности испуњења љубавног сна. Ана доживљава разочарање због Норбертовог нејављања и још већи бол због његове вероватне смрти („Слободна и независна“), Хана сања о Адамовом доласку и не слутећи да је од љубави дели компјутерска игра на друштвеној мрежи („Визиткарта“), Габријела пати због Едвардовог наводног одласка у Аустралију („Лудак“), Божена пати због сазнања да се њен најдражи Свенон лечи у психијатријској болници, те да се због тога и не јавља („Судбина“), Тереза скоро умире због неизвращене љубави Чнаделека („Без браве“), Ана Кергиски годинама тугује због Робертовог одласка („Прошлост као бумеранг“). Све ове јунакиње дубоко пате због неостварених љубави и најзад се мирећи са животном судбином, схватају да је живот сачињен од низа избора, који и не морају увек бити прави – како каже једна од јунакиња. Занимљиво је да Серафинска са много више симпатија и разумевања приступа женским ликовима, него мушким; да ли је у питању случајност или феминизам полске списатељице?! Мушки ликови у причама најчешће су представљени као вешти манипулатори који користе женске слабости, попут Макса из приче „Објекат“ који наводи жене да се заљубљују у њега, користи их за своје планове, и

поврх свега, обележава бројевима, или Риђег из приче „Госпођа унучић – од љубавника до социјалне помоћи“, беспосленог алкохоличара који материјално искоришћава своју тридесет година старију љубавницу Балбину.

Сви ови јунаци, и још многи други у причама, живе своје промашене животе и са патњом носе бреме своје судбине. Живећи са болом, они сањају о срећи, живећи усамљено, сањају о друштву поред себе, живећи без љубави, сањају о правој љубави, живећи без смисла, трагају за смислом живота. Зато и не чуди што се читаоци лако могу поистоветити са њима, или у њима препознати себи блиске и драге људе.

Приче Јурате Богне Серафинске уводе читаоце у савремено друштво, кроз различите односе, предочавајући специфично ауторкино гледиште и ставове на савремен и модеран свет. Вероватно су због тога, као и универзалних тема које обрађују на модеран начин, пријемчиве и за читаоце наших простора, као и све савремене читаоце. Писане питко, разумљивим и јасним језиком, ове приче се читају у једном даху. Вешто укомпоновано приповедање аутора (у 3. лицу) са говорењем и размишљањем самих јунака (које је и визуелно означено) остављају на читаоца утисак непосредности, те се између читалаца и јунака лако успоставља однос присности и разумевања. У тој непосредности, једноставности, разумљивости, али и филозофски обојеном сагледавању модерног друштва леже можда и највећи квалитети ове књиге Јурате Богне Серафинске.

Русомир Д. Арсић

ПЕСНИК НАД ПЕСМОМ

Доживљавање песме Радета Томића: *Ово је управо та песма*

Све моје љубави на њу се ослониле... Било их је које су ме затурале високо испод слатких трзаја узаврелих до песме за сутра и светла које Раде ТОМИЋ посеја као реч шумовитих мисли. Кад год је било љубави још, дешавало се НЕШТО што је *И овде и тамо, и још даље!* само да се види и видимо песмовитост заноса након свега што долази и одлази ПУТ сваког слова ватром и ветром оденутог.

Тврдим и верујем Радету да *Ово је управо та песма* и те песме само од ње и за њу саткане. Покушавам да имитирам затурену реч од огња, што ме односи и проноси просторима за све и оне који су некада били песмина нит усправљена сном и сновима надалеко и још даље. А како и не би кад ми је тако као свима заљубљенима. Заиста је у љубави и у ЛУБАВИ све. Осећам да се окрећете песми, што је и био мој и Радетов циљ.

Песму и све песме као и ову песму *Сваког дана учим...* само да доживим и одживим прошлости сутра и СУТРА ЗА ПОВРАТАК у Радетову стварност о немогућем и могућем корачању кроз и за љубав на коју се навикавам и *Рецитујем у свакој прилици...*

Добривоје Јевтић: *Стаклено доба*

Сањао сам да лежећи читам дебелу књигу. Сан је нови облик јаве и када нам НИШТА о свему ЈАВЕ. А ничему, након шетње избразданим папиром од Јевтићевог изворења, ни трага ни гласа. Овде је СВЕ само све, хвала Богу и хвала сваком слову с папира.

На столу, свеска ми је увек отворена. Па и онда када је преплављена реком од снова и изгревом сунца за наредну страну и стране Јевтићевог искорака у нову свеску и само нову свеску. Другачије не би била отворена, а то не би било нимало у складу са оним што јесте у свесци.

Не знам ни где сам био, ни зашто... Е то значи да смо успели изван себе, а у себи. Ништа друго није толико битно и важно као пролазак кроз себе до себе у себи. Брежуљци и птице на њима су прелепа слика за наредне векове што се редовно појављују и пре и после читања и уласка у још један покрет изван свих Јевтићевих граница без граница.

У мраку се све повлачи у себе... Е то је већ само једно непотпуно виђење онога што се у мраку најлепше види, чује, осећа... Али то је већ више од ОНОГА што смо и што ћемо бити кад светла буде и не буде, а све виђења ради онога и овога, то јест ОВОГА И ОНОГА. Баш тако Јевтићу.

Личност са птицама је и личност са мачем... Само што је мач непотребан и треба га преметнути у слово, реч, песму немача, а све због песме и још МНОГО ЈЕВТИЋА НА ОВОМ СВЕТУ.

Над песмом Бојана Јовановића: *Моје распеће*

Разумемо те Бојане. Разумели смо многе и пре тебе. И оне који се тек рађају разумећемо. И јасно нам је више него и што се може. А може се и моћи ће, али шта то вреди. Вреди, вреди, вреди... И вредеће увек. Јер у вредностима је све.

Ко још није препознао чудну слику повијене гранчице под песником и песниковим речима, стиховима, моћи... Овде ћу мало застати. Спустићу перо изван листа. Изаћи ћу напоље да погледам небо, просторе испод неба, свет изван свих гранчица. Нешто ми ту не жели/м/ да буде јасно. А ипак, чему ли то ипак, кад СВЕ је толико јасно. Више него што се није желело да буде јасно:

*У забележеној зори
Стабло се до земље свило
Са мојим клонулим телом.*

И шта даље. Кад СВЕ је толико близу. И ближе него што се је икада мислило. А није се мислило. И није се хтело да мисли. Они што су то хтели и могли скрајнути су далеко и још даље, само да би опстало НЕШТО што није.

Бојан прозива помрачени свет да се препозна и нестане заувек. Препусти се злу и свему што се ништа зове, а реч и песников пут изроне из себе и виде га нашим очима, јер порука

коју им Бојан ЈОВАНОВИЋ упућује букти и бујаће /по/пут МИЉКОВИЋЕВЕ ватре која је прогутала и ТУ гранчицу:

Неће вас потопити вода

Већ киша мртвих птица.

Мирослав Тодоровић: У даљине плаве загледани

Некада је било свега и још много, много више од СВЕГА. Чак је и груменчић Тодоровићеве мисли некада брушио свице плаветнила сијавих искрица спокоја немира.

Бесмо негде у даљине плаве загледани. И не само загледани, далеко више заљубљени у сваки корак, излазак из сопствених сенки што се редовно појављују нестајањем. Тодоровићу је премного нестајања настајањем.

Крила наша беху оне теме пламене, а испод и около данас, крила су окрилаћених и онемоћалих на истом месту, а места нигде, то јест НИГДЕ. Све се негде погубило, па нестаје, нестаје, нестаје, нестајемо. Докле ће тако, то само Тодоровић зна. И нека му је увек тако, КАД ТАКО ЖЕЛИ.

Ја ћу овде престати са мезетисањем Тодоровићевих стихова. Већ ми је доста добро. А то ми је и био циљ, јер нећу да *сета живот плави*. Склапајући новине почињем дружење са плаветнилом У ДАЉИНЕ ПЛАВЕ ЗАГЛЕДАН.

Над песмом Вукашина Костића: Легат од снова

Штета би била да нисам отворио душу и удахнуо *Легат од снова* под бројем тридесет и један. Био бих оно што нисам, а то не би било лоше за оног мене што нисам, хоћу рећи ЈЕСАМ. Овако је све како треба и ја се осећам као реч, речи, реченице, јер ми је јасно што *На сату небеском казалька стоји/ Можда се премишља/ О, да л' минуте да броји...* Лепо заиста.

Претварајући се у светлост крећем даље. Узимам делић по делић слова, мезим песму Костићеву уз напитке од облака одбеглих од себе и мене навикнутог на овакве и још оваквих појава.

Овај је сан/ Мукло звоно/ Кад ноћ и дан/ Слуते оно/ Што се не може измерити. Мерио бих ја висине што ме населише, али им се не дам, јер шта се ту може кад ми је до висина ИСПОД

стало премного. Видим их одавно, а сада их и имам. Хвала стиховима Вукашина Костића.

Овде ми је заиста баш онако како сам прижељкивао док сам приносио кључић папиру обраслом стиховима. Пробијам се поред узаврелих слова од снова и стварности. Упознајем се са јасно исцртаним стазама у души ми и крећем по њима не бих ли задржао оног себе какав сам био када сам био. И ево ме, ево ме, ЕВО СЕ ПРОНАЂОХ *На житејском обронку...* урођен у *Хиландарске магнете*, који ме чувају за наредни искорак до нових Костићевих поимања онога што следи кад посејем стихове по себи изван себе.

Уживајући у песми *Линије* Љубинка Дугалића

Пратим линије на отвореном длану. Улазим у сенку и сенке изван свега од чега су и од чега сам. Гомилам себе врховима речи, сакупљам мрве с непознатих урлика. Покушавам све само да видим, чујем, осетим кап што ме проноси сопственим током.

Испрекидане су и неповезане све ћутње из којих излазим усмерен на пут Љубинка Дугалића, само да се препознам и јавим му да је свет испод линија сплет нових и још новијих линија упућених на нове линије што нас непрестано вребају и чине унесрећено срећним.

Како да побегнем од ове неукротиве мисли о ничему што ме непрестано насељава као реч и речи после вековних ћутања, враћајући ме искорак у страну и на страну оних којима је стало да су линија макар линијама што их имају, а немају за навек.

Само да један од живота Дугалићевих искорака винем у непознато, што се непрестано јавља и расте заједно са СВИМ што одлази у повратак и још много повратака, зарад свих почетака који следе и следе и најмању линијцу живота.

Хоћу у дланове да уцртам и овај мали каменчић што ми не излази из речи у неизговорену реч, спремно на све што ће ме снаћи после ужитка у песми Љубинка Дугалића *Линије*. А снаћи ће ме исто што и вас, што ми је ВИШЕ НЕГО ДРАГО.

Над песмом Миње Илијеве: Песма из Дивљане

Планина израња из ока... и расте заједно са нама и Мињином жељом да слику – слике Дивљане преточи у речи – песму. И ево се сладим бескрајниом питомином, што навире из много прелепих дивљина у мени и дивљина што се преметају у извор свега што ме чини питомо дивљим.

Покушај да се одрекнем онога што је део мене и што се у мени непрестано са мношвом премешта у неизмерну лепоту и још много лепота за јутра и сва сутра до првих сумрака, који ми се указују кроз потоп речи Мињиних, дубоко у срцу ми: *Капље нам сумрак/ на прсте/ док се лептири губе.*

Ветар, гавранови, киша... светлости су дивљина испуњене свим оним што се питомо привиђа и виђа и након снова и истина о дивљини и Дивљани. Као кад се види и ВИДИ.

Мени се чини и више него чини, да је Миња у праву када је успела да ме, и не само мене, поистовети са мношвом отуда и одовуда, ОДАСВУДА НАРОЧИТО. И зато сам пресрећан и још срећнији. Хвала јој на много дивљина и Дивљани што у мени пламене и племене питомину свечју.

Уз песму Дете у сену Стане Динић Скочајић

Лепа слика које нема. Можда је и има, али је одавно само ИМАНЕМА. Некада је песник могао да има песму уживо. Да је смести погледом у срце, дубоко у душу. И да му је само потребан папир и перо. Лепота, па и ако није тако. У најмању руку, е баш тако. Стана је својим пером успела да се нађе погледом у протеклом погледу и *замири лето.*

Отац – гост – откоси – волујска кола – *Дете у сену...* Вијуга Стана сликом сликама прошлим, гомила се словима, речима, стиховима... Пласти предивне жеље да их је још више, у свакоме, за свакога. Свиће из Станиних редова видело што нас је затурило да нас коначно роди, изроди, породи попут бубица којих је све мање, а све ВИШЕ стазама до наредних сванућа.

Природним током улазимо у стварност што већ дуго и још дуже нестварностима гради нове визије за ИЈЕ, што су само то и тако је. Будимо пресрећни што смо се снашли и овога пута, као и Стана, и имамо се, имамо је, стихове њене имамо за понос, јер *Нема смрти/ а да/ Животом није/ узвратила.* Хвала Стани на ЗАБОРАВЉЕНА ПОДСЕЋАЊА И ОСЕЋАЊА СТВАРНОСТИ.

Над песмом Виолете Јовић: Желим да сачувам

Сачувати сећање моћ је над моћима. Кад то успете све друго је много лакше задржати, сакрити од неминовних зала. Али далеко битније од СВЕГА је одлазак повратку и светлости од мислених полета.

Желим да сачувам сећање на румено праскозорје... Желим и ја то, као и распевана Виолета ЈОВИЋ. Узлећем изнад разбукталих речи немира, само да бих сачувао мисао и мисли од којих сам и због којих сам.

Са звездама у погледу улазим у *Плаво свитање...* Испијам зрак јутарњи и спирам са себе невид од несна и немир до којег ми је више него стало. Успевам будан да сневам и крећем узаврелим речима са птицама на пут. Зовем се другима на радост, слушајући *Хор цвркача у смирај дана...* који куља под пером Виолете само да ме подсети на чување свега од чега сам и због чега сам. За пола дана, неколико векова, ... премештам се у мелем за наредну реч, много речи, птица од гласовитог ћутања.

Идемо даље, идемо речи моје. Стало ми је да постанемо птице, јер *Руке раширене за лет...* терају на смех и СВЕ што нас испуњава до прошлости која нас нестрпљиво чека, јер *Желим да сачувам сећање на себе*. Браво Виолета!!!

Учинићу све да спасем изум чувања СВЕГА, јер ништа није моћније од неговања мисли и мисли о мислима, што МИСЛИ су и сећање на управо написани ред, стих, песму од које сам и од које ћу бити након ишчитавања Виолетине песме ЖЕЛИМ ДА САЧУВАМ.

Баштина

Зорица Бранковић Басарић

ЈАЈЕ КАО МОТИВ У ДЕЛИМА ЗАВИЧАЈНИХ АУТОРА

Светско или космичко јаје је митолошки мотив који се провлачи кроз готово све цивилизације и културе на тему постанка света. Првобитно је и једно, обухвата небо и земљу, горње и доње воде, јединствено је и свеобухватно. По народним веровањима јаје симболизује прапочетак, препород, плодност. Код Јужних Словена Сунце је приказивано као *Божје јаје*, звезде су представљале *јаја небеске кокоши*, а звездано небо као *решето пуно јаја*. И многе апокрифне легенде приказују свет као огромно јаје: љуска је небо, опна облаци, беланце вода, жуманце земља. Јаје са приметком из кога ће се развити свет је општи, универзални и сам по себи јасан симбол. Јаје је првобитна стварност која у себи садржи мноштво бића у заметку. Оно је клица настанка. *Јаје мудраца* се такође повезује са појмом клице, она симболизује рађање, почетак духовног живота.

Корени мотива јаје у делима завичајних аутора налазе се у богатој духовној традицији, која је обликовала њихов мисаони свет, њихову духовност. Људски креативни ум доспевао је до неслућених простора и прелазио незамисливе границе, уметници су достизали врхове свог стваралаштва управо онда када су се бавили завичајем, оним што су најбоље познавали и што је значајно обележило њихове животе. Завичај је земља детињства и младости; она је и баштина. Ко је изгуби заувек ће бити изгубљен јер је она јединствена и не може се заменити другом. Постоји увек нераскидива, ирационална, необјашњива веза са завичајем. Ауторе сврљишког краја уједињује место рођења, заједнички завичај, баштина. Они су креативне, стваралачке личности формиране у различитим културним срединама, са

различитим поетским и књижевним опредељењима. Заједничко им је припадништво српској књижевности, оданост завичају, тј. потрага за коренима у митском и архетипском.

Сачувани *Одломци сврљишког јеванђеља* потичу из 1279. године и представљају израз ране духовности и писмености овога краја. Духовни живот и уметничко изражавање трајали су и обнављали се у усменом стваралаштву, градитељству и домаћој радиности. Део тога живи у предању, записима и другим остацима материјалне културе. Сачувано је и публикувано обиле лирских народних песама, басми, изрека, пословица, загонетки, легенди и прича.

Стваралаштво на народном језику, све особености сврљишког краја у основи су биографског у делима завичајних аутора, јер су све то исцрпили из културног поднебља у којем су стасали. Транспонованем тог исконског гласа традиционалне поезије у савремени пенички говор, настала су значајна дела наших завичајних аутора која сада представљају богатство завичајног фонда. Аутори попут Недељка Богдановића, Зорана Вучића, Злате Коцић, Радослава Вучковића, Милена Миливојевића, Русомира Арсића, Виолете Јовић и др. имплементирајући сврљишки говор у песнички језик, дали су један од најбољих примера дискретног бојења књижевног језика дијалектом у савременој српској поезији.

Корени њиховог стваралаштва, мотиви који доминирају у њиховим делима врло често се налазе у митском и архетипском. Јаје као мотив у делима завичајних аутора заоденуто је велом традиционалног, праузорног. Јаје је симбол периодичне обнове, рађања, заматак, зачетак, почетак.

У *Културној историји Сврљига*, изучавајући циклус зимских и пролећних обичаја, Сретен Петровић пише о Ускрсу, великом хришћанском празнику, Ђурђевдану и Музи-грудџи, обичајима у којима јаје заузима централно место у спровођењу празничних ритуала. У етно-културолошким истраживањима јаје се као симбол појављује у обичајима који се везују за тзв. *пролећни циклус*, сасвим природно и логично јер је и пролеће доба буђења и обнављања природе. У једном броју села пре премуживања ставе овци која се прва ојагњила венац; намажу машу по глави, зачешљају је; то чине због стонога; или јој разбију живо јаје о главу...⁴⁷

⁴⁷ С. Петровић, *Митологија, магија и обичаји*. Сврљиг, 1992. стр. 259

На дан пре Музи-груде, пре ритуалног и свечаног мужења оваца, жене и девојке извију венце цвећа за котао, за овцу која се *прва* ојагњила, а у неким селима и за *прво* јагње; дакле, увек од првог, почетног, од првенца, од оног што предводи и од којег започиње радња. У поетско-прозно-есејистичкој збирци ПОЛОГ завичајна песникиња Злата Коцић каже: *Не трепћем док овенчавају капију тора, овцу – предводницу с тешким вименом, њено првче и големо ведро. Док отац предводници разбија о чело јаје (љуспу смрска, а у полуткама могла бих да купам пужиће, надевам им небеска имена). Док млаз сустиже млаз кроз округла уста „краваја“ – почетно слово моје азбуке. Овца предводница започиње кретање испред стада, предводи га, од ње се почиње, њој се првој разбија јаје о чело, прва омирише жуманце које ме храни, које ми дарива сва животна блага... Жуто је – сунце, жуманце; жуто је живот.*

И црвена боја ускршњих јаја, третирана као боја крви, симбол је живота. Врло често ускршња јаја коришћена су у магији плодности, заштити здравља људи. Моћ црвеног јајета преносила се и на имовину сељака, на кућу и усеве, чиме се увећавало и ширило дејство моћи.

Поставивши питање: *када се боје јаја?* Сретен Петровић разграничава *источно* од *западног културног средишта* овога краја. Готово у свим селима *западне културне зоне* јаја се боје углавном на Распети или Велики петак, а у селима *источне културне зоне* и неким селима *западне* нпр. Палилули, Вароши и Плужини јаја се боје у четвртак. У неким селима та радња је дозвољена и у четвртак и петак. Првог дана Ускрса, у недељу јаја се никако не додирују [(забрана је посебно важила за чобане (да овце не би оболевале од болести која се зове јајачаник) и оне који јаја скупљају по гнездима)]. Ово табуисање је нужна последица моћи која се додељивала јајима. У неким селима сврљишког краја, нпр. у Ђуринцу прво црвено фарбано јаје, *перашка* чувала се за случај какве несреће у кући, болести, и да њоме *лекују*. Прво јаје које домаћица обоји, чува целе године, до следећег Ускрса. То јаје се назива чуваркућа и верује се да има моћ да штити кућу и чељад. У *Мечјем Дољу* је *сачувају, па када желе да им се дете роди буде лепо, онда га њоме протрљају, а затим чувају за случај града, када је избацују напоље.*⁴⁸ У овом случају јаје има апотропејску функцију.

⁴⁸ С. Петровић, *Митологија, магија и обичаји*. Сврљиг, 1992. стр. 269

Магична моћ додељивана је чак и љускама од јаја. Да би кокошке добро носиле стављане су у мравињак (вршено је поређење колико мрава, толико јаја). Дан пре Ђурђевдана и Музи-груде, пре ритуалног и свечаног мужења оваца жене и девојке припремају торбу са *кравајем, сољу и перашком*. У неким селима за ту прилику скувају посебно јаје, а у неким се користи *перашка* остављена од Ускрса. Обичај је у селима сврљишког краја да *кравај, со и јаје* домаћин ставља испод котла где је већ ископао рупу, или да ове три ствари из цедила закопава у мравињак. Уколико би испод котла дошла каква *живуљка*, мрав стонога, глиста сматрало се сигурним знаком среће, стока ће се множити, *иљадити*. Дакле, кравај, со и јаје имају подстицајну моћ на повећање богатства, благодостање. На Ђурђевдан, на мравињаку се остављају јаје, со и кравај као жртва мртвима јер се верује да су они у непосредној вези са доњим светом или су сами сени предака и демона. *Ко се осмехује, ко проговара, усне или распопућено јаје?* – Злата Коцић поставља питање, а затом наставља: *Тај осмех јесте – она семенка којом се може нахранити потомство, лишено обредног геста: блиског разговора с прапочетком и са световима обавијеним другом и другачијом опном, љупком. Световима који можда једино кроз нас један с другим опште.*

Јаје *страшник*, чувар здравља, нехотице разбијено означава смрт. Тако песникиња објашњава породичну трагедију (смрт сестре Бирјане и брата Предрага). *За Бирјаном, и Предраг оставља Бели Брег, белу родну кућу, бели дан. Бојећи за њега јаје калуђер, додајем у чај зрно бурјана.* Љубичаста (боја зрна бурјана) за Злату Коцић представља боју најитензивније згуснутог живота којом негира смрт и иницира живот. Јаје је духовна спона и могућност општења са *доњим светом*, даривање живота ономе ко је млад напустио овај свет.

Елементи паганског изражени у обредима годишњег и животног циклуса, народној религији, митологији и фолклорном стваралаштву дали су посебно обележје народном духу. *Народну традицију, обредних, митских, религијских, фолклорних садржаја, завичајна песникиња Злата Коцић изворно доноси из свог родног сврљишког краја у коме су сачувани архаични елементи народне културе.*⁴⁹ У песнички текст она је унела већ заборављену народну лексику. *Из речника, избрисаног* (ПО-

⁴⁹ Б. Јовановић, *Паганско и хришћанско у поезији Злате Коцић*, Краљево, 2007. стр. 68.

ЛОГ) сазнајемо значење прастарих и заборављених речи: алине, кондуре, крижуља, љуљка, трмка... Јаје је врло чест мотив у поезији Злате Коцић. У књизи ОРО ОКО ГРОТЛА... *клизи, низ дугу, јаје у кристалној опни. Песмом преко света јато девица надева му љуспу невидимку. Месец је закопчава целовом. О, да нам воде објаве овај белег као прорез, или праг!*

У самом називу збирке ПОЛОГ и у песнички текст унела је заборављену народну лексику: полог, перашка. *Из речника, избрисаног* сазнајемо значење ових појмова:

Полог – *јаје положено под квочку, под дугу. Кад их је више, овали њихови додирују се само по једном тачком, као уснама. Причају се ту и преливају једна у другу светске приче о Постању, које и налице једна другој као јаје јајету. Топло примајући разнобојне приповедаче, заступнике многих племена и народа (Келта, Инка, догона, Бамбара, Грка, Египћана, Феничана, Финаца, Швеђана, Сибирјана, Тибетанаца, Индијанаца, Кинеза, Јапанаца, Индонежана...), словенска ускршња корпа у облику коке дарује сваком од њих по перашку, с причом о Обнови.*

Полог је јаје на којем лежи квочка. Седење на јајету представља само по себи симбол; у будистичом учењу то представља симбол концентрације духа и њене моћи да се оплођује дух. Често се у поезији Злате Коцић додирују дуга и јаје (*јаје клизи низ дугу, дуга ти кане сузу на перце, да шаром ускршњом украсиш јаје.. јаје положено под квочку, под дугу;* у самом наслову приче стоји: *дуга, перашка, и др.*). Дуга је преплитање, венчавање горње и доње сфере, духовног и материјалног. Јаје настаје испод дуге, плод је венчавања мисаоног, духовног и материјалног и као такво егзистира непрекидно исијавајући моћ која је садржана у њему, *кристалној опни* и љусци.

Перашка – *обојено, украшено (живописно) ускршње јаје: писаница, шареница; ако је црвено, прво обојено – чувар (кућа), страшиник; ако је црно, јер је био смртни случај у породици – калуђер. Заветано, јер га је снела дуга – у њеном пологу и испуњава и обнавља завет.*

Ускршње јаје или перашка је симбол периодичне обнове. Јаје потврђује и подстиче ускрснуће које није рађање него повратак, понављање... *А усред гозбе – наизглед на крају приче – рука матере испустиће одозго малено јаје, да падне кроз невестињску кошуљу. Где да падне? На земљу, зна се – то јест, на нови Почетак приче... Све нам крсло и васкрсло – благосиљаш уз пурпурну перашку... јаје здраво, изобилно, штедро. Јаје тру-*

дно, благословено. (ПОЛОГ, 108). Јаје је клица новог, почетка. Перашка, јаје у себи сажима дуализам: она је нешто већ створено, једно, целина која у себи носи клицу из које се поново рађа ново биће.

Метафорично значење песме *Јаје* Милена Миливојевића крије још једну тајну појма јаје – чин стваралаштва. Заснован на откривању суштине овог чина, латентно садржи двојност (јаје, кокошка, јаје) коју разрешава у једном оглашавајући резултат:

ЈАЈЕ

*Кокошка ужива
грленим гласом
у тежини јајета.*

*Доноси га на свет
у тишини,
кријући га од света.*

*Тек потом
на сав глас
оглашава резултат.*

Суштина самог стваралачког чина је у лепоти стварања (*ужива грленим гласом*), у тишини творбе; његов значај у сазнајној, естетској вредности (*у тежини јајета*). Круг стваралачког чина затвара се оглашавањем резултата који је, наравно јаје. Тако и почетак песме (наслов) и крај (резултат = јаје) чине круг. Оно што кружи обично се и обнавља. Помоћу оваквог херменаутичког тумачења може се закључити да је стваралачки чин непрекидно обнављање, рађање мисли, духовно богаћење.

На сличан начин Злата Коцић говори о духовном стваралаштву: *...Јабука коју ти последња од девет пауница оставља – златно је јаје. Небески, дугин полог за твоје земно гнездо. Не мари ако се пробудиш с глиненом грудвом у руци, у устима. Само је лижи, глачај, у недрима загревај: све и свја што у јајету спава – испилиће се. Године девете или деветсто деведесет девете.* Символика јабуке (потпуност, свеобухватност, јединственост, плодност, благостање, вечна младост), изједначава се са симболом јајета (почетак, зачетак, стварање, периодична обнова). С обзиром да га оставља девета пауница, из симболике

броја девет јаје би могло бити све – једно које садржи почетак плодног, јединственог, рађа мудрост, представља богатство духа. Јаје је бременита мудрост, збирност материје, духа, енергије и законитости која је достигла савршенство (мноштво у једном) и из ње се рађа нешто ново.

У поезији Радослава Вучковића сусреће се једна другачија употреба мотива јаје. У песми РОДНА КУЋА (са придодатим другим делом песме – *Варијација*) овим мотивом изражава се сумња у могућност периодичне обнове, у егзистенцију. Песник је са намером саздао и песму варијацију. РОДНА КУЋА и *Варијација* чине јединство двојног (лице и наличје, спољашње и унутрашње, свест и подсвест) па их тако треба и посматрати. На први поглед чини се да је песма описна. Песник описује пропадање родне куће:

*Клонулој у време ово
Старој кући звона звоне
Посмртно јој држи слово
Рањен светац са иконе!*

У другом делу песме РОДНА КУЋА под називом *Варијација* каже:

*Испод стрехе заблудела
Кукавица јаје снела.*

*Прећитало клетву богу
Мртво јаје у пологу.*

Уколико разгрнемо слој значења песму можемо посматрати у новом руху. Кућа означава дух, контролу свести. Родна кућа је духовност од које смо потекли, која нас је уобличавала, богатила наш мисаони свет. Представља целину унутрашњег, његову свеобухватност и окретање човека самоме себи. Кад запоставимо кућу, не богатимо постојећу духовност, заборавимо на суштину скривену у нама самима, изгубимо контролу над свешћу, она замире (...*кући звона звоне*). Икона усредсређује на стварност коју симболизује, она је прозор између неба и земље. Веза између духовног и материјалног није прекинута, светац је само рањен – тиме је дата могућност опоравка. Утуљена, ослабљена и заборављена духовност не може јасно препознати истинску вредност, те уместо творбене, градитељске функције која јој је својствена може превагати деструктивност и све оно што она са собом носи. Кукавица је симбол паразитизма, али и

злослутности и нека врста опомене. Неспособна да сама сагради гнездо, своје јаје потура у туђе, под туђу стреху. Кукавичје јаје – опомена је да наметнута вредност постаје обмана, замена за праве вредности. Полог у којем је мртво пиле губи функцију умножавања, јер није ни успостављена комуникација са вишим бићем, са Богом (*прећутало клетву Богу*). У последњој строфи песник каже: *Задремала мушка снага: / Име има – нема прага!*; изостала је веза и са култом предака (*нема прага*). Остаје име, назив који продужава постојање. Први део песме РОДНА КУЋА симболизује свест, док други део песме – *Варијација* представља подсвест која увек рађа сумњу. У подсвести сваког човека лежи страх од замирања, немогућности продужења врсте. Зато је симболично значење мотива јаје (кукавичје) и *мртво пиле у пологу* негација предходног значења симбола јаје (не-заметак, не-зачетак, не-периодична обнова).

Симболиком јајета бавио се и завичајни аутор Љубинко Раденковић. Истраживао је јужнословенску бајалачку традицију, настојећи да објасни народни систем магијског и митског мишљења. Откривајући и објашњавајући симболику света као саставног дела језичке симболичке комуникације у народној магији тумачио је симболику јајета. Код свих јужнословенских народа коришћена су у различитим магијским лечењима, извођењу ритуала љубавних магија (јаја корњаче служила су за *рушење мађија*). У Словенији, око Башког језера, на Велики петак су кували јаје црне кокоши, на коме су убележавали три крста, затим га фарбали заједно са другим ускршњим јајима и носили на ускршњи богослов. С тим јајетом су, следећег дана пред сунчев излазак, три пута прекрштавали килу код детета. На Косову су страх код деце лечили љуспама од кокошијих јаја...; прво јаје од беле кокоши употребљавано је у љубавној магији...⁵⁰ У околини Сврљига постоји веровање да уз помоћ корњачиних јаја човек може доћи у посед биљке расковник којом се свака брава може отворити:

*Потребно је у шуми зазидати њена јаја, или младунце, тако да корњача не може доћи до њих, па ће она проћи и у устима донети биљку расковник, од које ће се тај зид отворити.*⁵¹

⁵⁰ Љубинко Раденковић, *Симболика света у народној магији Јужних Словена*, Ниш, 1996. стр. 112.

⁵¹ Љубинко Раденковић, *Симболика света у народној магији Јужних Словена*, Ниш, 1996. стр.167.

Важна симболичка средства, која је овај аутор анализирао јесу и боје. Оне имају битну улогу у народној култури јер чувају смисао симбола. У басми којом се бајало од црвеног ветра каже се: *Црвен петао црвено јаје сneo, са коца пало, не разбило се*. Аутор напомиње да ова бајалачка формула није довољно јасна и да се садржај своди само на констатацију *да је црвен петао сneo црвено јаје*. Међутим, понављањем црвене боје (*црвени петао, црвено јаје*); (петао је мушки принцип и означава снагу; на глави петла је црвена креста) утростручава се магијско дејство и лековита моћ јаја. Спој значења симбола јаје и црвене боје сугерише на исправност и сигурност лечења црвеним јајетом. У истој књизи *Симболика света у народној магији Лужних Словена*, Љубинко Раденковић, пишући о употреби животиња или њених појединих делова у магијским поступцима, наводи да и *угъенисано жуманце из јајета роде* има магијску моћ везивања мушке јединке са потомком и породицом.

Симбол је углавном старији од текста у коме се јавља, али он повезује различите нивое културе и тако она *памти* саму себе. Свет једне људске зајенице је онакав каквог га је култура преко предања, веровања, ритуала, песама, прича усадила у свест човека. Он несазнајно усваја и језик културе и њоме се користи.

Иако је давно заборављено митско и духовно наслеђе прошлости оно ипак утиче на нашу свест и уплиће се у литературу. Симболика мотива јаје везује се за митолошки поглед на свет многих народа света, за словенску и српску митологију. На себи својствен начин, свако од поменутих завичајних аутора користио је овај мотив у лексици, значењу, симболици, откривајући, потврђујући или му дајући нови смисао. Богата, садржајна, свеобухватна духовност сврљишког краја даривала је завичајним ауторима стваралачку снагу, моћ којом су градили нови уметнички свет дела или свет научног стваралаштва.

Мирјана Петровић

ТУЈУ ВОДУ ЗАГАЗИЛА

Увек сам била болна. Најпре ме је болело у грудити, па сам лежала у Бабушницу. Тад сам била жењена, али млада, нисам имала још ни једно дете. А там је доктур бил Гостушанин. Висок тека човек, али је много пазил на тија болесници. А она оће да ју пушти малко на викенд, дом. Каже: „Не могу Надо да те пуштим, дечица имаш, то је преношљиво.“ „Ама ја има све у собу да седим, и на деца ће кажем да не назрту при мене, ама ми је много мука за дом.“ Коца време је седела. А он каже: „Знаш, да ти кажем нешто. Твоја плућа су“, каже, „била све поједена. Па је остало само као скрипџц ка осечеш, па остало само кочан на букву. Са смо те лечили, лечили, и оно је доста унапредило и израсло, али то је младо“, каже. „Па да видиш децу там, ти ће се потресеш. Нешто ће ти излезе, нешто било шта малко да узмеш да радиш, а ти има одма да се разболиш. Знаеш даште си све крв пљувала и повраћала, твоја плућа су све поједена. И са се све унапредило, и са не треба да идеш кући него да седиш у болницу да се то мало учврсти, да се то испуни све и кад те пуштимо, тегај да идеш.“ И она си остаде. И сад шпоретат, овија што царице се зову, и оне, тија чистачице, накладу га јутром. Али после ка закасни, некој се дигне од болесници да тури угаљ. А он не дава да пипине, никој болесни. А два сата мора да спаваш, у дан два сата, па да је не знам што. А он има за тија два сата бар четри пути да улезне, али толко полачка оди да га не осећаш... Ако си руку малко одвојил од себе, лови ти руку и полако има да је тури уз тебе. И толко је поштувал болесници... Нисам била туберкуозна нити ме је увавило туберкулоза, али ме олечише оди тај проблем.

И после ка сам сас Верицу била, првњо дете да родим, ја сам се мучила тува много, нисам могла да се породим никако, превоз није имало од тува никак'в. Из Ржану је ишло превоз за Пирот, камион. Он наоколо има клупе, а ја сам тува недеља ли беше, две ли, забоварила сам колко сам се време мучила. Са, у друго сам стање, стомак голем, а уопште нити могу да мокрим, нити идем по велико понапоље. А само ме кљукају сас једно, сас друго бабичће, да ванем да идем понапоље, а мене само расте стомак од това што ми давају. И ту имали смо бабу деведесе године, баба сас нас, те ће ме натоваре у кола. Јесен беше, нато-

варе ме на сане, кола јако неје ни имало, сламу натураше, па ме увише у цргу, па до Ржану, а баба сас нас та да врне сане дом, а Мика сас мене да иде. А ја, сви су наседали тека, отуд и одовуд, а ја сам легла и само се ваљам и само кукам. И ка смо отишли у болницу, сви смо били глупави, и возач и сви. Оди Мали мос' неје била далеко болница стара. Па тија шофер да је рекал „Чекај туја жену да одведем у болницу“, него ме на Мали мос' стури. И Мика тегај отрча, имаше на свекра ми брат, па чува доле краве, и ја на Мали мос' сам легла у ћоше тека, а Мика отиде за краве, и потоварише ме, али чича рече: „Ће те водимо код лекара, много добро сарађујем, код једнога“, забова рила сам са име, како се тија лекар зовеше, „да те он погледа, па тегај че идемо за болницу.“ И отомо, при тога доктора ме откараше, и они ме уведоше тамо дека он преглеђује, наместише ме на астал, и он ми тегај тури катар, и кофу. Пуна кофа је из мене излезло вода. А он је требе јавил телефоном, оно тегај није било јако телефони, али он је бил лекар, он је имал телефон... И, потовари ме чича и Мика у кола, и ка у болницу, капије растворене, четворица ме чекају. И уватише ме, уведоше ме одма у породилиште, и ондак, женска беше главна, она пријде, ударише ми инекцију, и дете из мене извадише. Каже: „Кажи, шта си радела кући?“ Реко: „Жела сам“. Оно са срп се је жело. И ка сам осетила јаки болове, ја сам дошла оди појату, од жетву, и после сам си све лежала, али болове велики сам имала, али нисам могла да се породим. Каже: „Жена кад буде већ у девети месец, пред крај не треба ништа да ради, ти си жела, слагала си се, дете се окренуло како се не можеш породити уопште.“ Они су дете извадили, премерише, окупаше, завише га, однеше га там где треба. Теггај деца двојише, сад не знам двоје ли деца од мајке? И дојде свекрва ми седми дан, толко је била приглупа, и ка дојде, каже: „Боринће, ајде да изнесемо девојченцето при бата Мирка, па нема на горе да се возимо, да дадемо паре на шофератога, него ће си појдеш и ти с мене па ће си купимо опњнци за теја паре, и мањс сам дала да ми се учини за џемпер, па да га откупим. И, отидемо у град. А свекрва неје ми никад реч лошу рекла, нити смо се некад посвађале с њу, нити ништа, али је била, ценим по то, глупава. Па си излезомо, па си купимо гумењаци, па си она забоварила у коју продавницу си је дала мањето, па одимо, па одимо, па одимо, па кад најдомо мањето, забоварила чича дек седи. А ја сам млада, несам ишла по град, ишла сам једампут, у вашар, дете кад сам си била у нашићи, и толко, не знам ни ја ништа од град. А она, стара, ма ни она не знаје. Па одимо, оди-

мо, одимо, да најдемо чичу, растурисмо се оди одење, не можемо да га најдемо, па она вану да питује. Човеци куде има, она питује. Каже: „Мирко, краве чува, жену има криву, зове се...“, забоварила сам стрини како беше име, и питува, питува, и најде једнога човека и он ни расправи куде да идемо да најдемо чичу. Али оно се већ ставиња. И она нема да рече: „Дај да си преспи-мо, па че си после идемо јутре, па полака“, него си појдомо из град. А она купи лубеницу, пет ћила. И туја цргу што су ме увивали, да увржем ја, а доле сестру има па ђу у залупци дрвени турала маст, и това ја да увржем, а она уврза бебето. Па си оддоле идомо, идомо, а оно се ствњи. А ја дете, па ме стра оди твњицу. А она, колко оди туја до долњи мост преди мене. И само изока „Ајде, ајде, Боринће поваркај, поваркај!“ А ја викам па се тресе, ама она и не види да што викам, и не чује, она си усвет далеко од мене. И тако до Рсовци. Па кага ме пресекло, и мешина и грбина. Па да мрднем не могу. Па преко Ковачево идем. И дојдомо ту. Ка дојдомо тува, а она на јутредан отоди у Редакат, дека си имамо појату, да си вршу и да си дожињају, да замеси леб. А баби се па нешто слогало, па не може ништа. Она је много бистра била, бабата, а мама је била глупава мало. Све је баба работила. И она каже „Ма ни Јорди нешта неје добро Боринће, а ти полък, полък, па си размеси лебацат, па наврљи у вурњу, па га извади после.“ Па си ја на јутредан леб пеко. Па си после стомак, па стомак, па стомак, па отидем у град при лекара, па ме снимаше на рентген, тринаест сантима ми повучен желудац. Цел стомак ми повучен, али и желудац ми повучен. И оно све црно на снимакат, дека је повучено, оно црно. Па сам си све била болешљива.

После ме покара: де брух да аперишем, де слепо црево да аперишем, те кила ми излезе, једва прескочи, де жуч да аперишем, на триста операције идо. Па кажем: „Боже, па ка сам доживила осамдесе године, па то сам много године доживела.“ Али све с болће. А јетрва ми је добра била, не могу да се покудим, била је много добра и све ме је заштитавала оди работу. Онака си ме је у све работе замењувала, види да што несам добра, па ме је замењувала. Не могу да се покудим.

И тако сам патила, патила, па после нај сам оболела у главу што се Мика цени говедар сам. Једну годину говедар, сам. А Радован ми малечак, једногодче. А ту па кућу кага да правимо, он каже камење за кућу ја и Слађа и Радован да наводимо. Па отомо на брање морузу у Банат. А Слађа слабачка јоште, а Радован малечак, он и не знаје. Са ка га питамо, он каже „Ја

мамо уопште не знајем да сам тамо ишал.“ Па га одведемо један дан на њиву. Па заспал, оно морузете банаћанскете, дљге њиве. Па смо ошли далеко, а он се разбудил, па се дигне па преко њивете на там напреко и вика и отоди. Па трчи за њега. А Слађа ми слаба, а тумара се много, радник је и много се тумара. А ја кршим, кршим, а с мужје беремо, не може саме да беремо, нег с мужје, па да имамо дневнице колко мужјети. Кршим, кршим мојат ред, па трчим у Слађин па кршим, кршим да ју помогнем и њој. И искарамо си двата реда тека, и дневница си иде, и Слађи дневница и мени си иде. А детето само тија дан смо само водиле, па га после остављасмо на даду при свекрву, она је била одселена у Банат, дада. А она због нас иде и она у морузу брање, та идемо свити. Ишли смо у Кикинду и у Башаид. Једне године смо само ишли, ка је Мика терал камење... А чек, чек, две године смо ишли. Једну годину смо ишли ја и Мика, Воја Гојков и сестра Малинћина, у Банат што је била. Те тека, две године сам ишла.

И после, ја насви Мику да се запосли. Али кага се цени, говедар, овчар да буде, а он сам. И са, ка се уцени сас другога, он дојде некој дџн те и помогне, и однесе си леб, али се уцени сам, а у сећил там до саму границу стокуту чува. Близа до Кацу камен, там ђим је заграца, и там си је седел. Имало си је колибка, и там седи сас овце. И са он сам се је уценил. А имамо краве две, имамо свињу, кокошће, Радован јоште детишљар, слабо јоште... Кравете дома седу, при мене. Сено косимо, ја отплатим косаче, не косим, отплатим, косила сам кага смо си били у заједницу, а после не косим. А после то сено на сарци зберемо, на гомилу, па носимо те трупамо све на куп. Дете слабо, ја гледам све потешко да је на мене. А ка му понесемо, сваки пети или шести дџн морам да му носим леб. Па сас леб, па панталоне, па поткошуљу, па гаче, па џемпер – све да се преоблече. Али све то што носимо, и Раде иде некага с мене, некага не иде... И тегај, кад си појдемо, вечером појдемо, данаска работимо, данаска је Мика овце пуштил, и кој зна куде је, нема да га ни видимо, ми мора да идемо вечером, да га затечемо, и там преночимо. Док стигнем, Миро, што ми је тешко, тешко, а што не знам живога че га затекнем ли. Премислим да ли је умрел, да ли га Бугари откараше, да ли га гром уби, како че га са затечемо. Сџвиња се, ми стизамо на границуту. Ако се је при њега нешто десило, ни смејемо там да спимо, ни можемо да се врчамо ноћска. Па сам се много мучила и тресла, па после се уцени над Криви дол, говедар сам. А ка је пошљл да се цени бил је

млого тврдоглав. Ја га молим па викам: „Немој, Мико да се сам уцениш. Не могу, молим ти се, немој се сам уцениш.“ А он нече, ајде, нече. Отиде у задругу, и до кага че га цене, он се уценил сам. Боже, какво да правим сѣг. Где да се девам то лето, ко да иде сваки пети или шести дѣн.. Па докај Раде у школу не појде ишли смо с Радована. Па смо понеки један пут кагај је бил тамо на границуту, изнесомо једн леб у букву оставимо, не мож да се одселимо. А овдеја, појдомо с Радована, па идомо, идомо, па се дете опре, и оно носи, не могу свото сама ја да носим, па се опре и седе и рече: „Мамо ја отува више не могу да мрднем.“ Бооооже, говедар, дека лежу говеда, па некако много далеко. Какво да правим? Да манем Радована, да носим, па да се Мика врене за детето, али, че га удаве курјаци. А оно бузѣлк до тува газимо. Куде да га оставим? Како да га оставим? Дѣнемо, дѣнемо, „Ајде, сине“. „Мамо, ја ти казујем, ја више отува да кренем не можем,“ па стане да вика. Па се мучи, па се мучи, па са морам да га остављам, ма кво да правим? Остављам га, за детето ме стра. Како, то дете че ми удаве курјаци. Идем, окам, идем, окам, ама Мика не чује, далеко па не чује. Ка чу, он слезе. Па узне од Радована једно друго, какво носи, па појду, подѣну, појду, подѣну, те излезеше до горе. И све стресове сам имала теја две године много. А кага ми па докара озгоре, смо све око-сили све, а оно ливада у Лисе дористрашна, па суво сено, око-сили смо, ама дом немамо сламку сено. А Радован, косисмо, косисмо, а Радован рече: „Мамо, ја тува че спим, е поди туја букву дека правиш качамакат.“ „Леле, сине, нима дреје, нисмо планирали за спање. Леле сине, нима дреје, нима ништа, куде че спијеш на пуку ширину? Раде, ајде медо да си идемо.“ „Мамо, не могу, много ми се досадило. Не могу никако да си идем.“ Бооже, тува ми свиње, треба леб јутре да једемо, мора да дојдем. Како са това дете да оставим тека на пуку ширину? „Па сине, ако се облак зададе, какво ће правиш ночѣска?“ „Какво оче нека је, ја тува че спим.“ Остаде си дете, оно ме мука, мучим се како че ноч да премине тека, че се смрзне без дреје, тека да си седи. Ноч си је ноч... Летња, малечка, ама си је ноч. Кага дојдо, Мика ми довел криву краву. И теле. Она па на некакво си расекла ногу, а ја немам сламку сено. А ујутру да се врнем планирам сас камиони на горе. Иду камиони дрварскити, да се врнем с камионити. Па сву ноч несам спала због дете. А са па и крава тека. Па се надигнем при бату Воју. „Бате“, реко. „Какво да правим, тека и тека, дете ми остаде у Лисе на пуку ширину, Мика ми је докарал болну краву, ја немам сламку сено,

а при дете морам да идем јутре рано арне. Ајде ми превржи једно бреме сено да однесем да турим јутре на краву.“ Он ми човек даде. Реко: „Ја че ти врнем то бреме, али да турим при краву, да идем при детето.“ Даде ми човек. Док да стигнем горе – Бошће, какво то дете направи. Ка отидо горе, оно се дигло, каже: „Мамо ја сву ноч кладо огањ поди туја букву.“ И тека је преспавал. У Лисе имамо и ливаде и гору си имамо. Раније, кага ми је предеда овце чувал имало је и појата, али са нема ништа горе. Па све стресове такви су ме мучили, мучили, и зато мене у главу неје добро.

И после ја туја годину кага преговедарува, реко: „Са Мико или има да се мањујеш од то па че идеш, на друго место се нема запослиш, али у *Прогрес* примају радници. Те че идеш у *Прогрес* да радиш, или те мањујем, па си ловим свет куде умејем. Деца ли че чувам, какво ли че работим, више те не водим.“ И он после отиде у *Прогрес*. Али навали на рађију, па на пијење, па тија један на Крунку брат, сас њега тамо на недељу, ка не работе у предузеће иду там по селата те работе на човечи. Он неје никад донел пару, Миро, Бог је веран, никад пару вишће да донесе, да рече „Радел сам приватно, еве малко вишће пара.“ Само одмерно ми донесе колко сам ја заимела тија месец. Ја се раздужим, а детето вану да иде у град у школу. И он си отоиди, ја се раздужим и дужим се за детето поново. И ка дојде другош, па тека. И све је тека работил. Несам видела пару док је радел, него кагај дојде у пензију, тегај сам видела пару. А друге паре, све је то попил. И раније је пил. Волел је, али неје тека пил много. А после је навалил на пијење, па на пијење, па на пијење, па кажем, можда сам се и огрешила сас њега, али Бог нека ми опрости. Уготвила сам тува манцу, ка са у пензију отиде. Уготвила сам манцу и лек сам му све наредила тека по ред да пије, који како требе, да узима да пије, који рано, који у подне, који увечер, а Радован ми је думал: „Мамо, тата има да оболи од срце. Видећеш да че он да умре од срце, много пије.“ И један леб и један дрт комат имеше, ајде че вечерамо тува двојицата, и че идем ја у Пирот, идем пак по два три дња, Габријелу чувам. И њега сам оставила, и лек сам му наредила, манцу сам му оставила, лебац цел сам му оставила, а коматат вечерамо. Ка сам Миро дошла, оно зима, студ, снег. А он врата све раствори, и нема га нигде. Свиња лелелче гладна, кокошће незатворене... Направим помију, сипем на свињу, кокошће затвори... Кага улезе, све истинуло, а ја премрзла, нигде огањ, нигде ништа. Ка погледа, ни залог леб неје јел. Да је чакнул лебат, неје.

Погледа шерпуту, колко си је манца, толко си је седела. А он је за то време све пил, а неје јел. Ја накладем огањ, па си легнем. Па нема, нема, дојде, мортус пијан. Он се тласну врз завивку, ја га несте завијем, несте да га покријем. Реко, нема, како умеје. Како је живил до са, нека живи тека и ноћска. Несам спала оди јад и оди муку, несам ништа, али требало је да га увијем да не зебне, а ја га несам увила. Кажем, то можда сам се и огрешила. Озебал је ноћту, сигурно је озебал. Али ме превише боли, он три дана ништа у уста није турил, само на пијење је одил. Пил си је коца време, имало је три четри године. И Радован каже: „Мамо, тата мора од алкохол да оболи од срце.“ И ману да пије кад оболе арне.

Он има девет године радни стаж. И то му је и војската призната, само да му наместе за радни стаж. А њега су ударила кола. После си је радел он, по колата, само је бил чувар. И у Београд је лежал у болницу, и дојдоше му отуда документи, инвалид, прва категорија. Тегај се рачунаше, прва категорија лепе паре је добивало. Али он, да иде па у Београд и однесе документи, и отуде никакав докуменат неје врнул. Тија бил голем службеник, предузеће га помогнуло, документи му отело, узело и готово. И после тува он иде на каменолом, чувар, и ману да пије, и разболе си се. То што га је ударило, ударило га је, али после си оболе оди срце. И тако смо живот спровели, све сам имала потреси, и невели, невели, а ка он да отиде у пензију, он не може да иде сам у пензију, болестан да јури за пензију. Али му дооди притисак тренутно. И ка при њинога лекара таман стизамо, а оно му дојде притисакат, и ја и' моли: „Молим ви се, пустите ни преко ред да улезде при докторицуту, са му је баш невели.“ И они пустише, и она премери му притисак, и одма окну предузеће. И рече: „На Костић Миливоју, он више не сме да креће да тражи пензију, његова жена има све да долази место њега, да га упутите у пензију, а он мора да седи кући, он има тренутни притисак, опасно је код њега.“ И после ја сам све ишла по предузеће, јурила сам, јурила, јурила, дека нема године, па су га зорле пустили. Па се заузе једна женска, у предузеће ради у канцеларију. А ја идо, идо коца пути, па једнуш отодим, па седо, па вану да викам. А чистачица у кодникат чисти. А ја викам, а она каже: „Зашто плачеш?“ Реко: „Плачем, колко пути доодим, и ништа не могу да средим за мужа за пензију – нема радни стаж па не може да отиде у пензију, а за работу није више способан, и мене су овластили лекари ја све да доодим, али не могу ништа да средим.“ „Чекај“, рече „ја да улезнем при

овуја у канцеларијуту.“ И улезе, и излезе отуде и рече: „Ајде уђи“ рече „код њу.“ Ја улезе при њу и оприча ђу како тија из предузећето ми не дава. Треба он да издаде да иде Мика у пензију, али он това не дава. И реко колко сам пути ишла, ишла, ишла и више не знам шта да радим. А она у то предузеће ради у канцеларију. Рече: „Знаш шта, ја че помогнем тебе, и мора да отиде у пензију. А мене да помогне Господ. Ја сам поженушка, па имам ћерку од другога мужа. Она треба да ми даде пријемни испит, да може да се упише на студију. А мени Бог нека даде она да заврши то, да може да ђу приме на студију, а ја тебе че помогнем, да отиде у пензију.“ Па тегај ја сас њу, па из канцеларију у канцеларију, она ме води, води, води, и заврши ми туја потврду што требе, и после сам сас туја потврду ишла у социјално, да предадем, и тако је деда Мика отишал у пензију. И после ка си дојде у пензију, он си продужи пијење, док арне не оболе, не сте да га мане. После ни капку неје пил. А једнуш ми рече овака: „Боринће, ка сам бил говедар на Копрен, па један лекар излази горе те снимава и говеда и нас, па му ја казујем дашто сам болестан од срце. А он каже: 'Лек је на ште срце да се испије чашка ракија.'“ Добро, ја му купи препек раћију, нећу да му браним, ако је лек, нека пине. И купи му, и чашку сам му натамила, те пи две јутра. Ка, треће јутро видим не пије. Реко: „Ја те не виро да пинеш.“ „Не помага ми,“ рече, „по ми је лоше.“ Није после ни капку пил, али се је упропастил од ракију, а ја сам га можда упропастила што га несам увила. И оно се сабрало, и туде и од овде.

Није више ишал сас говеда, неје могал да иде. А ја сам ишла с њега на каменолом, годину дана сам ишла сас њега на каменолом, камто Добродолско дека има. Ја сам ишла с њега, није могал сам да буде чувар. А они су свашта отели, само да га не пуштају у пензију да си отиде, дашто нема године. Ка после она рече: „Да ми набереш боровнице, да ми донесеш“, таја женица. Ја сам набрала боровнице, и однела сам ђу, и мислела сам да не узмем паре, али она каже: „Знаеш, бабо, како, мој је муж на Косово, он је главан на војску. Ја примам лепу плату, он прима лепу плату. Ја ти ни случајно нече узмем боровнице бесплатно, него има да премеримо и има да си ти платим лепо. А ручала ли си или неси?“ Реко: „Несам ручала.“ Она даде паре, те иде чистачицата па ми купи сендвич, па ми купила, она ђу све нареди какво да ми купи, и сок ми купи, и наруча се. И ја ђу питам: „Је ли твоја ћерка, интересује ме, положила или није?“ Каже: „Јесте. Ја сам помогла теби, а Бог је помогао мени. Моја

ћерка има стан, ја имам стан, муж ми је на Косово, све ми је добро, и са ми је много добро што ми је ћерка отишла у школу.“ И тако, она си је мен помогнула, Бог је њој помогнуо, и тако смо деда Мику оправили у пензију да дојде. Имал је врло мало радни стаж. Па му и војску уведе. Тада лекари задаше да мора да иде у пензију. У војску је ишао да се оженио. После. Верица се је била родила, и он је сакао да си дојде за мене, он је с мене ишао у болницу да сам ишла Верицу да породим, и после је сакао за мене да дојде, али мама га неје пустила. Да остане, да коси, а мама да дојде. Војску је служио у Сарајево. И добар је војник био и похвалу донесе отуде и све је лепо било, али после...

А како сам се оженила? Он је морао да иде код лекара, да виде способан ли је за женидбу, или да нас раздвоје, законски. Био је седамнаест година, а ја осамнаест. Тегај су се сви млади женили, ка смо се ми женили. И ка су га прегледали, они су видели да може да се венчамо. У Пирот идомо двата. И тегај су му дозволили да се венчамо... Ни смо си стели. У наше време је било, не жене те родитељи. Ми смо си стели, само мене су повљкли за њега. Ја сам сас Ђоку попатога ишла. И он оче да ме узме. И ја му кажем: „Дођи, че ти дадем чарапе.“ Он оче да му дадем чарапе, Ђока. „Али морам да бегам за тебе, нема да ми дозволи брат. Ја на брата овчарујем, нема да ми дозволи да се женим.“ А овија Мика и деда Зора се надигну да ме повљчу. А ја сам ошла у комшије сас мајћу ми на седињу. И на комшијети син позва ме: „Боринће, Боринће, изађи.“ И ја излезе. Ка излезе, Васа Дунеја ме улови, и повљче ме до градину. Ка у градину, тетин Зора ме чека, и Мика, и ја саде премисли: „Ка се ја од Васу не оте, од тија двојица нема да се отмам.“ А имало је да дојде Ђока, имало је за Ђоку да отидем. Они ме украдоше, брзо, вечерту порано су ме украли. И ка ја у Петраћини дојдо, затворише ме у собу, па ме не пушту да излезем. Мајћа ми дочека да што сам довлечена тува, она дојде, па кука као кукавица. Са како че отиде при брата ми, при Воју. Он не би ме пустио ни случајно, да му овчарујем јоште. Они ме само заклапу у собу. А ја кажем: „Не заклапајте ме, ја ка сам дошла, нема да излезем. Него молим ви се идете у доњи крај окните ми сестру ми и зета ми мајћу да ми смире.“ И они отиду и окну, дојдеше дада и бата Жика, и мене несе дали да видим бата Жику и даду, ни маму да видим. Стра и да не излезем. И тако сам се оженила. А кроз градине ме проведоше, а у теја градине имало бунар. Па се Мика омекну у бунар, али деда Зора ме

држи, нема ту. А и баба Роса је тека жењена. Она се је оженила баш како ја што сам. Она каже: „Ја са Зору сам ишла некој пут, несам толко ни ишла, и он поведе другара и уватише ме и одвлѝкоше ме. Исто као тебе Боринђе што су довели, тека су и мене довели.“ И Данка је влачена. Али ка одвлѝкли Данку, оно је било у бугарско време, па Бугарин у собуту улезал и усчил пушку у Данку и каже: „А речеш да си влачена, убивам те одма.“ То ми је Данка казувала. А башта љу дојде поди прозорат, па окал: „Чере, назри на прозорат и кажи ми, влачили ли су те или си побегла сама?“ Али она оди Бугаринатога не смеје да каже да је влачена, каже: „Тате, сама сам си дошла, неје ме никој влачил.“ И башта си љу отиде. А они љу после не пуштали целу недељу да излази на двор, да си не отиде. А дада Јевра је влачена и она, оно у то време су се тека женили. Неје стар човек да љи жени, него љи влаче. И ка даду Јевру одвлѝкли, онда деда Илија је бил у Банат. Она си је ишла сас Васу Ачевициног. Жењен је бил Васа Ачевицин, она је сас њега ишла. Али је побегла за Драгољуба Круњинога, тија су се одавно одселили. И одвлѝкли љу за Драгољуба. Али ка дојде деда Илија на пенцера: „Чере, сама ли си дојде, или те влачише?“ „Тате, влачише ме.“ Али, неје имало Бугари. И деда Илија окне месну заједницу, и отворе љу, и излезне си и отиде си. А Данка је остала у Грујини тека, пред пушку... Срамота је било да се врнем кући. Ја сам била поштена, мене је било стид да се јутре чује да сам дошла у Петраћини и да сам ошла. То је било увреда. Влачили су ме, али то људи нема да знају да су ме влачили. Че речу, несам била девојћа, па ме искарали. Колко се моја верује, толко и њина. Тегај се това пазило. О, јутрото бабичку доведоше да види кошуљу. Чужду бабичку, комшићу, да види кошуљуту, девојћа ли сам или несам. Баба Сревра дојде: „Ооооо, како цвет је,“ каже. „Како цвет јој је на кошуљуту. Девојћа, искрена, добра девојћа.“ А за Ђоку да сам се оженила, можда сам стела боље да проживим, али ајде, судбина ли је, какво ли је, не знам. После он узе Јелицу, она је исто из ово село. Али стара девојћа је била она. Они га насвили да се жени, па да се жени, мајћа му је умрела, и он је после узел Јелицу. И ка смо се срели у град једнуш, ја сам имала и Слађу и Верицу, а он је имал мушко дете и ћерку. И он каже: „Боринђе, ајде ја да манем Јелицу, а ти мани Мику, па да се узмемо.“ А поп не беше јоште, после се запопи. А ја реко: „Ђоко, каква ни је судбина и срећа, добри, лоши, сас њи ће век чинимо. Ка смо по две деца добили, и са да си деца и ја манем и ти манеш, то нече да је живот. Неје ни

било речено, несмо се узели.“ „Ама, каже, ја сам тебе волел и дан данас те волим, и ка би пристала, ја би пристал да се узнемо.“ Реко: „Са си то прооратил, и више никад у животу.“ И више ми никад није продумал. Е после ка дојде тува поп, Мика преди това, он не обича попове, они лажу, крадну, и не обича попове да ми не свете воду. И ка дојде Ђока, он пита на капију и ја му реко: „Муж ми не воли, нема да доодиш.“ А он ми једнуш рече: „Па како да се твоја реч не може поједе, да победиш да си ти се свети вода?“ Реко: „Ђоко, не мислим с мужа да си мрзнем за водосвет. Ка не воли, несу ми до са попове доодили, нема да ми доодиш.“ Док смо били у заједницу, попове су доодили, после он не обича, и то сам прекинула. Е ка Мика умре, па Радован отиде при Ђоку. А он рекъл: „Па како че да идем да му читам и да сам му поп, ка он нее ме примал на световод?“ А Радован рекал: „Слушај да ти кажем. Он није волел, али мама је волела и сви си ни, ја, моја деца и моје сестре, воле попове. И ја без попа нема да га испратим. Он са не види, не може да те отера.“ А оно дојдоше још и од манастир. Један ли беше, двојица ли, не памтим. И тако смо деду Мику испратили с попове, а он речеше „Ако умрем преди тебе, немој попа да окате.“ А ја речем: „Ако умреш, ти не мож да браниш, Радован без попа нема да те испрати. А ако умрем ја преди тебе, Радован те нема ни пита, он че ми попа доведе. Без попа нема да има пратња ни мене ни тебе.“ Е после Ђока, како сам оболела по Мику, он ми рече: „Ајде Боринће да ти дадем књишће, да почиташ молитве и да ти ја почитам за здравје, и није лоше да се исповедиш.“ И ја какво че си исповецујем? Да сам си погазила Мику, нисам, ако га несам с вољу узела, али ја сам туја воду загазила, не могу да се врчам. Била сам поштена, да сам ишла с туђи мужје нисам, да сам побацувала, казувала сам му даште сам једно побацила, али је било врло мало, то је било с'свим мало. Али он рече: „Ајде сад пред туја икону да читамо за това што си побацила....“

Казивала: Боринка Костић, рођ. 1933. године, село Дојкинци,
Стара планина

Миливоје Р. Јовановић

СРПСКЕ НАРОДНЕ КЛЕТВЕ

наставак из претходног броја

Клетва као апелативни жанр углавном је дата жени која је, као слабији пол, и у патријархалном друштву статусно на nižем нивоу, стално била приморана да посегне за клетвом да би се изборила за правду према себи и својој породици. Женина клетва изрицана је са намером да се одређена личност врати на прави пут или, ако је почињени грех био толико велики, клетва је призивала најцрњу казну.

Уколико је жена која куне сроднички или емотивно ближа ономе кога куне, изгледу за остварење клетве су били вероватни. Зато се мајчинска клетва сматрала најтежом клетвом, а такође и клетва кућене или остављене девојке.

С обзиром на то да је настала веома давно и да је на својствен начин кроз неправду и учињено зло регистровала човеков друштвени развој, у клетви су присутни пагански и хришћански слојеви, тако да она и данас у себи чува одговарајуће елементе ова два религијска система. Грех и казна везани су за поимање правде у духовној традицији колектива, па кунилац може да употреби клетву у ситуацијама када је правда угрожена у породици и ван породице. Тако демонстрирана опасност од клетве нормирала је људско понашање. Као начин непосредног и разложног табуа, клетва је хетерономне моралне норме претварала у аутономне. Клетве у себи сублимирају два кључна морална елемента: оне су моралне норме и моралне казне.

Клетве поручују да човек не сме да чини преступе. Казна код починиоца преступа мора да буде реализована снагом клетвене формуле у којој магијске речи еманирају своју енергију и штите онога ко је немоћан да другачије узврати.

Клетва као говорна творевина

Говорне творевине чине богату културну баштину коју је створило народно животно искуство, али се томе до сада поклањала само узгредна пажња у виду импресионистичких оцена или када се акрибично записивала етнографска грађа, па се у описима обреда, обичаја, веровања, неминовно морао да нађе и понеки запис неке од краћих говорних творевина.

Значења, функције, контекст и подтекст говорних израза сагледавани су углавном у преплитању са полижанровским текстовима, тј. у оквиру епске или лирске песме, у народним приповедним врстама, у односу према другим апелативним жанровима и сл.

Занимљиво је да се клетве погледају са формалне и поетичне стране, са циљем да се види каква је њихова техника, као и који су догађаји и какви ликови у њима заступљени. Оваква анализа клетви открива стваралачке идеје и народну памет. Као и пословице или молитве, и клетве су природно смеша поезије и стварности. Зато се и доживљавају као психолошки и народни документ, карактеристичан за једну средину.

Владан Недић је говорне народне умотвореине поделио на: бајалице, клетве, загонетске, пословице, изреке, питалице и брзалице⁵², а Владимир Бован је прихватајући овакву поделу проширио постојећи низ са неколико подврста. Тако су клетвама додате заклетве и благослови, јер су врло сродни, превасходно по укључивању магијских речи и трансцендентних медијатора. Истовремено, они носе и књижевну лепоту која се огледа у згуснутој сликовитости, звучности израза и необичном склопу реченица. Лепота и вредност ових говорних израза је и у њиховом етичком елементу који настаје из њихове намене да оповргну зло и призову победу добра и честитости.

О природи преплитања говорних жанрова, поготову о инкорпорирању клетве у неки други жанр, речено је: "Клетва се у усменим умотворинама преплиће са другим апелативним жанровима, зависно од кореспондентности њихових елемената, са којима могу бити идентични, сродни, несродни или супротни. У полижанровским текстовима елементи укључених жанрова не задржавају у потпуности својства која поседују као самостални жанрови, већ се преображавају у вишеструком, текстуалном и контекстуалном прожимању. Од полижанровских спојева најчешћи су басма и келтва, клетве и тужења, похвала и келтва, покуда и клетва, заклетва и клетва."⁵³

⁵² Владан Недић, *Антологија народних лирских песама*, Просвета, Београд 1969.

⁵³ Дејан Ајдачић, *О клетви у усменој књижевности*, Пројекат Растко, Библиотека српске културе на интернету.

Вазда кокош био, а никад кокот!
Вазда туђа бремена носио!
Венчани прстен ти се сломио!
Виле те однеле!
Вилице му се за врат окренуле!
Вилице ти се скамениле!
Вода те однела!
Вода те удавила!
Вода ти стала!
Враг ти тело однео!
Врагови те на роговима растезали!
Вране ти се на веселје купиле!
Врат сломио!
Врати се, сине, мајка те мрвог вратила!
Вук те одро! *(тако се куне овца, говече)*
Вук ти га попио *(тако се куне млечна крава или овца)*
Вуци те однели што си ми то казао!

Гаврани на тебе грактали!
Гаврани ти очи истерали!
Газда ти се с реп закитија!
Гвоздене опанке носио! *(робијашке)*
Главу ти г...а изела!
Главу да си скршиш!
Главу да ти откинев!
Главу си закопаја!
Главу си откинуја!
Гламња му у д..е!
Глава му град чувала! *(била набијена на колац)*
Главом платио!
Гледао, ал' ништа не видео, дабогда!
Гологлав мајци да останеш! *(да му умре мајка)*
Горео к'о овај дуван!
Гору ватил, па дом не доодил!
Голем те болес уватија!
Гора те однела!
Господ те поразија!
Господ те утепаја!
Господ ти очи извадија!
Господ ти очи извртеја, па никад да не прогледаш!
Господ ти очи попарија!

Грлица ве изела!
Гроб да му се изгуби!
Гроб да му се не зна!
Грозница вас поморила!
Гром те спалио!
Гром те ступао!
Гром те убио!
Гром те распштеја!
Гроб ти опустеја!
Гроб ти се преврнуја!
Гроб ти се уснуја триста аршина!
Гус гра ти се насукали!
Гушобоља те фатија!
Гроб туј да си ископа, и прво дете да си закопа, туј, куде је преорал!
Гробови си, сине, направил на децата! Туј че ји закопаш куде си ми с кућуту пут пресекал, па црни барјаци да се вију! Све на гробишта да идеш, никакво видело да не видиш!
Губа вас поморила!
Губа га разгубала!
Гука му се у гушу дигла!
Губао се док се не распао!
Гусле ти се у кући не чуле!
Гроб туј да си ископа, и прво дете да си закопа, туј, куде је преорал!
Гробови си, сине, направил на децата! Туј че ји закопаш куде си ми с кућуту пут пресекал, па црни барјаци да се вију! Све на гробишта да идеш, никакво видело да не видиш!

Дабогда му Цигање кову по кућу!
Дабогда ји у један гроб закопали!
Дабогда како мене слзе, теке њему крв из очи да излази!
Дабогда на крстачу да изнесу тој што је набрал да се заћити из нашег градинче!
Дабогда се у земљу не раштуми!
Дабогда бесан море локао!
Дабогда бројио зубе на длану!
Дабогда вавијек копао, па се љебом ранио!
Дабогда да угњилиш као крушка!

Дабогда да се распаднеш!
Дабогда мајка за тебе црне абере чула!
Дабогда био тањи од конца, а црњи од лонца!
Дабогда да не умреш док не измериш небеске висине и морске дубине!
Дабогда да му дете не порасте!
Дабогда да му пусто све остане!
Дабогда имао, па немао!
Дабогда кошуљу од лике носио!
Дабогда крв мочала!
Дабогда кући жив не дошао!
Дабогда мањи умро но што си се родио!
Дабогда мозак изгубио!
Дабогда на једну исту рупу и поганила и говорила!
Дабогда погинуо од женске руке!
Дабогда сам да не знаш, а другога да не питаш!
Дабогда ништа аир да не видиш!
Дабогда да никад не дигнеш чедо уз колено!
Дабогда остала немолитвица! (да жена нема дете)
Дабогда ти се снаја преудала!
Дабогда ти пацови коло водили по кући и по дворишту!
Дабогда ти гроз' не родио у виноград, ни клас у њиву, па немао ни капку винце ни парче 'леба!
Дабогда му се лева рука осушила да од срца више ништа не помилује!
Дабогда му се срце на десну страну преметнуло!
Дабогда ти вроне мозак попиле!
Дабогда ти очи у капке искапале за најрођенијим!
Дабогда, газда, к'о орао да живиш!
Дабогда ти се рођаци најели пасуљ...
Дабогда се из апотеке ранио!
Дабогда се и са земљом у гробу свађао!
Дабогда да онемош и са прсти да збориш!
Дабогда да сине из ведрог неба и да те утепа!
Дабогда се кућом огријао!
Дабогда све просио и у мене гледао!
Дабогда своју печену децу на Васкрс јео!
Дабогда те зетови онолико волели колико ти пасуљ на Божић!
Дабогда ти Бог дао добро имање, а рђавога комшију, па нит' могао оставит' имање, нити комшију трпети!
Дабогда ти језик пропао кроз вилице!

Дабогда ти пилићи 'љеб из руку отимали!
Дабогда ти свака срећа посахнула!
Дабогда ти све вода однела!
Дабогда да родиш два, па једно да ти умре! Нит'њега да
са'раниш, нит'друго да на'раниш!
Дабогда се удала где се трном врата затварала!
Дабогда Ускрс не дочекао!
Дабогда се набио на ексер као Педро на Фердинанда!
Дабогда ти муж био тражен као Ратко Младић!
Дабогда ти муж био трезан као Милић Вукашиновић!
Дабогда ти мужевљева секретарица била Моника Левински!
Дабогда ти Рушка Јакић завела сина јединца!
Дабогда били божјаци за век!
Да Бог даде да ви се стемни, па никад бел дан не виделе!
Дабогда да оћопавиш, па да не оздравиш, да бог да да не
умреш док не оћопавиш!
Дабогда никад другара немаја!
Дабогда ноге скршила и на г...у се вукла!
Дабогда у апсу да ги изручаш!
Дабогда по авлију да лазиш!
Дабогда леб не једнула!
Дабогда ти руке отпале!
Дабогда се ни у гроб не смирил!
Дабогда занемел, па да не рекнеш ништа!
Дабогда ти се име затрло!
Дабогда ти поп пред кућу коло водил!
Дабогда ти на нос излезло све што си изел!
Дабогда ти се јабуке у гушу заглавиле!
Дабогда нође да си сруши! (Дабогда ноге сломио!)
Дабогда ти црвци циђерицу изели! (Дабогда ти црви циге-
рицу појели!)
Дабогда ти се пчеле ројиле и донеле ти пуно меда, а унуку
крст носио деда!
Да га убију моји со и 'љеб што их је појео!
Да се не сети `лебац у уста да си тури!
Да занемејеш за навек!
Да исћоравејеш!
Да легнеш па да се не дигнеш!
Да му се име затре!
Да не видиш бело видело никад!
Да одиш, па да нигде не нађеш свртку!

Да се здуваш ко тиква!
Да се не види женско створење!
Да те моје очи више не виде!
Да те изеде мрак!
Да те изеде огањ!
Да ти се изврну уста наопако!
Да оче да се скршњачи! (Да хоће да се сломи!)
Да се не врне жив, дабогда!
Да проси, па да се `рани!
Да не ос`лне до јутре! (Да не осване до сутра!)
Да оче да умре! (Да хоће да умре!)
Да гледаш, па да не видиш!
Да идеш, па да се не врнеш!
Да леже, па да се рани!
Да легаш девет година у место, па да се не дигнеш!
Да му изникнев коприве и пелин двор, а боцке у огњиште!
Да му је далеко ко колир од шију!
Да не осемне!
Да од Бога нађеш!
Да омркне, а да не осемне!
Да пукне ко церова диња!
Да се разболиш, па никад да се не излечиш!
Да се удавиш у ракију, дабогда!
Да ти не цуне мајка зелени венци!
Да ти помре све најмило!
Да ти цркну волови!
Да трепкаш ко вук у кљусу!
Да фатиш гору!
Да фатиш свет!
Дрвен те сандук оклопија!
Довека лечио кога највоље (највише волео), дабогда!
Дом ти се од мушких глава испразнио!
Домаћине, да те света Петка чува, а жена брани од мува,
'ајд' живи били гости, у ову кућу да се вечно пости!
Домаћине, сви ти били живи и здрави, а по кућу 'одили
мрави, сад пшеницу сејао, а у јесен пепео сакупљао, родила
ти бела лозица, а породицу уватила грозница, да имаш пуно
меда и млека, а да себи никад не нађеш лека!
Двор му у трње урасал!
Дроњци му на плот висели! (Одећа му на огради висила!)
Душа му испала!

Душа му пукла!
Душа на кантар да ти се мери!
Душа ти на ребра испадала!
Душмани да те саранив!
Душмани да ти певав на сарану!
Душмани те утепали!

Ђаволи те ухватили!
Ђаво те изео!
Ђаво га однео!
Ђаво ти душу однео!
Ђаво ти кожо одр'о!
Ђаво ти ручак појео!
Ђаво ти чорбу посркао!
Ђе босиљак сијала, ту ти пелен ницао!
Ђаволи ти по кући коло водили!
Ђавол му судил!
Ђавол да га изеде!
Ђаво ти памет попил!
Ђаво те по свет водил!
Ђавол ти се у кућу уселил!
Ђаволи те узја'ли и не скидали се!
Ђебрали те ко мазгу!
Ђеца ти се држала ко врбов клин!
Ђубре ти се у кућу уселило!
Ђубре ти кућу затрпало!
Ђуле ти у кућу улетело!

Е, не могао мајци љеба јести!
Е, не хтео мајци љеба јести!
Еј, ненајела се, шаро!
Ега језик прегризал!
Ега се никад не наситил!
Ега ти отпадале руће и нође!
Ега ти очи испадале!

Жабе те попиле!
Живак те изеја!
Живе ране да ти се отворив!
Живого те закопали!
Живого те саранили!

Жив у гроб да легнеш!
Жени испод сукње вирио!
Женће му на главу стојале!
Жив био, а бело видело да не видиш на свету!
Живе ране те изеле!
Живи те огањ сагорео!
Живина ти скапала!
Живога те живина појела!
Живот ти се огадио!
Живот ти се угасил!
Живак у мешину улезал!
Жутица га спопала!
Живео, дабогда, од петка до суботе!
Жабе ти у стомаку крчале!
Жедан био, воде немао!
Желео га, а не видео га!
Желео свега, а немао ничега!
Живео у највећим мукама!
Жена ти била курва!
Женио се и ражењав'о!
Живог те драли!
Живео у пећини ко медвед!
Жив се уцрвљ'о!
Жив се на земљи распадао!
Жива га муња спалила!
Живо ти срце пукло!
Живота дугог немао!
Жмурео вечито!
Журио, а не стиг'о!
Жут ко свећа био!
Жутицу болов'о!

Залуду се мучио!
За душу ти тако давали!
За тобом се црно клупко одмотавало!
За тобом се камење бацало!
Згрчио се ко уже у врећи!
Земља те прогонила, а море избацивало!
Земља ти кости избацила!
Зло ти Бог довијека дао!
Змија те печила за језик!

Змија ти очи истерала!
Змија ти очи попила!
Змија ти њедра грејала!
Змија те шинула!
Змијом се опасао!
Земља му кости истурала!
Змија га заклала!
Змија га у очи запунула!
Змије му се у кући легле!
Загугучија се, дабогда!
Зађи слунце, не зашло га!
За леб да се не сетиш!
Зелени венци не дочекала!
Земља те глинула!
Земља те потресла!
Земља те притиснула!
Земљица га изела!
Змија те изела!
Змије те испиле!
Змије те тоглавке изеле!
Занемело те дабогда!
Затворила ти се уста!
Здравље да немаш!
Земља те изела!

ИСПРАВКА

На инсистирање преводиоца поново објављујемо песму
ПОЉУБАЦ У СНУ, овога пута у исправној верзији.

Редакција БДЕЊА

Пољубац у сну

Живот мени удахну пољубац један,
И стиша дубоке жудње груди мојих,
Дођи тмино верна, мраком ме освоји,
Сласт милина нових усни мојој предај!

Зато живим, да сагледам вечне снове,
Јер у сновима се такав живот кваси,
Сјај других радости сад презиром гасим,
Јер мелеми слатки, дахом ноћним плове.

Љубавне милине шкрто дан сад точи,
Боли ме то светло празних хвалисања,
Жаром свога Сунца прогутаће мене.

Од земног Сунца окрените се очи,
Нек хлад свеже ноћи ваше жудње склања,
И спута бол, ко летске воде освежене!

Каролина Гиндероде

У Бдењу бр. 31 објављена је песма „Пољубац у сну”, Каролине Гиндероде. Накнадно сам приметио да сам у куцању направио две грешке, које донекле мењају смисао песме. То се није смело догодити, али се, нажалост, десило. Уз извињење, молим редакцију да објави исправљену верзију.

Бојан Белић

КОНКУРС ЗА НАГРАДУ РАДЕ ТОМИЋ

Књижевни клуб „Бранко Миљковић“ Књажевац расписао је дванаести песнички конкурс за награду „Раде Томић“, коју ће доделити у расположивом термину између 15. маја и 15. јуна 2013. године, у оквиру прославе Дана општине Књажевац.

Поред награде „Раде Томић“, која подразумева објављивање књиге за најбољи рукопис, организатор ће доделити и две новчане награде за циклус песама. Најуспешнијим учесницима биће уручене и специјалне повеље.

Право учешћа на конкурс имају сви аутори који пишу на српском језику. Необјављене рукописе, као и циклусе необјављених песама у три примерка, под шифром (са решењем шифре у посебном коверту) слати (искључиво поштом) на следећу адресу: Књижевни клуб „Бранко Миљковић“, 19350 Књажевац, поштански фах 58, са назнаком – за награду „Раде Томић“.

Конкурс је отворен до 20. 4. 2013. године.

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА

Радове за БДЕЊЕ достављати у електронском облику (e-mail), уређене на следећи начин:

- Име и презиме аутора
- Адреса
- Наслов рада
- Текст рада откуцан у фонту Time New Roman, ћирилица, величина 11.

Посебне захтеве (latinica, *италик*, **болд**, с п а ц и ј а, фусноте, место за ликовни прилаз) одређује сам аутор.

АДРЕСЕ

Издавачи:

Центар за туризам, културу и спорт Сврљиг, Боре Прице 2,
18360 Сврљиг (За уредништво БДЕЊА)

Књижевни клуб „Бранко Миљковић“, Дом културе,
19350 Књажевац.

e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

САДРЖАЈ

Поводи

<i>Сретен Петровић</i>	
ХРИШЋАНАСТВО И СЛОВЕНСКИ СВЕТ	3
<i>Недељко Богдановић</i>	
АПОСТОЛА ПАВЛА ПОСЛАНИЦА О ЉУБАВИ	25
<i>Свештеник Страхинја Ераковић</i>	
СВЕТИ ЦАР КОНСТАНТИН И ЦАРИЦА ЈЕЛЕНА	29

Бдења

<i>Зоран Ћирић</i>	
ЗАУСТАВНО ВРЕМЕ	37
<i>Стојан Богдановић</i>	
BLOODY MERY ANTE PORTAS	45
<i>Милоје Дончић</i>	
ЗВУК РАСХОДОВАНИХ СУГЛАСНИКА	48
<i>Ранко Павловић</i>	
ИТАЛИЈАНЧИЋ У ГОЋЕНОМ СИЉЕГЕЦУ	52
<i>Рашиа Перић</i>	
РАЗГОВОР С ЛИРИКОМ	58
<i>Лаза Лазић</i>	
ТИХА ВОДА	61
<i>Санда Ристић-Стојановић</i>	
ИДЕАЛ	63
<i>Тихомир Нешић</i>	
СТАРАЦ НА КАМЕНУ	67
<i>Љубиша Ђидић</i>	
СКРАЋЕНИЦЕ	70
<i>Радомир Виденовић Равид</i>	
ОКО АЛЕМ ПЛАМЕНА МИ ВИЈЕМО ВЕНАЦ	72
<i>Сашиа Тодоровић</i>	
ВИЗИЈА	74
<i>Мирко Иконић</i>	
КЊИЖЕВНО ВЕЧЕ У ПРИЈЕПОЉУ	76
<i>Сретен Божић</i>	
ПЛАЧ ЗА ЖИТОМ	82
<i>Тамара Хрин</i>	
ИСПОВЕСТ	86
<i>Милош Соколовић</i>	
УСЛИШЕНО БИЉЕ	90

<i>Стеван Бошњак</i>	
ПРЕД ВРАТИМА ИЛУЗИЈЕ	92
<i>Андрија Радуловић</i>	
СОЈЕНИЦА	99
<i>Ирена Јовановић</i>	
УЛАЗАК У ПЛАМЕН	102
<i>Иванка Косанић</i>	
ХОТЕЛСКА СОБА	106
<i>Велибор Петковић</i>	
ТРИ САРАЈЕВСКА ПАРАДАЈЗА	109

Упознавања

<i>Александар Кабанов</i>	
НА ХЛЕБЊИКОВУ И ВОДИ	112
<i>Дерил Беиб Вилсон</i>	
ОСТРВО ДИЈАМАНАТА АЛКАТРАЗ	121
<i>Јирген Бекер</i>	
НАЗАД НА СЕВЕР	127
<i>Кристоф Мекел</i>	
О ПРИВРЕМЕНОЈ СМРТИ	129
<i>Кристијан Розенау</i>	
ДИСАЊЕ ЗАВИЧАЈА	132

Погледи

<i>Бранко Горгиев</i>	
ВАМВЕДАЈ ИЛИ СВЕСТ О БОЖАНСКОМ	135

Тумачења

<i>Жарко Ђуровић</i>	
ТРАЈАЊЕ У ПРОЛАЗНОСТИ	142
<i>Анђелко Ердељанин</i>	
ЧАР СЛОБОДНОГ СУНОВРАТА	146
<i>Мирослав Тодоровић</i>	
УНУТРАШЊИ КОСМО/С ПЕСМЕ	149
<i>Аркађуш Фрања</i>	
ОД МЕСИНГА ИЗАТКАНО	155
<i>Душан Стојковић</i>	
ПИСАЊЕ НА ВЕТРОВОЈ КОЖИ	158

<i>Мирослав Радовановић</i>	
СВЕТ УТОПЉЕН У МЕЛАНХОЛИЈУ	165
<i>Гордана Влаховић</i>	
О ПЕСНИЧКОМ БРЕВИЈАРУ РАДМИЛЕ ЛАЗИЋ, ИЛИ СУБЈЕКТ КОЈИ МИСЛИ	171
<i>Стана Смиљковић</i>	
ДУБОКА МИСАО О СВЕТУ	175
<i>Марија Стојановић</i>	
ОПОР УКУС ЛИЧНЕ СЛОБОДЕ	178
<i>Русомир Д. Арсић</i>	
ПЕСНИК НАД ПЕСМОМ	181

Баштина

<i>Зорица Бранковић Басарић</i>	
ЈАЈЕ КАО МОТИВ У ДЕЛИМА ЗАВИЧАЈНИХ АУТОРА ...	187
<i>Миријана Петровић</i>	
ТУЈУ ВОДУ ЗАГАЗИЛА	196
<i>Миливоје Р. Јовановић</i>	
СРПСКЕ НАРОДНЕ КЛЕТВЕ	207
ИСПРАВКА	217
КОНКУРС ЗА НАГРАДУ РАДЕ ТОМИЋ	218
УПУТСТВО САРАДНИЦИМА	219